

ПЕТРО ВОЛИНЯК

ЗАПОРІЖЖЯ

ЧИТАНКА ДЛЯ П'ЯТОЇ КЛАСИ
ТА ПОЗАШКІЛЬНОГО ЧИТАННЯ

ПЕТРО ВОЛИНЯК

ЗАПОРІЖЖЯ

ЧИТАНКА ДЛЯ П'ЯТОЇ КЛАСИ
ТА ПОЗАШКІЛЬНОГО ЧИТАННЯ

ВИДАВНИЦТВО "НОВІ ДНІ"

Торонто

1968

Канада

Тираж 1000 примірників

Printed by Basilian Press, Toronto, Canada

Іван Франко

Іван ФРАНКО

У ДОЛИНІ СЕЛО ЛЕЖИТЬ

У долині село лежить,	А в тій кузні коваль клепле,
Понад селом туман дрижить,	А в коваля серце тепле,
А на горбі край села	А він клепле та й співа,
Стоїть кузня немала.	Всіх до кузні іззива:

"Ходіть, люди, з хат, із поля!
Тут кується краща доля.
Ходіть, люди, порану,
Вибивайтесь з туману!"

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. До чого коваль закликає людей?
2. Кого можна розуміти під ковалем, що закликає людей "вибитись з туману", себто з темряви незнання?
3. Вивчіть цього вірша напам'ять. Запам'ятайте, хто його написав.

ЗАЄЦЬ І ВЕДМІДЬ

Був собі в однім лісі Ведмідь, та такий дужий та лютий, що не приведи Господи! Піде було по лісі і душить та роздирає все, що здибле: одно з'їсть, а десятеро й так покине, тільки дарма життя збавить. Ліс був великий, і звірини в нім багато, та проте страх пішов на всіх. Аджеж так і року не мине, а в цілім лісі душі живої не лишиться, коли Бурмило буде так господарювати. Рада в раду, присудили звірі такий спосіб: вислали до Ведмедя депутацію і веліли йому сказати:

— Вельможний наш дідичу, пане Ведмедю. Нащо ти так знущаєшся? Одного з'їси, а десятох зі злости розідреш і покинеш? Адже так до року, то й душі живої в лісі не стане. Ліпше ти ось що зроби. Сиди собі спокійно в своїй гаврі, а ми тобі будемо щодень присилати одного з-поміж нас, щоб ти його з'їв.

Вислухав Ведмідь тої мови та й каже:

— Добре! Але пам'ятайте собі, як мене хоч одного дня ошукаєте, то я вас усіх пороздираю!

Від того дня почали звірі день поза день посилати Ведмедеві одного з-поміж себе на страву. Чи трапиться старе та немічне, чи бідна вдовиця, котрій і жити не хочеться на світі, зараз звірі посилають се до Ведмедя, а той не питає, розірве та й харчується собі спокійно.

Далі не стало вже старих, дурних та осиротілих, прийшлося вибирати з таких, що їм не хотілося вмирати. Почали кидати день-у-день жереба: на кого впав льос, той мусів іти до Ведмедя і датися йому з'їсти.

Одного дня випав льос на Зайця. Перелякався бідний Заєць так, що не суди Боже, та що було робити? Ходили другі, мусить і він. І не змагався, тільки випросив собі годинку часу, щоби з жінкою й діточками попрощатися. Та поки там жінку знайшов, поки всю свою сім'ю скликав, поки попрощалися, та наплакалися, та наобіймалися, то вже сонце геть з полудня звернуло.

Врешті прийшлося Зайцеві рушати в дорогу. Іде бідолаха до ведмежої гаври. Та не думайте, що йде заячим крокомскоком, що біжить вітрові навздогін! Гай, гай! Тепер бідному Зайцеві не до скоків. Іде нога за ногу, іде та й постайкує, та все рясні сльози витирає, та зідхає так, що аж лісом луна йде. Аж ось бачить, серед лісу криниця кам'яна, оцямрована, а внизу вода глибока. Став Заєць над цямриною, заглядає вниз,

а його сльози тільки кап-кап у воду. Та побачивши у воді свою подобу, почав їй придивлятися уважно і раптом повеселішав і аж підскочив із радості. У його голові заблисла щаслива думка, як би йому й самому від смерті врятуватися і всіх звірів вибавити від сього лютого та безрозумного Ведмедя. І вже не плачучи і не зідхаючи, а щодуху біжучи, він поспішав до ведмежої гаври.

Було вже близько вечора. Ведмідь весь день сидів у своїй гаврі та ждав, коли то звірі пришлють йому когось на обід. Ждав і не міг нікого дождатися. Голод почав йому докучати і разом з голодом почала злість підступати під серце.

— Що ж се значить, — ревів Ведмідь. — Що воли собі думають? Чи забули про мене, чи, може, їм здається, що одною Вороною я маю бути два дні ситий? О, прокляті звірі! Коли мені в тій хвилі не прийде від них страва, то кленуся буком і берестом, що завтра, скоро світ, вирушу до лісу і повидушую все, що в нім є живого, і одного хвоста не лишу!

Та минала хвилина за хвилиною, година за годиною, а страва не йшла. Надвечір уже Ведмідь не знав, що з собою зробити з голоду й лютости. У такім настрою застав його Заєць.

— Га, ти, помано, ти, хлистику, гусяче повітря! — кричав на нього Ведмідь. — Що ти собі думаєш, що так пізно приходиш? То я на тебе, такого комара, маю цілий день в голоді ждати?

Затремтів Заєць, почувши ведмежий крик і люті ведмежі слова, та через хвилину стямився і, ставши на задніх лапках перед Ведмедем, промовив, як міг найчемніше:

— Вельможний пане дідичу! Не моя в тім вина, що так пізно приходжу. І звірів не можеш винувати. Нині, в день твоїх іменин, вони, ще вдосвіта зібравшись, вильосували були для тебе нас чотирьох, і ми всі як стій вітром пустилися до тебе, щоби ти, вельможний паночку, мав нині добрий баль.

— Ну, і що ж? Чому ж так пізно приходиш і де тамті три? — запитав Ведмідь.

— Трапилася нам дуже погана пригода, — мовив Заєць. — Міркуючи, що в тім лісі нема іншого пана, крім тебе, йдемо собі спокійнісінько стежкою, коли нараз із укріпленого кам'яного замку вискочив величезний Ведмідь та й до нас.

— Стійте! — кричить.

Ми стали.

— Куди йдете?

Ми розповіли по правді.

— Го, го, — крикнув він. — Нічого з того не буде. Се мій ліс, і я не позволю, аби ви своїм м'ясом годували якогось

приблуду, що тут не має ніякого права. Ви мої, і я беру вас на обід.

Почали ми проситися, благати, почали говорити, що нині твої іменини і дуже негарно буде, коли ти в такий день лишишся без обіду, — та де тобі, ані слухати не хоче.

— Я тут пан, — кричить, — і я один маю до вас право, ніхто мені тут не сміє втручатися.

І взяв нас усіх чотирьох до свого замку. Ледве-ледве

я упросив його, щоб хоч мене одного пустив до тебе, щоб я дав тобі відомість, як стоїть справа. Тепер, вельможний дідичу, сам поміркуй, чи ми винні тому, що ти сьогодні голоду намлівся, і що тобі далі робити.

Почувши се оповідання, Ведмідь аж увесь наїжився. Уся його злість обернулася на того нового суперника, що так несподівано вліз йому в дорогу.

— Се що за якийсь непотріб непотрібний посмів сюди вдертися? — ревів він, дряпаючи землю пазурами. — Гей, Зайче, зараз веди мене до нього, нехай його розірву на дрібні шматочки!

— Вельможний дідичу! — мовив Заєць. — Се дуже могутній пан, страшний такий...

— Що ти думаєш, що я буду його боятися? Зараз веди мене до нього, побачимо, хто буде дужчий.

— Вельможний дідичу, але він жиє в кам'янім замку...

— Е, що там мені його замок! Веди мене до нього, вже я його досягну, хоч би він сховався на сам вершок найвищої смереки.

Попровадив Заєць Ведмедя до криниці та й каже:

— Вельможний дідичу! Велика твоя сила! Ади, твій ворог, як тільки побачив, що ти наближаєшся, зараз драпнув і сховався до свого замку.

— Де він? Де він? — кричав Ведмідь, оглядаючи довкола і не бачачи нічого.

— Ходи сюди і заглянь ось тут! — мовив Заєць і підвів Ведмедя до криниці. Став Ведмідь над цямриною, глянув униз, аж там справді Ведмідь.

— Бачиш свого ворога, — мовив Заєць, — як виглядає із свого укріплення.

— Я не я буду, коли його звідтам не досягну! — мовив Ведмідь і як не рикне з цілого ведмежого горла вниз до криниці! А з криниці як не відіб'ється його голос ще вдвоє сильніше, мов з величезної труби!

— Га, так! — скрикнув Ведмідь. — Ти мені ще грозиш? Чекай же, я тобі покажу!

Та й за сим словом Ведмідь ба-бавх до криниці та й там і втопився. А Заєць стояв при цямрині і глядів, поки звірячий ворог зовсім не заллється, а тоді скочив щодуху до звірів і розповів їм, яким то способом він знищив Ведмедя і вибавив їх усіх від тяжкого нещастя. Не треба вам казати, яка радість запанувала в цілім лісі і як усі дякували Зайцеві за його вчинок.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. *Перекажіть цю казку своїми словами за таким пляном:*

- а) Що робив ведмідь із звірями?*
- б) Що врадили звірі?*
- в) Що сказала делегація звірів Ведмедеві?*
- г) Яких звірів послали Ведмедеві?*
- г) Що випросив собі Заєць у звірів перед відходом до Ведмедя?*
- д) Що побачив Заєць у лісі, ішовши на з'їжу до Ведмедя?*
- е) Що вирішив Заєць, побачивши себе в криниці, як у дзеркалі?*
- є) Що казав Ведмідь, чекавши так довго на поживу?*
- ж) Як зустрів Ведмідь Зайця?*
- з) Що сказав Заєць Ведмедеві?*
- и) Що зробив Ведмідь, побачивши себе в криниці, як у дзеркалі?*
- і) Що розповів Заєць звірям, знищивши Ведмедя?*

2. Кого треба розуміти під Ведмедем і звірями?

3. Зверніть увагу, як написано слово "заєць". Ніколи не пишуть "заяць", а тільки "заєць".

4. Перепишіть у зошити такі слова: заєць, чебрець, кінець, козацький, дивацький, грецький, турецький, німецький.

Зверніть увагу: у кожному цьому слові після літери "ц" стоїть м'який знак.

Запам'ятайте: В українській мові звук "ц" в кінці складу вимовляється завжди пом'якшено. Тому після "ц" в кінці складу завжди пишемо м'який знак (ь).

Пригадайте собі, що таке склад: Складом зветься частина слова, у якій є один голосний звук, і яка вимовляється одним видихом повітря. Наприклад: ма-ти, го-род, я-го-да.

Перепишіть у зошити подані вище слова, розбиваючи їх на склади, за таким зразком: за-єць, чеб-рець і т. д.

ВОЗДВИЖЕННЯ ХРЕСТА ГОСПОДНЬОГО

ПОХОДЖЕННЯ СВЯТА

27 вересня святкуємо день Воздвиження Хреста Господнього, або, як коротко зовуть це свято в Україні, Воздвиження чи просто Чесного Хреста.

Святкуємо це свято на відзнаку того дня, коли було знайдено хреста, на якому колись жиди розп'яли Христа. А було це так.

У семидесятому році по Христі римляни завоювали Святу Землю і Єрусалим. Римляни були погани й не любили християнства. Вони зруйнували могилу Ісуса Христа, у якій Він лежав до свого Воскресіння. А на горі Голготі, де був розп'ятий Син Божий, вони збудували свою святиню. Хрести, на яких було розп'ято Ісуса і двох розбійників разом з ним, вони закопали глибоко в землю. Так робили римляни, щоб не було й сліду християнства. У цьому їм допомагали жиди, які також боялися християнства.

ЧУДЕСНЕ З'ЯВЛЕННЯ ХРЕСТА ГОСПОДНЬОГО

Прошло чимало часу. Римський імператор у 312 році був Костянтин Великий. Він був поганин, хоч його мати, св. Олена, була вже християнкою. Перед одним великим боем із своїм

лютим противником, Мексентієм, імператор став просити "правдивого Бога" про допомогу у війні. Костянтин Великий мовився щиро й раптом побачив на хмарах зображення великого хреста, а під ним напис:

ПІД ЦИМ ЗНАКОМ ПЕРЕМОЖЕШ!

Це чудо побачила і вся його армія. Імператор наказав зробити великого хреста і поставити спереду своєї армії. На всіх прапорах також понашивали хрести. Пішли в бій і перемогли ворога. У подяку Господові за цю перемогу Костянтин Великий дав волю християнам. З того часу християнство в Римській імперії стало державною релігією.

ЯК ЗНАЙШЛИ ХРЕСТА ГОСПОДНЬОГО

Усі християни тішились, а найбільше раділа імператорова мати — св. Олена. Мавши вже 80 років, вона поїхала у Святу Землю шукати хреста, на якому розп'яли Сина Божого. З нею поїхав і ерусалимський патріярх Макарій та багато людей. Почали копати. Скоро справді відкопали три хрести. Але як угадати, який Хрест Господній? Тоді владика Макарій сказав прикласти до кожного з цих хрестів мертву людину. Коли її приклали до третього хреста, то та людина відразу ожила. Це був знак, що саме на цьому хресті був розп'ятий Син Божий.

Народ, що зібрався там, хотів побачити того хреста. Тоді владика Макарій піднімав його і показував усім людям — на чотири сторони. Люди припадали до землі й молилися: "Господи помилуй!"

Свята Олена збудувала на тому місці велику церкву Воскресіння Господнього. Того хреста поклали в золоту скриню й поставили її на престолі тієї церкви. З собою, у Царгород, узяла тільки кусочок хреста. Також забрала й цвяхи, якими прибивали руки й ноги Спасителя до хреста.

З того часу і святкується свято Воздвиження Чесного Животворящого Хреста Господнього.

СВЯТО ВОЗДВИЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Свято Воздвиження в Україні святкується з давніх давен. Це в нас — одне з найбільших свят. Усі українці святкують це свято: і православні, яких є величезна більшість, і українці католики, яких є значно менше. Бо українці-католики ще й досі затримали всі старі українські свята.

Українці святкують це свято з давніх давен дуже побожно й молитовно. На цей день православна церква призначила

суворий піст: заборонено в цей день їсти не тільки м'ясо, а й молоко та яйця. Колись в Україні у цей день не личило влаштувати всякі гучні розваги та гулі.

На Утренні священик виносить св. Хреста з вітаря на середину церкви і підносить його та опускає чотири рази — на чотири сторони світу, як то робив патріярх Макарій. Хор при цьому співає сто разів (25 разів за кожним піднеєнням) "Господи, помилуй!" Потім гарно уквітчаного хреста кладеться на аналої і хор тричі співає пісню "Хресту Твоєму поклоняємось, Владико..." За кожним разом усі люди стають на коліна і б'ють земний поклін. Після того всі люди цілують святого Хреста.

В інших християн (у католиків та протестантів) Воздвиження великим святом не є. Це чисто православне свято.

о. М. Федорович

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Коли святкуємо Воздвиження Чесного Хреста Господнього?

2. Що зробили римляни з могилою Ісуса Хреста?

3. Зверніть увагу:

а) Як пишуться слова "хрест", і "Христос".

б) Запам'ятайте, що слова "хреститися", "хрестини", "хрещення", "хрещений", "хрещеник", "Хреститель", походять від слова "хрест", а не від слова "Христос", тому в усіх цих словах після літери "р" пишемо літеру "е", а не "и".

Сам Ісус Христос хрестився від Івана Хрестителя. Це теж доказ, що слова "хреститися", "хрещення" і т. д. походять від слова "хрест", а не "Христос".

4. Розкажіть, як і з якої нагоди з'явився хрест Господній імператорові римському Константину Великому?

5. Що він зробив після цього?

6. Розкажіть, як знайшли Хреста Господнього?

7. Як святкують свято Воздвиження Чесного Животворящого Хреста Господнього в Україні?

8. Чи ви були в церкві на Воздвиження і чи бачили цю відправу? Якщо ні, то підіть до церкви 27 вересня. Здебільшого в православних церквах Утрення відправляється увечорі за день перед самим святом. Якщо так, то підіть до церкви 26 вересня увечорі. Простежте за відправою Утренні.

Володимир СОСЮРА

ТИ ВОСКРЕСНЕСШ, УКРАЇНО!

Весняний сад, квітки барвисті,
пісні пташині в вишині,
і ти у сяйві і намисті,
подібна сонцю і весні.

А в небі радість журавлина,
і даль степів, мов крил розмах.
Моя кохана Україно,
такою ти в моїх очах.

Гвіздки твої пробили руки,
на вітрі коси золоті,
а в чорнім небі—круки, круки...
то ти розп'ята на хресті.

Втоптали чоботи криваві
в твоїх очах. Кругом штики.
Огні померкнули ласкаві
твої намисто і квітки.

Та упаде удар огнистий,
упрах розсиплються штики,
ми підберем твоє намисто,
знов розцвітуть твої квітки.

Луна пісень кругом полине,
тебе ми знімемо з хреста,
і ти воскреснеш, Україно,
моя ти страднице свята!

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. *Зверніть увагу на 9-12 рядки вірша. Скажіть: з ким порівнює поет Україну та її муки?*

2. *Прочитайте ще раз останні рядки вірша. Скажіть: як називає поет Україну і яку долю їй пророкує?*

3. *Вивчіть цього вірша напам'ять. Запам'ятайте, хто його написав.*

Марія ПОЗНАНСЬКА

ЖУРАВЛІ ЛЕТЯТЬ

Журавлі летять, курличуть,
Шлють останнє "прощай!",
Літечко з собою кличуть,
Забирають в теплий край.

Ой, як жалко мені літа
І журавликів моїх!
Та не буду я тужити,
Бо весною стріну їх.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. *Вивчіть цього вірша напам'ять. Запам'ятайте, хто його написав.*

ЇЖАК - ГОСПОДАР

Смеркало. У кінці жовтня темрява якось особливо залягає в тіняві дерев, і швидко настає вечір. Я вийшов на лісову галявину і тут же, трохи осторонь, побачив розкішну дику яблуню, вкриту рясними плодами.

Я замилювався ліською красунею. Захопившись, я не відразу помітив, як просто на мене сунулась невеличка купка листя. Спочатку я подумав, що це мені видалося. Але через мить довелось побачити гостру мордочку звичайного їжачка. На його спині було натикано на колючки сухе листя. "От який господар! — подумав я. — Як же це він зробив?"

Їжак пройшов зовсім близько біля мене, на секунду зупинився, ніби відчув, що тут є хтось присутній, хоркнув якісь звуки, схожі на легенький удар барабана, і пішов далі. Я почав за ним стежити. Біля одного куща, зовсім недалеко, була купка сухого листя, куди й заховався їжак. Незабаром він знову мандрував по своїй дорозі, але цього разу вже не бубонів, а створював шум, схожий на шипіння паровоза.

Я обережно затаївся в кущах, щоб побачити, як же він бере листя на спину. Пройшовши трохи, їжак почав рильцем згрібати листя до купи, а потім раптом ліг своєю колючою спиною на нього, покачався і в ту ж мить спритно встав. Листя було на його колючках. І знову він пройшов повз мене, але вже мовчки.

Іде він утретє, але тепер чомусь попрямував до яблуні. Придивляюся, а їжак своїм рильцем скотив до купи яблука, що були на землі, і так само, як і раніше, ліг на них своїми голками, натиснув спиною і встав. Далі повільно рушив до лігва, несучи на собі яблука. Дивно: Їжак годується усякими червяками, кротоми, жабами, але плоди не входили до його їжі. Мабуть, харчів уже не було в лісі, от наш господар і вирішив поласувати яблукками.

Так я спостерігав до того часу, поки місяць не сів за верховіття і на галявину залягла тінь. Це перешкодило моєму захопленому милуванню працею запопадливого їжачка, який готував собі лігво, щоб заснути в ньому до весни. Не бажавши заважати йому, я тихо пішов між деревами, ступаючи легкими кроками, щоб не злякати цього працьовитого лісового господаря.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Перекажіть зміст цього оповідання своїми словами.

О. ІВАНЕНКО

КАЗКА ПРО ЗОЛОТУ РИБКУ

У зграйці маленьких рибок вона була найвеселішою і наймоторнішою.

— Не запливай далеко, — казала мама, — там часто гуляє стара зубаста щука, вона з'їсть тебе!

Рибка мотала хвостиком і відповідала:

— А я від зубастої щуки втечу!

— Не підпливай до того берега, — знову попереджала мама, — там рибалки ставлять свої ятері. Потрапиш у них — і кінець!

— Не потраплю! — заперечувала рибка і пливла аж до того берега.

— Не визирай з води! — хвилювалася мама, — тебе схопить качка і з'їсть!

— А мені цікаво на все поглянути! — сміялася рибка.

— Ох, яка ти в мене неслухняна! — зідхала мама.

А рибка насправді не була неслухняною — вона просто була цікавою до всього і зовсім небоязкою. Ні щуки не боя-

лась, ні качок, ні чайок, що літали над водою, ні ятерів, що розставляли рибалки. Вона любила підпливати до верби на тому березі. У верби було гнучке тонке гілля з довгими вузькими листочками. Вона схиляла гілля аж до самісінької води, і коли вода була спокійна — верба вся відбивалася в ній, гнучка і красива. Там ще ріс очерет, на ньому часто сідали маленькі пташки-очеретянки. Пташки були дуже балакучі, усе б щебетали-співали. Там, на березі, гуляли інколи великі птахи — журавлі й чаплі. Чаплі могли теж схопити рибку, як і чайки, але рибка все ж таки любила підпливати до берега і слухати, про що розповідають пташки. О! Їм було про що розповісти. У них були крила, і вони скрізь літали. Багато пташок відлітало на зиму далеко-далеко в теплі краї. От було чого послухати!

— А я буду завжди плавати в цій річці! — думала рибка.

Маленька очеретянка, як навмисно, сказала вербі:

— Яка гарна маленька рибка плаває! Зовсім золота! От тільки шкода, що вона не співає й не літає — як ми!

— Звичайно шкода! — рибка роззявляла весь час свій ротик, але співати, як пташка, ніяк не могла. Це вона тільки дихала водою, як ми повітрям.

Їй теж ця пташка подобалася. Вона завжди так весело співала і теж літала по всіх усядах, хоч і була маленька. Вона розповідала про степи, де не було зовсім річок, про море, де так багато води, що берегів не видно, про ліси, які і взимку стоять зеленими.

— Мамо, — скаржилася рибка матері, — ми завжди тут і житимемо в цій річці? Ти б послухала тільки, де не побували пташки.

Та мама образилася на це зауваження. Вона, правда, не літала й не співала, як пташка, але хіба не вона з своїми подругами жила у великому морі і плавала там, де хотіла? Щороку, незважаючи ні на що, проти хвиль, проти течії піднімалася вгору по річці, щоб тут, десь у затінку між камінням, покласти ікру, з якої викльовувалися потім маленькі рибенята, з якої виклюнулася і ця неслухняна, непосидюча дочка — золота рибка. Та нічого, мине час, вона підросте і з усією молоддю і з старшими рибами спуститься знову в гирло річки, там набереться сил і попливе з усіма в море, а навесні знову псвернеться сюди. Так було вже багато років, так повторювалося все життя. І передався від батьків до дітей — шлях з моря і до моря. Адже й пташки літають своїми певними, відомими їм шляхами там, під хмарами, і повертаються знову в знайомі місця.

Справді, минули жаркі літні дні, і багато пташок збиралося відлітати у вирій.

Пташки прощалися з річкою, з лісом: І навіть маленька очеретянка, яка все літо весело цвірінчала, зараз сумно казала вербі:

— Мені шкода кидати тут золоту рибку. Я звикла співати й дивитися, як вона грається у воді. Добре, коли вона засне на всю зиму, як жаби. Повесні ми тоді знову побачимося.

Але верба хитала гіллям, шелестіла листям — вона знала, що ці рибки уже попливли. Тільки куди? Вони ніколи про це не розповідали.

А вони рушили далеко-далеко і пливли глибоко у річці, так що маленька золота рибка, яка вже не здавалася такою золотою, бо сонячний промінь не золотив її, тільки чула шум пароплавів та стрекотання моторок.

А маленька очеретянка з своєю зграєю теж пролетіла дуже високо, і їй, звичайно, не видно було риб, що пливли в річці, бо й сама широка річка з їхнього надхмарного шляху здавалася вузьенькою синьою стрічкою.

Рибки спочили в гирлі ріки, підросли, підгодувалися й випливали у море. От де були хвилі! От де гуляли вітри!

Здається, з усього світу прилітали вони сюди, і теплі, і холодні, і сердиті, і лагідні. Багато їх було, різних, і у кожного своя вдача, але найлютіший, казали, був вітер-суховій. Він бешкетував і влітку, і взимку на степах, а на море не хотів літати.

Ще до моря стікалось багато річок — і хвильки в усіх річках були веселі, привітні, все гомоніли і навперебій хотіли розповісти, де вони плавали, що вони бачили.

— Чи ви чули новини? Чи ви чули новини? — дзюрчали хвильки. — Ми з нових річок, ми перші пропливли степами, і суховій нас боїться.

— З яких це таких нових річок? — дивувалися риби. — Споконвіку одні й ті ж річки течуть по землі.

— Так, мабуть, то несправжні річки, — додавали інші.

— Справжні, справжні, — загомоніли ображені хвильки, — ми течемо, і пароплави по цих річках пливають і човни, і на берегах уже ліси ростуть.

— А риби? — спитали риби. — А риби у тих річках є?

І хвильки тоді загомоніли тихіше:

— Ми пливли першими і риб ще не бачили.

— Що ж то за річки? — презирливо мовили риби.

А вітри, родичі суховію, зраділи і зашуміли.

— Не будуть річки без риби! Що це за річки! Їм буде нудно. Вони висохнуть від нудьги.

І маленькій золотій рибці стало шкода річок, про які так весело розповідали хвильки. Адже ще й очеретянки казали про

якісь сухі безводні степи, а тепер, коли там попливли річки і все ожило, невже через них ріки висохнуть?

— Не може того бути! Не може того бути! — уже зовсім тихенько шепотіли хвильки. — Суховій не вірив, що й річки викопають, а прийшли люди, і машинами вирили землю, і випустили нас з великих рік, з підземних глибин, з глибоких джерел, і нам тепер весело на волі, і ми дощами, снігами знову повернемося в наші молоді річки, а за нами течуть інші, і нема нам ні кінця, ні краю.

— А риби? — спитала золота рибка.

— Будуть і риби, — дзюрчали впевнено хвилі, — коли зробили річки, то й це зроблять.

— Я попливу в нову річку, — вирішила золота рибка. — Хай мама не хоче, і сестри не хочуть і пливуть назад, а я попливу туди. Звичайно, шкода, що я не зустріну милої очеретянки, і вона вже не розкаже, що вона бачила цього року. Але хвильки так розповідають, що просто шкода річки. А подруге, цікаво побувати першій у новій річці!

Батьки й слухати не хотіли про якісь там нові річки — тількино наступила весна, як вони великою зграєю полинули знайомою дорогою. А смілива й цікава до всього маленька рибка попливла невідомим шляхом. Правда, їй ніде не стрічалася ні зубаста щука, ні розбишаки-окуні. Не бачила вона й рибалок на березі — що б вони тут робили? Їй не стрічалася ні маленька черва, якою риби годувалися, ні рачки, — нічого, що вона звикла їсти, і взагалі, самій було дуже сумно. Та рибку побачив сонячний промінь і, мабуть, щоб розвеселити, пригрів її, і вона знову здавалася золотою, і хвильки, які текли назустріч, бо вона пливла проти течії, — усі ласкаво гомоніли.

— Рибка! Дивіться! Перша рибка пливе назустріч нам у річці! Добридень! Привіт тобі! Привіт! Яка гарненька! Яка золота!

І передавали одна одній:

— А в нашій річці з'явилася золота рибка!

Вона підпливла до поверхні й побачила: на березі зеленіють молоді ліси, і тоненькі деревця простягають вгору гілки, вкриті бруньками, і кличуть пташок, що повертаються з теплих країв.

— Я зупинюся тут, перепочину! Який гарний молодий лісок! — І маленька очеретянка спустилася на кущик коло річки, почистила дзьобик, весело заспівала, оглянувшись навколо і раптом побачила у воді золоту рибку.

— Золота рибка! Добридень! Ти тут! Ну, так і я лишуся вити тут гніздечко. Бачиш, скільки кущів і дерев насадили, щоб я тут жила і співала!

— А я припливла сюди, щоб річка не занудьгувала і не висохла від нудьги, — хотіла сказати золота рибка, та в цей час щось загуркотіло, зашуміло вгорі, — пташка сховалася у кущі, а рибка глибше пірнула в глибину і навіть заплющила очі — хоча нічого страшного для них не було. То знизився літак. З літака вийшли люди, винесли великі баки і перевернули їх в річку. Подумайте, в тих баках були живі, дрібні рачки, черва. Хто ж це розповів людям, що золота рибка зголодніла?

А коли рибка відкрила очі, вона побачила: її батьки і інші риби пливли до неї.

— Нічого не розумію, нічого не розумію, — казала схвильована мама, — нас піймали, кудись кинули, а тепер знов у воду. Що ж, доведеться жити тут! Вода, як вода — звичайнісінька річка! Ох! І ти, моя неслухняна дочко, тут! Так це, мабуть, для нас зробили нові річки, щоб нас шуки не хапали!

А золота рибка раділа і була дуже горда, що вона перша припливла в нову річку.

А на березі стояли люди — ті, які привезли сюди рибу, щоб водилася вона і в нових річках, і в нових каналах. Вони, звичайно, нічого не знали про золоту рибку і про її пригоду.

Але вони добре знали, для кого ці нові річки задзюрчали і молоді ліси зашуміли.

І ви знаєте, правда?

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Про які нові річки говорить в цій казці?
2. Для кого поробили ці нові річки?
3. Випишіть із цієї казки слова "річка", "щука", "рибка", "зграйка". Змініть їх так, щоб вони відповідали на питання: де? кому? чи чому?

Риба живе (де?) у річці.

Щука загрожує (кому?) малій рибці.

У воді безпечно (кому?) щуці.

Мала рибка була (де) в зграйці.

Зверніть увагу: Усюди, де в першому прикладі була літера К, в другому прикладі стоїть літера Ц, а після неї І. Отже, сталася звукозміна — К перейшло в Ц.

Змініть подані нижче слова так, щоб відбулася ця сама звукозміна: рука, око, подушка, камізелька, курка, гуска, матка (у бджолиному раю), комашка, дівчинка, ромашка (квітка), сорока, січка, свічка, свинка, корівка, конячка, собачка, сорочка.

Складіть речення, щоб у кожному з них було одне з цих слів, змінене так, щоб К перейшло в Ц, і напишіть їх у своїх зошитах.

ДАВНІ НАРОДИ, ЩО НАСЕЛЯЛИ УКРАЇНУ

КІМЕРІЙЦІ

Тисячу чи й більше років перед народженням Христа на півдні України жили кімерійці. Про цей народ наука майже не має відомостей. Досі навіть невідомо, якого вони походження і де вони тут узялися.

Відомості про кімерійців залишив нам грецький історик Геродот, який позаписував те, що він чув про них від скітів. Про сліди кімерійців свідчать також деякі географічні назви. Наприклад, Керченська протока звалась тоді Боспор Кімерійський, були Кімерійські Броди (переправи), Кімерійські Стіни (укріплення), а в гирлі Дністра у скітські часи були могили останніх кімерійських царів.

Можливо, кімерійці була загальною назвою для багатьох різних народів, які в ті часи жили на українських землях.

Десь на межі II й I тисячоліття перед Христом на захід від Дону почали проникати скіти. Скіти спочатку жили мирно з кімерійцями, але в VII столітті перед Христом скіти, під тиском інших племен, посунулись у Причорномор'я. Кімерійці не витримали натиску — частина їх утікла через Кавказ (понад Каспієм) у Малу Азію, а частина залишилась на своїх землях і винародовилась.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Де жили кімерійці?
2. Які сліди кімерійців лишилися після їх зникнення?
3. Де ділися кімерійці?

СКІТИ

Походження та мова скітів

Скіти — народ споріднений з іранцями (персами). Мова їх належала до північноіранської говірки, а також близька до мови савроматів чи сарматів, які жили над Волгою.

Деякі скітські слова можна пояснити з іранської мови. Наприклад: ім'я царя Таксакіс по-іранському означає "Швид-

кий олень”, назва ріки Пантікап (тепер Інгулець) по-іранському означає ”Рибний шлях”, скітське ім’я Аспург — ”Той, що має багато коней” і т. д.

Колись скіти були над рікою Араксом (Аракс або Яксарт, теперішня Сир-Дар’я в Середній Азії). Звідси їх витиснули їх соплеменники масагети. Так скіти опинились над Доном. Пізніше (VII століття перед Христом) вони заняли сучасну південну частину України.

Скіти — це грецька назва, самі ж скіти звали себе сколотами (сколоти).

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Відки й коли прийшли скіти в Україну?
2. Які є докази, що вони іранського (перського) походження?

Скітія — об’єднання племен

Скіти посіли землі від Дону аж до Дунаю. Вони підкорили собі хліборобські племена між Дніпром і Дунаєм, а також усі племена лісо-степової смуги сучасної України. Захопили скіти також і степову частину Криму. Уся ця територія звалась Скітією.

Панівне становище у Скітії мали так звані царські скіти. Царські скіти ділились на три групи, кожна мала свою територію і свого царя, але у справах оборони й нападу чи взаємин із сусідами вони виступали разом. Царські скіти займали землі на північ від Озівського моря між Дніпром і Доном, а також степову частину Криму.

Це були вайовничі кочовики, які вважали себе ”найкращими” або ”правдивими скітами”. Усіх інших вони вважали ”підвладними”, ”рабами”, тобто своїми данинниками.

По обох берегах нижнього Дніпра жили скіти-хлібороби, які розмовляли тією ж мовою, що й царські скіти.

У пониззі Богу і між Богом та Дністром жили також хліборобські племена: каліпиди та алазони.

У правобережній частині Середнього Подніпров’я жили скіти-орачі. Це було хліборобське плем’я з давньою, дуже високою культурою. Дехто вважає, що скіти-орачі належать до предків слов’ян. У VI-IV століттях до Христа скіти-орачі увійшли до складу Скітії. Вони почали брати від степових скітів їх звичаї, обряди, користувались їх зброєю, почали вживати їх кінську зброю тощо.

На північ від скітів жили неври, андрофаги та будини, які скітами не були.

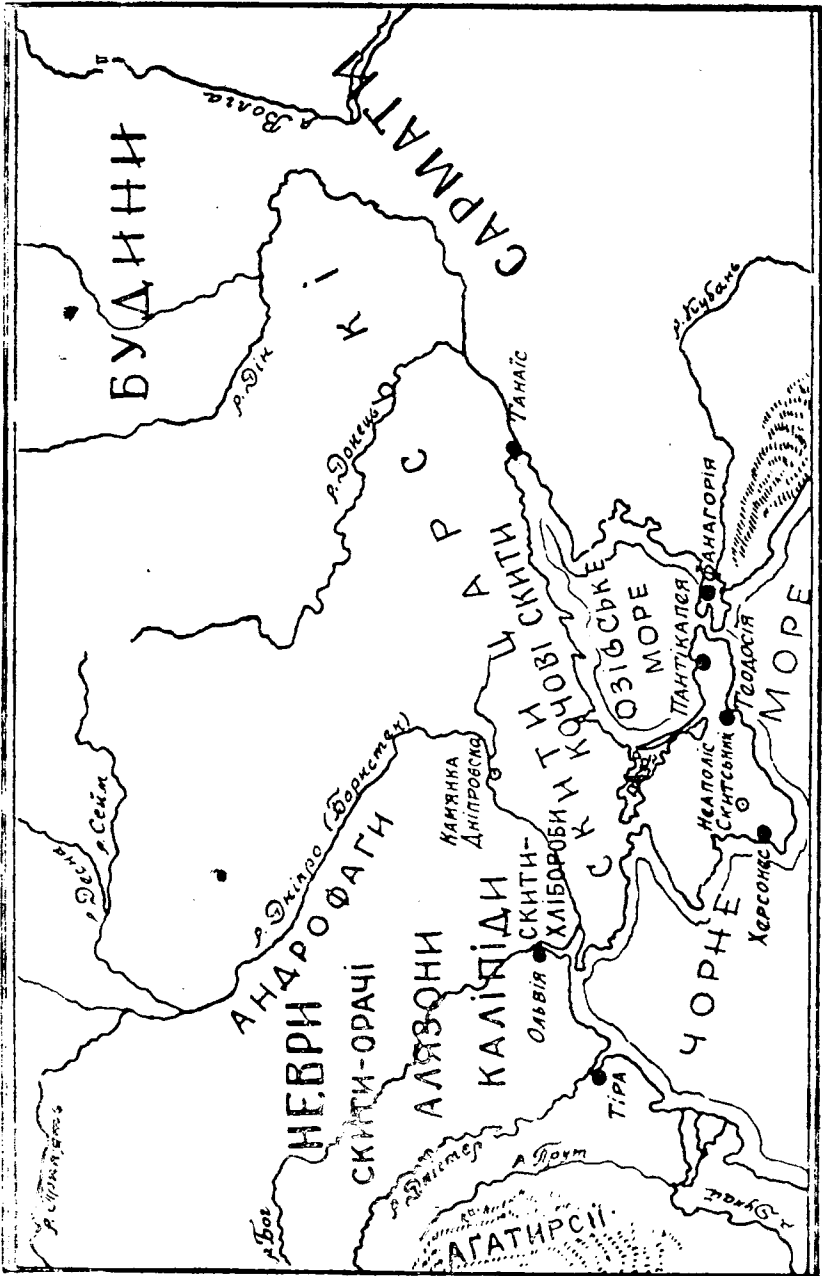

Схема розташування старовинних народів в Україні

Пізніше скіти-кочовики поступово осідали на землю. Так появились городища на берегах нижнього Дніпра і в Криму. Найбільшим з них було Кам'янське городище на Дніпрі (біля Кам'янки-Дніпровської, напроти м. Нікополя). Це була столиця Скітії. Одночасно це було місто, у якому виробляли зброю і всяку інші речі із заліза для всіх племен степової смуги.

Пізніше столиця Скітії була в м. Неаполісі-Скітському в Криму (біля сучасного Симферополя).

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Знайдіть на карті України ріки Дін, Дніпро, Дунай. Обведіть на карті степову й лісостепову смуги України, де жили колись скіти.
2. Де жили царські скіти? А де скіти-хлібороби і скіти-орачі?
3. Які народи жили в північній частині України?
4. Де були столиці скітів? Найдіть на карті Кам'янку-Дніпровську (на лівому березі Дніпра, напроти м. Нікополя) та Симферопіль (у Криму).

Господарство та побут скітів

Скіти-орачі, алазони та каліпіді — займалися хліборобством. Землю вони обробляли дерев'яним ралом із залізним наральником, у яке впрягали волів. Залізними сокирами вони вирубували ліси та очищали ділянки під управу землі.

Головною культурою у скітів була пшениця, поруч з якою вони вирощували просо, сочевицю, цибулю, часник, коноплі. Зайві продукти свого господарства скіти обмінювали у грецьких колоніях, зокрема в Ольвії, на вино, маслинову олію і грецькі ремісничі вироби.

У великих могилах скітів, зокрема в могилах скітів-орачів, у лісостеповій смузі України зустрічається багато посуду, прикрас і предметів побутового вжитку. У чоловічих могилах є ще й зброя і кості верхового коня.

У верхів'ях ярів та по берегах невеликих річок є залишки стародавніх селищ. Це так звані городища, обгороджені великими земляними валами та ровами. Ці укріплення будували для захисту людей і худоби від раптового нападу кочових скітів.

Ці городища часом були дуже великі, їх вали інколи досягали 9 метрів висоти, а довжина до десятків кілометрів. Наприклад, Більське городище (на Полтавщині) мало вал близько 30 кілометрів.

Скіти-кочовики та царські скіти жили з кочового скотарства. Багаті на траву степи були прекрасними пасовиськами. Кожне плем'я мало свої кочовища.

Кочові й царські скіти не мали сталих будівель. Вони жили в повстяних будках, поставлених на чотириколісні, а часом і на шестиколісні вози. Тягнули такі вози дві-три пари волів. При переїздах у цих будках сиділи тільки жінки й діти, а чоловіки їхали верхи на конях. За вершниками та обозом по степу рухались отари овець, табуни коней і череди великої рогатої худоби.

У вигідному місці на березі ріки скіти робили тимчасове стійбище. Отари, під наглядом чабанів, виганяли в степ. На одному місці стояли доти, поки худоба спасе всю пашу. Тоді переїздили на нове місце.

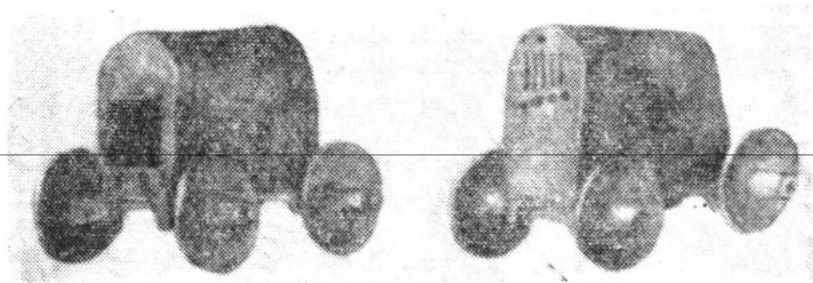
Основну їжу цих скітів становило м'ясо та молоко. Варили страву у бронзових казанах, які мали ніжки-підставки, щоб зручно було розкласти вогонь під ними. Казани були дуже великі: у звичайному казані можна було зварити відразу м'ясо з цілого барана, а у великому — навіть бика.

Якщо не було казана, то м'ясо складали у шлунок забитої тварини і потім тушили в ньому на вогні. Якщо в степу бракувало палива, то до вогню підкладали й кості тварин.

Одяг і начиння скіти робили із шкіри та вовни. Повсть, сидельні торби були звичайним майном скіта. Виготовляли це все, а також шили одяг і взуття, жінки. У жіночих могилах зустрічаються знаряддя цього ремесла — голки, веретенця з кільцями, шила, проколки. Свої вироби жінки прикрашували майстерними кольоровими вишивками.

Посуд скіти вживали дерев'яний або металевий. Багаті скіти купували й грецькі вироби: золотий або срібний посуд, бронзові дзеркала, намиста, браслети, сережки тощо.

Дуже любили скіти грецьке вино, маслинову олію, які перевозились у глиняних посудинах-амфорах. В обмін грекам

Глиняний модель скітського воза

скіти давали рибу, худобу, шкіри та рабів, захоплених у війнах.

Головним багатством скітів була худоба. Пасли, доглядали й доїли її чоловіки. Скіти були чудовими чабанами й вершниками. Усе життя скіта з раннього дитинства було зв'язане з верховим конем. Коні в них були низькорослі, степові. Їздили вони верхи без стремен. На повному скаку вправно стріляли з лука, метали списи та дротики. Скіт конем доганяв зайця і вбивав його ударом списа.

Одяг скітів був добре пристосований до умов кочового життя. Носили вони вузькі шкіряні штани або широкі вовняні шаровари, оздоблені вишивками або нашивними золотими бляшками, шкіряні, опущені хутром каптани, на голові — гостроверхий башлик, який закривав потилицю й щоки, на ногах — м'які шкіряні полуботки.

Зброя у скітів завжди була при них. До пояса зліва підвішували лука у спеціальному футлярі — гориті і сагайдака із стрілами. З правого боку носили бойову сокиру. Постійною зброєю у скітів були кидальні списи і дротики. Для захисту від ворожої зброї скіти мали бронзові шоломи, легкі щити, панцири з бронзових або залізних лусочок, і грецькі бронзові поножі-кнеміди.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

- 1. Як обробляли землю скіти-орачі, алазони та калпіді?*
- 2. Що вони сіяли?*
- 3. Що робили скіти із своїми продуктами?*
- 4. Як виникли городища, сліди яких і досі азлишились в Україні?*
- 5. Як і з чого жили скіти-кочовики та царські скіти?*
- 6. Хто робив у скітів одяг і всяке начиння?*
- 7. Що купували скіти у греків і що продавали грекам?*
- 8. Хто доглядав худобу: чоловіки чи жінки?*
- 9. Як одягалися скіти?*
- 10. Яка була зброя у скітів?*

Звичаї скітів

Звичаї у скітів були войовничі й дуже суворі. Єдиною святинею в них був старий залізний меч, що стояв на купі пруття. Це був знак бога війни. Така святиня була в кожній окрузі. Приносячі жертви, скіти виливали на цього меча кров жертвенної худоби й людей. Із кожної сотні взятих на війні в полон вояків, вони жертвували одного цьому богові війни: виливали його кров на святого меча, а тіло розрубували на шматки й розкидали навколо.

Шолом, меч і бойова сокира скітського царя VI століття

Скіт пив кров першого вбитого ним на війні ворога, а голови вбитих ворогів приносив до царя. Военна здобич розподілялась на голови вбитих ворогів: хто не приніс голови, той участі в розподілі здобичі не брав.

У скітів було дуже поширене побратимство. Побратимство скріплювалось клятвою і вважалось священним. В ім'я дружби й побратимства скіт часто робив великі подвиги.

Рабів у скітів майже не було. Полонених ворогів вони здебільшого продавали в рабство грекам. Тих же, що залишали для праці в себе (догляд за худобою тощо), часто калічили, щоб вони не мали змоги втікати. Їм виколували очі чи робили інше якесь каліцтво.

Шкури з голів (скальпи) ворогів вживались як прикраса до кінської зброї. Ті, що мали їх більше, часом шили собі з них плащі. А часом використовували й цілі шкури ворогів для різних військових знарядь. Із черепів найвизначніших ворогів скіт робив собі чаші. Такі чаші часто оправлялись у золото й уживались з великою пихою. Хто вбив більше ворогів, мав найбільшу честь і подвійну порцію вина на громадських пирах. Навпаки, хто не вбив жодного ворога, той уважався людиною нікчемною — це була ганьба.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

- 1. Яка святиня була в скітів? Як шанували скіти бога війни?*
- 2. Як ділилась військова здобич у скітів?*

Вірування скітів

Найбільше шанували скіти бога-опікуна домашнього вогнища — Табіті. Найбільшою присягою було присягнути ім'ям цього божества, а зламання присяги перед іменем опікуна цього царського вогнища, вважалось злочином проти царя, бо це викликало гнів бога Табіті до царя.

Цей культ домашнього вогню нагадує культ сучасних осетинців (на Кавказі) і взагалі загальноіранський культ домашнього вогнища.

Був ще в скітів бог землі — Апі, богиня худоби — Аргім-паса та інші боги. Святинь, крім згаданих уже мечів, у скітів не було ніяких. Худобу, призначену богам, задушували, а потім краці кусні м'яса розкидалися на жертву богам.

Спеціальних жерців у скітів не було — кожен молився і приносив жертву сам. Було багато ворожбитів, які ворожили на палочках та на корі.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Які боги були у скітів?
2. Як виглядали їх святині?

Похоронні обряди у скітів

Тіло померлого царя обвозили по всіх підвласних йому народах, щоб вони віддавали йому почесні. Потім ховали його у глибокій камері. Разом з ним ховали одну з його жінок, багатьох слуг, убиваючи їх перед тим, кращу худобу, золотий посуд (срібла й міді скіти не вживали).

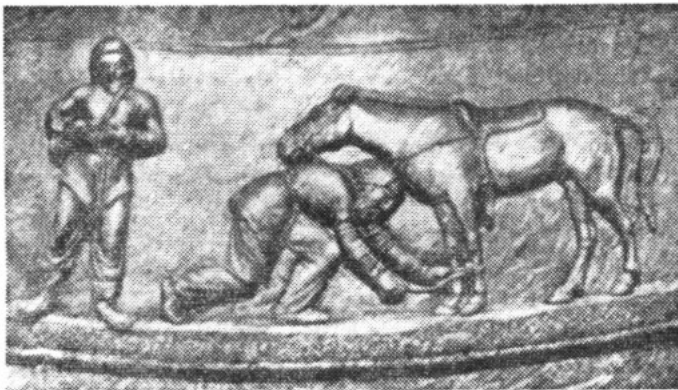
Над гробом насипали високу могилу. Таких могил є багато по всій степовій і лісостеповій Україні. По році справляли поминки по цареві: убивали 50 найкращих його слуг і стільки ж коней. Коней напихали половою і розставляли навколо могили на палях. Мертвих слуг садили на коней і вони стояли, мов сторожа.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Як скіти ховали своїх царів?
2. Як скіти справляли поминки по своїх царях?

Державний устрій скітів

Як бачимо, державним устроєм у скітів була монархія. Цар мав велику владу. У скітів було кілька царів, але один був головний, а решта — племінні царі. Цар мав велику владу над своїми підданими. Цареві служили не раби, а кому він звелить.

Скіт пугає верхового коня (із Никопільської вази)

Коли цар захворіє, то ворожити пояснювали, що хтось неправдиво поклявся богом царського вогнища — Табіті. Тоді ворожити шукали винного. Якщо той, на кого вони вкажуть, вирікається, то його перевіряють ворожінням інших ворожитів. Врешті карають винного, рубаючи його голову, або тих ворожитів, які неправильно вказали на нього. При тому цар карає смертю і їх синів.

По смерті царя влада переходила на його сина.

Та часом, у найважливіших справах, чималу роль відгравала й військова рада царів різних племен. Вищою законодавною радою була "рада скітів". Часом ця рада навіть карала царя, позбавляла його влади й життя. Так було з царем Скілом, який прийняв грецькі звичаї (його матір'ю була грекinya) і в Ольвії приніс жертву грецькому богові Діонісові.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Як ворожити пояснювали причини хвороби скітського царя?
2. Що таке "Рада скітів" і які права вона мала?

Скітські війни

Скіти були войовничим народом. Ще женучись за кімерійцями, вони дійшли аж до Мідії. Мідія тоді була найсильнішою державою Стародавнього Сходу. Скіти перемогли Мідію і деякий час були господарями в цілій Малій Азії.

У 514 році перед народженням Христа, на скітів пішов війною перський цар Дарій I. Він ніби мав покарати скітів за їх напад на Мідію. Дарій I зібрав величезне військо і напав на скітів із заходу, перейшовши Дунай у його нижній течії.

Скіти вирішили не вступати в бій з Дарієм, бо він мав значно більшу силу. Вони відступали, засипаючи за собою колодязі та джерела, знищуючи траву. Перси втомились у погоні за скітами. Тоді Дарій послав до головного скітського царя Іданфірса гінця з такими пропозиціями: "Бийся у відкритому бою, або як вважаєш себе слабшим, то визнай над собою владу першого царя".

Скітський цар гордо відповів:

"Знай, персе, який я: я й раніше ніколи не тікав від страху ні від кого з людей... А чому я не поспішаю битись з тобою, я це тобі поясню: у нас нема ні міст, ні засіяної землі, із-за яких ми квапились б битись з вами... Як ти хочеш прискорити бій, то у нас є могили предків: ось спробуйте відшукати і зруйнувати їх, — тоді побачите чи станемо ми битися з вами із-за гробниць, чи не станемо... А тобі замість дарів землі й

води я пришло дарунки, які тобі належаться. А за те, що ти назвав себе моїм володарем, ти ще мені заплатиш”.

Знавши, що Дарій опинився у важкому становищі, скітський цар послав йому в подарунок птаха, жабу, мишу і п'ять стріл. Значення цього дивного подарунка перси пояснили собі так:

”Якщо ви, перси, не полетите в небо, перетворившись у птахів, або не сховаєтесь у землю, як миші, або не пострибаєте в озера, як жаби, то вертайтеся назад, бо будете вражені цими стрілами”.

Перси почали відступати, скіти погнались за ними аж до Херсонесу Фракійського. Міць персів була зламана, скіти здобули перемогу, про яку заговорив цілий світ — скіти мали славу непереможених.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Прочитайте ще раз відповідь скітського царя цареві перському (іранському) і скажіть: за що готові були битись скіти з персами? А що саме скітський цар вважав найбільшою образою для себе?

2. Які подарунки послав скітський цар перському цареві Дарієві I?

3. Як перси пояснили собі значення цих подарунків?

Грецька ваза з Чортомлицької могили

Кінець Скитії

Скити вели довгі війни з фракійцями. Спочатку вони були успішними для скитів, але у 399 році перед Христом на Дунаї скити були розбиті. У цьому бою загинув і їх 90-річний цар Атей.

У цей же час зі сходу на скитів натиснула нова орда — сармати. Серед підвладних скітам племен було також невдоволення. Скити відступили в Крим, хоч ще зберегли за собою й невеличку територію над нижнім Дніпром. Тепер їх столицею став Неаполіс-Скитський.

Ця скитська держава звалась Малою Скитією. Проіснувала вона аж до II-III століть по народженню Христа.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Коли Скитія потерпіла остаточну поразку?
2. Що таке Мала Скитія?

САРМАТИ АБО САВРОМАТИ

У часи найбільшого розквіту скитського царства сармати жили між Доном та нижньою Волгою. Сармати — близькі родичі скитів. Можливо, сармати були одним із скитських племен, що пізніше стало панівним і замінило навіть і назву скитів і Скитія на сарматів і Сарматія.

Сармати (часом їх звать савроматами) були, як і скити, кочовиками. Вони випасали череди худоби, будівель не мали, а жили в будках на возах. Їхня мова була подібна до скитської.

Сармати — народ войовничий, особливо славний у кінній війні; їх вершники мали шкіряні або металеві шоломи й панцирі. Озброєні були мечами, списами та луками. Сармати мали мало заліза, тому вони дуже майстерно виробляли панцирі з плиток, нарізаних із кінських копит. З тієї ж причини вони часто вживали кістяні вістря для стріл.

Сармати носили широкі штани-шаравари. Взагалі їх одяг був широкий, фалдистий.

Вигляд їх був суворий і дикий. Волосся мали довге, біляве. Святинь не мали, а поклонялись мечеві, подібно до скитів і пізніших аланів.

Відрізнялися від скитів тим, що їхні жінки не сиділи в будках, як скитські: вони їздили верхи і стріляли з луків, як чоловіки. Мабуть, за це давні греки прозивали сарматів: "підвладні жінкам", "люди, керовані жінками", "жінки, що правлять чоловіками" і т. д.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Де жили сармати перед їх наступом на скітів?
2. Що це був за народ?
3. З чого вони жили?
4. Яка в них була зброя і одяг?
5. Яка різниця між скітськими й сарматтськими жінками?

Грецька легенда про походження сарматів

Звичай сарматських жінок, їх майже рівноправне становище з чоловіками, дивувало старовинних греків. Поскільки греки мало знали про народи, які населяли Україну в давні часи, то вони склали про ці народи легенди. Так виникла грецька легенда про народ амазонок.

За цією легендою на північному березі Озівського моря, себто в теперішній південно-східній частині України, жив дивний народ. У цьому народі вояками й керівниками були не чоловіки, а жінки — амазонки. Одного разу греки, нібито, воювали з амазонками. У бою греки перемогли і чимало амазонок забрали в полон. Кількома кораблями везли вони своїх полонянок у Грецію. Коли кораблі проходили повз береги Чорного моря, то амазонки кинулись на грецьких вояків, побивали їх і пристали кораблями до берега.

Тоді в цій частині України панували скіти. Усякими хитрощами молоді скітські воїни познайомились з амазонками, а потім і поодружувались з ними. Але амазонки намовили своїх чоловіків виїхати із Скітії на схід. Так у степах між Доном та Волгою від войовничих амазонок та хоробрих скітських воїнів витворився новий народ, що звався сарматами (сармати).

Та це тільки легенда, яка свідчить, що сармати були таким войовничим, хоробрим та відважним народом, що їх сусідів це дуже дивувало і вони пояснювали ці риси всякими дивними й неймовірними причинами.

Насправді сармати прийшли зі сходу — із Середньої Азії, як і скіти. Жили вони поруч із скітами, поступово займаючи важливіше становище в Скітії. Отже, скіти не зникли, вони ніби сховалися під сарматами та їх назвою і жили в Україні й далі. Тоді греки стали звати Скітію Сарматією. Сталося це аж у III-IV віках по Різді Христовому. Сармати не мали центральної влади, як скіти — вони розбилися на кілька родових груп.

*) Легенда — слово латинського походження. Означає воно переказ про якусь незвичайну і навіть неймовірну подію в житті людини чи народу.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. *Розкажіть, як греки пояснили собі походження сарматів.*
2. *А відки насправді прийшли сармати?*
3. *Коли вони остаточно запанували в Україні?*

АЛАНИ

Слідом за сарматами зі сходу йшли орди аланів. Це теж народ іранського (перського) походження, подібний мовою і звичаями до скітів і сарматів.

Назва аланів поступово витісняє назву сарматів, як раніш назва сарматів поступово заступила назву скітів. Алани йшли на захід під тиском нової азійської орди — гунів (гуни).

Алани теж були кочовики, що не знали ані будов, ані хліборобства. Жили вони із скотарства, харчувалися м'ясом та молоком, мешкали на возах. Як знайдуть добру пашу та воду для худоби, то отаборюються на тому місці, ставлять вози колом і стоять, поки худоба спасе пашу.

Одягалися вони, як і сармати та скіти, подібно до персів, мали подібну до сарматів і скітів мову та звичаї й вірування. Храмів не мали, ставили в полі меча і поклонялися йому, як богові війни, опікунові тієї околиці.

З виду алани були вродливі, русяві. Мали вони легку похватну зброю, були войовничі і свободолюбні. Усі в них були рівні — на суддів обирали осіб, які уславились на війні.

Деякий час алани панували в степах від Дунаю аж за Аральське море (в Азії). Але це було не дуже довго: вже в II-III віці по Христі із західньої частини причорноморських степів їх витісняють германські племена, а із сходу тисла дика орда гунів. Та алани розбилися на кілька груп. Частина з них перейшла аж у північну Африку, частина помандрувала у Візантію. Деякі групи залишилися на передкавказьких степах і збереглися й до цього часу як маленький народ — осетини (на Кавказі), частина залишилася в Криму (тепер уже по них нема сліду), а частина довго існувала на подонських (над рікою Доном) степах.

Так закінчилась іранська (скіти, сармати, алани) колонізація сходу й півдня України, яка мала великий вплив на наш край і народ у ті давні часи.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. *Якого походження були алани?*
2. *Чого вони рушили в Україну?*

3. Як і з чого вони жили?
4. Як виглядали алани?
5. Хто натискав на аланів із заходу, а хто із сходу?
6. Який сусідній українцям народ (сусідує з нашою Кубанщиною) є нащадком аланів?

НОВА РАДІСТЬ СТАЛА

Нова радість стала, Як на небі хвала: Зоря ясна над вертепом Увесь світ осіяла.	Пастухи з ягнятком, Перед тим Дитятком На колінця припадають, Царя Бога вихваляють.
--	--

Просим Тебе, Царю,
Просимо всі нині:
Даруй волю, верни славу
Нашій Неньці Україні.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Вивчіть цю коляду напам'ять.

ЩЕДРІВКА

Ой сів Христос та вечеряти, —
Щедрий вечір!
Добрий вечір!

Прийшла до Нього та Божая Мати,
Щедрий вечір!
Добрий вечір!

Оддай, Сину, райські ключі,
Щедрий вечір!
Добрий вечір!

Одімнути рай і пекло,
Щедрий вечір!
Добрий вечір!

Випустити грішнії душі,
Щедрий вечір!
Добрий вечір!

Тільки не випустить однієї душі,
Щедрий вечір!
Добрий вечір!

Що отця й матір та налаяла,
Щедрий вечір!
Добрий вечір!

Не налаяла, а подумала,
Щедрий вечір!
Добрий вечір!
Добрим людям на здоровля!

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. *Вивчіть цю щедрівку напам'ять.*
2. *Скажіть: що в українському народі вважається найбільшим гріхом?*

Петро ВОЛИНЯК

ПЕРЕМОГА НАД АРСЕНАЛЬЦЯМИ

У лютому 1917 року в Росії сталася революція: солдати і народ скинули царя. Революцію почали українці, які були в царській армії — вояки Волинського полку.

В Україні створено нашу владу. Україна стала самостійною державою.

Російські комуністи не хотіли, щоб Україна відокремилася від Росії, тому вони пішли війною на нас. З Росії наступали на наші міста, Чернігів і Крути, російські комуністи під командою Мурав'йова. Вони хотіли взяти нашу столицю, Київ.

Головний отаман нашого війська, Симон Петлюра, дав наказ нашій армії вийти на зустріч ворогові. З Києва вийшли частини Коша Гайдамаків Слобідської України, щоб не допустити росіян до Києва. У Києві тоді залишилось дуже мало нашого війська — тільки вояки Вільного Козацтва.

Російські комуністи вирішили зробити повстання в Києві і забрати Київ з середини. Вони намовили частину робітників військового заводу "Арсенал" та деяких залізничників повстати проти України.

Симон Петлюра мусів відкликати військо з фронту, щоб боронити столицю України. Кіш Слобідської України приїхав з фронту і із станції Дарниця пішов на російських повстанців. А в самому Києві на повстанців від Хрещатика й Великої Васильківської вулиць на росіян наступали вільні козаки.

За пару днів в українських руках опинилася станція Київ 2, Печерське, Києво-Печерська Лавра, Аскольдова могила і Царський сад, у якому був головний штаб російських комуністів.

Наше військо з усіх боків оточило "Арсенал", у мурах

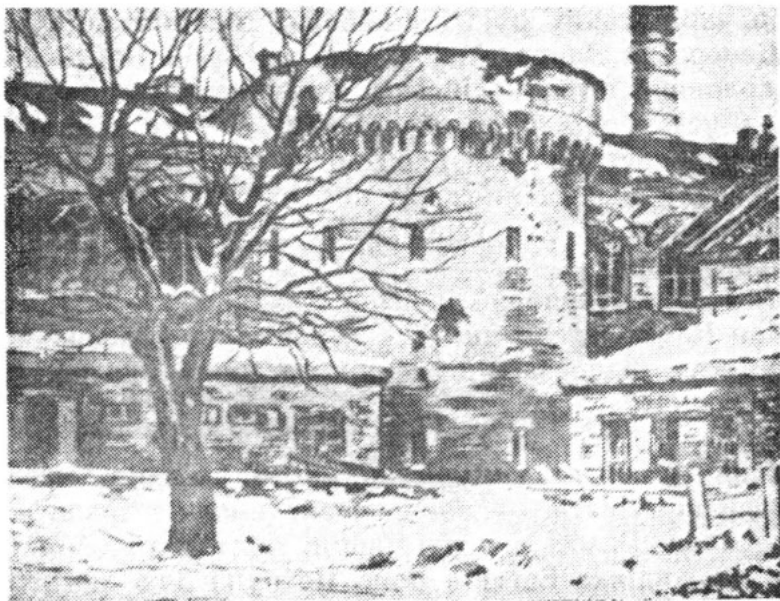
якого засіли росіяни. "Арсенал" обстрілювали наші вояки зовсім зблизька. Під час облоги "Арсеналу" нашим військом командував сам Симон Петлюра. Начальником штабу був генерал О. Удовиченко. Вони обидва брали участь у боях.

У час бою був важко поранений капітан Хижий і кілька гарматників. Тоді Симон Петлюра сам кинувся перев'язувати їм рани. Генерал Удовиченко сам підповзав під мури "Арсеналу" і кидав у розбиті вікна ручні гранати.

Серед наших вояків було чимало ранених і вбитих. Та ще більше було поранених і вбитих комуністів. Лютий мороз і українські кулі надламали комуністів — вони не витримали і здались. Усіх їх забрали в полон. Разом з повстанцями попала в полон і головна комуністка — жидівка Євгенія Бош. Це було 3-го лютого 1918 року.

Українські вояки були розлючені на комуністів і вирішили їх усіх перестріляти. Вони вишикували полонених під мурами "Арсеналу" і вже направили на них свої рушниці і скоростріли. У цей час підійшов Симон Петлюра. Побачивши це, він вибіг перед своїх вояків і крикнув:

— Не стріляйте в них! Між ними є обмануті українські робітники! Це наші брати. Ми не вбивці безборонних, а вояки. А коли хочете стріляти, то вбийте мене раніш, бо я не дозволю зробити безчестя імені українського вояка!

Завод "Арсенал" у 1918 році. Діри в мурах від гарматнів української артилерії

Козаки завагались. Тоді отаман дав голосну команду:

— Козаки-українці! Зброю до ноги!

Усі наші вояки, як один, виконали наказ і приставили рушниці до ноги. Тоді Симон Петлюра почав пояснювати їм, що справжній лицар ніколи не мститься і не вбиває безборонних.

— Так роблять тільки комуністи, — пояснив головний отаман. — Ми ж боремося за волю нашого народу. Ми мусимо бути лицарями без жодної плями. Хай їх судить наш державний суд, а ми не судді, ми тільки вояки.

Вояки засоромились спочатку. Потім вони загомоніли радісно. Вони зрозуміли, що їх отаман говорить правду: лицарі не вбивають безборонних.

Дуже втішились полонені. Вони дякували Симонові Петлюрі і всім українським воякам. Ті, що були спереду, підбігали до Петлюри, намагались цілувати йому руки.

Багато українських робітників, яких були обдурили російські комуністи, відразу перейшли в українську армію і воювали з росіянами.

Після перемоги над росіянами на майдані Святої Софії відбувся молебень: вояки і всі кияни дякували Богові, що допоміг перемогти лютого ворога.

Після молебня відбувся парад війська. У параді взяли участь усі вояки, які брали участь у боях з російськими комуністами.

Радісно дзвонили дзвони в усіх київських церквах. Київ,— столиця України, — був вільний. Це була радість не тільки в Києві, а і в усій Україні.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Що сталося в Росії в лютому 1917 року?
2. Хто почав революцію в Росії?
3. На які українські міста наступали росіяни. Покажіть їх на карті.
4. Який наказ дав головний отаман (міністер оборони) Симон Петлюра?
5. Хто підняв повстання проти української влади в столиці?
6. Коли це було і чим це повстання кінчилось?
7. Що хотіли зробити наші вояки з полоненими російськими комуністами?
8. Хто заборонив їм це робити? І чого заборонив?
9. Що зробили полонені після цього?
10. Як кияни відзначили цю перемогу?

ЩЕ ЗБРОЇ ГРЕМІТИ!

Сумні і суворі
Степи неозорі,
Зажурені гори, ліси і гаї, —
О, краю мій милий,
Як густо укрили
Вояцькі могили простори твої!
Чи можна забути
Про битву за Крути,
Про смертний трикутник у скорбних полях!
Ворожа навала
Борців подолала,
Та пам'ять Базару палає в серцях...
Бої відгеміли,
Герої спочили,
Та в тихій могилі не мертві вони!
Їх прапор над нами
І правда їх з нами, —
Ясними шляхами ідуть їх сини.
В жалобі суворій
Вшануймо героїв,
Згадаймо героїв в молитві своїй!
Гучна й величава
Довічна їх слава,
Як пісня яскрава нас кличе на бій!
Ще зброї греміти,
Ще битвам кипіти,
І сурмам сурмити на зламі епох,
І спільно з живими
Ітимуть Незримі
З ім'ям України — на шлях перемог!

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Прочитайте ще раз перших шість рядків цього вірша і скажіть: чого, на думку поета, сумні й зажурені степи, гори, ліси й гаї?
2. Прочитайте ще раз шість останніх рядків вірша і скажіть: хто в майбутніх боях за звільнення України ітиме разом з живими борцями?
3. Як треба розуміти вираз "ітимуть Незримі", себто мертві?
4. Навчіться виразно читати цього вірша. Прочитайте його кілька разів наголос. Запам'ятайте, хто його написав.

Олександр ОЛЕСЬ

ПІД КРУТАМИ

Ще до хутора далеко.
Натомився... шкода ніг...
Сніп під голову поклав я
І у чистім полі ліг.

Срібним лебедем у хмарах
Місяць весело купавсь,
Пір'я струшував із себе,
Може, сонцю усміхавсь.

Не згадаю, що до мене
Вітер тихо шепотів.
Мозок стомлений не вловить
Тихокрилих навіть слів.

Я заснув і спав, як камінь.
Коли чую, — хтось прибіг
І схопив мене за руку.
Я отямитись не міг.

Срібним лебедем у хмарах
Місяць груди обмивав...
Біля мене з довгим крісом
Хлопчик змучений стояв...

"Що з тобою, де упав ти?
Зранив голову свою?"
Сумно й гордо відповів він:
"Так, я впав... але в бою!"

Ти не чув хіба сьогодні,
Як греміли тут громи?
Бились з ворогом ми славно
І вмирали славно ми...

Я лежав і бачив очі
Карі, сині, голубі.
Як квітки цвітуть, сміються,
Ні сльозиночки тобі.

Оточив нас дужий ворог,
Покосив усі квітки,
Обіцяли нам підмогу —
Не наспіли козаки...

Обіцяли нам набої...
Ах, коли б вони були,
Ми напевно їх розбили б,
Бо ми бились, як орли...

Десь захована там зброя,
Десь закопана в землі —
Ми тепер ідем шукати —
І ми знайдемо її.

Ну, а ти, як прийдеш в місто,
Моїй матері скажи:
"Син твій впав в бою, як лицар,
Горда будь, а не тужи!"

А тепер прощай! Я військо
За собою поведу.
Я — отаман... Я вестиму!
Зброю перший я знайду!"

Мов крило, простяг він руку,
Блиснув крісом у руці...
Крикнув голосно і дзвінко:
"По набої, молодці!"

Наче скошені косою
В полі чистому квітки,
Як один, почувши голос,
Повставали вояки...

І пішли шукати зброї...
Спів поволі затихав...
Срібним лебедем у хмарах
Місяць груди обмивав.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Що приснилось поетові, коли він заснув у полі, підклавши під голову снопа?

2. Що юнак, який упав у бою під Крутами, просить переказати своїй матері?

Крути — станція Московсько-Київської залізниці між Ніженом і Бахмачем, під якою в січні 1918 року відбувся бій української армії з російськими загарбниками. Бій продовжувався дві доби і наші загони були розбиті, хоч там були найкращі і найсвідоміші частини.

Коли росіяни підняли в Києві повстання проти українського уряду (Арсенальське повстання в січні 1918 р.), то російсько-комуністична влада вислала на допомогу арсенальцям найкращі свої сили з Москви, Петрограду (тепер Ленінград), Харкова та інших міст. Шлях з півночі на Київ ішов через станцію Крути. Уряд України дав розпорядження своїм військам на сході й півночі України поспішати на оборону столиці. На Київ прямувало понад 22 тисячі українського війська. Та ця підмога не могла так скоро прибути, тому у нас не вистачило ані людської сили, ані набоїв, через те під Крутами наші загони були розбиті. Та все таки затримка російських загарбників під Крутами дала змогу нашій армії здушити повстання в Києві і врятувати столицю.

Через кілька днів Крути були знову в українських руках. Поляглих українських воїнів перевезено до Києва і там з найбільшими почестями поховано в парку коло Аскольдової могили. Це був всенародній похорон. На похороні промовляв голова Української Центральної Ради академік Михайло Грушевський, письменниця Л. Старицька-Черняхівська та інші діячі.

Бій під Крутами фактично став перемогою українців, бо саме в цьому бою українська армія виявила свою здібність, завзятість і патріотизм, який став зразком для наступних поколінь.

Герої Крут оспівуються в піснях, описуються в літературі. Українці у вільному світі (особливо молодь) щорічно в січні відзначають пам'ять героїв Крут.

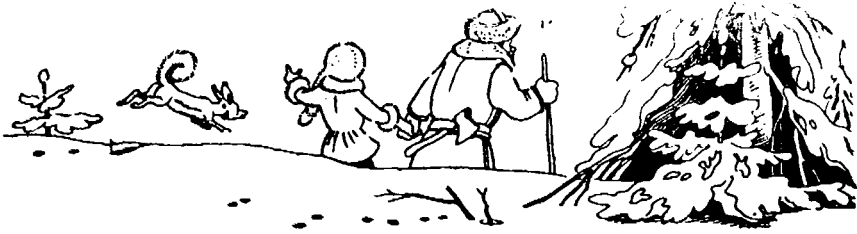
Борис ГРІНЧЕНКО

НАША ВДЯЧНІСТЬ

Тим, що в поле йдуть орати,
Що плуги й серпи кують,
Що будують теплі хати,
Пишуть книги нам читати,
З шкіл науку подають, —
Шана й дяка їм великі
Від людей на вічні віки.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Перепишіть цього вірша в зошити. Вивчіть його напам'ять. Запам'ятайте, хто його написав.

Наталя ЗАБІЛА

РУКАВИЧКА

(Народня казка в обробці Наталі Забіли)

По ялинку внучка з дідом
йшли по лісі навмання.
А за ними бігло слідом
довговухе цуценя.

Задивилась, мабуть, внучка
на ялинку, на сосну
і вронила якомсь з ручки
рукавичку хутряну.

Рукавичка
невеличка
на снігу собі лежить.
Раптом мишка
тишком-нишком
з нірки вилізла й біжить.

— Ну й хатинка!
Ну й дивинка!
Відгукнися — хто тут є? —
Тільки голосу з хатинки
їй ніхто не подає.

Влізла мишка в рукавичку
і сама в ній стала жить.
Раптом зайчик-
побігайчик
з-під ялиночки біжить.

— Ну й хатинка!
Ну й дивинка!
Відгукнися — хто тут є? —
Чує зайчик: із хатинки
мишка голос подає.

— Є тут мишка-гострозубка.
Ну, а ти хто?
Що за гість?
— А я зайчик-
побігайчик,
довгі вуха, куций хвіст.

Вліз і зайчик в рукавичку,
стали вдвох у хатці жить.
Раптом білка —
стриб із гілки!
Та по стежечці біжить.

— Ну й хатинка!
Ну й дивинка!
Відгукнися — хто тут є!
Чує білочка: з хатинки
хтось їй голос подає.

— Є тут мишка-гострозубка,
є тут зайчик — куций хвіст!
— А я білка — тепла шубка,
я стрибати маю хист.

Влізла й білка в рукавичку,
стали втрьох у хатці жить.
Глядь-поглядь, аж то лисичка
попід соснами біжить.

— Ну й хатинка!
Ну й дивинка!
Відгукнися — хто тут є? —
Чує лиска: із хатинки
хтось їй голос подає.

— Є тут мишка-гострозубка,
є тут зайчик — куций хвіст,
є тут білка — тепла шубка.
Ну, а ти хто?
Що за гість?

— Хто ж не зна мене, лисичку,
і вигадливу й метку? —
Влізла й лиска в рукавичку,
примостилася в кутку.

Ще й кабан прибіг ікластий,
і куниця, й їжачок.
Ніде яблуку упасти!
Скільки сміху й балачок!

Рукавичка
невеличка
на снігу собі лежить.
А з барлогу
на дорогу
вийшов заспаний ведмідь.

— Що за зборище зібралось?
Що за хата?
Хто тут є?
Хто здіймає сміх та галас,
зовсім спати не дає?

— Є тут мишка-гострозубка,
є тут зайчик — куций хвіст,
є тут білка — тепла шубка,
що стрибати має хист,
ще й лисиця є, сестриця,
і вигадлива й метка.

Є кабан, їжак, куниця.
Ну, а це хто нас ляка?

— Я ведмідь, я хочу спати,
сміху-жартів не люблю!
Сяду я на вашу хату,
всіх вас разом роздавлю! —

Злий ведмідь гарчить, лютує,
ломить всі куці підряд.
Що робити?! Хто врятує
переляканих звірят?!...

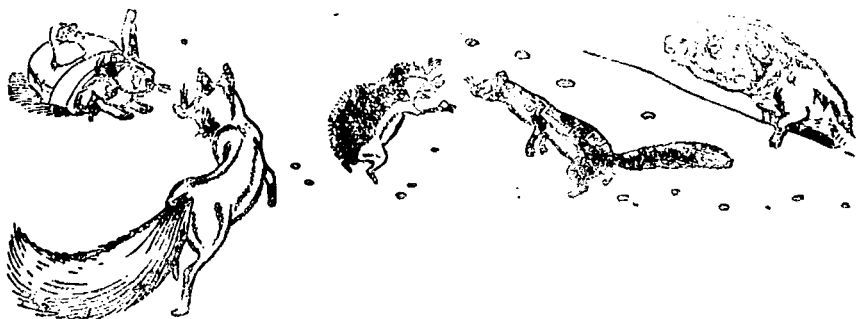
А тим часом дід та внучка
вже ялинку принесли.
Так у внучки змерзла ручка,
що аж зашпори зайшли.

— Рукавичка де ж поділась?
Загубила!... Ай-ай-ай!
Побіжи, мій песик милий,
рукавичку відшукай!

Песик дівчинку послухав,
хвіст — угору, в землю ніс —
і примчався скільки духу
на те саме місце в ліс.

Рукавичка, як живая,
ходить ходором, тремтить.
А до неї підступає
лютий велетень — ведмідь.

Як загавкав пес на нього —
враз ведмідь оторопів,

Й без дороги
до барлогу
причвалав і захропів.

Тут звірята всі зрадили,
стали дякувати псу,
що прогнав ведмедя сміло,
найстрашнішого в лісу.

Каже песик: — Дуже прошу
інше мешкання знайти.
Треба дівчинці хорошій
рукавичку віднести.

— А хіба ж це рукавичка?!
заукали всі, — невже?!
В нас нема такої звички
забирать собі чуже.

Всі ми підемо з тобою
рукавичку повернуть! —
І веселою юрбою
звірі вирушили в путь.

До дівчатка за хвилинку
рукавичку віднесли,
і всі разом круг ялинки
танцювати почали.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. *Навчіться виразно читати цю казку. Прочитайте її чотири рази наголос.*
2. *Перекажіть її зміст своїми словами.*
3. *Що зробив песик з ведмедем?*
4. *А як він повівся із звірями, що оселились у рукавичці?*
5. *Що сказали і що зробили звірі?*

Тарас ШЕВЧЕНКО

І ЗОЛОТОЇ Й ДОРОГОЇ...

І золотої й дорогої
Мені, щоб знали ви, не жаль
Моєї долі молодой:
А іноді така печаль
Оступить душу, аж заплачу.
А ще до того, як побачу
Малого хлопчика в селі.
Мов одірвалось од гіллі,
Одно-однісіньке під тином
Сидить собі в старій ряднині.
Мені здається, що се я,
Що це ж та молодість моя.

Мені здається, що ніколи
Воно не бачитиме волі,
Святої воленьки. Що так
Даремне, марне пролетять
Його найкращії літа,
Що він не знатиме, де дітись
На сім широкім вольнім світі,
І піде в найми, і колись,
Щоб він не плакав, не журивсь,
Щоб він де-небудь прихиливсь,
То оддадуть у москалі.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. *Про чью долю пише поет у цьому вірші?*
2. *З ким він порівнює своє дитинство?*
3. *Вивчіть цього вірша напам'ять. Запам'ятайте, хто його написав.*

Дмитро КРАСИЦЬКИЙ

ТАРАСОВЕ ДИТИНСТВО

ЗАЛІЗНІ СТОВПИ

— Тарасе, годі тобі гасати з конем-свистуном! Йди краще обідати, — гукала Катря.

— Я зараз! — озвався його голос з Бондаренківського двору.

— Годі тобі по чужих дворах бурлакувати! Дай коневі спокій, грайся у себе.

Тарас прибіг додому.

Череп'яний коник-скакунець став на відпочинок на вікні, а його господар на довгій лозині дременував у садок, що понад горою тягнувся до широкого яру. В тім яру була велика копанка, і між зеленню дзюрчав маленький струмочок.

У садку вже покосили траву, а отава ще не наросла, і земля здавалась чудною, поскубаною.

Тарас, підскакуючи, спустився в яр. Зелена вода в копанці покрилась жабуринням та ряскою, на середині цвіла лілея.

Він оббіг навколо копанки. Жаби й жабенята поскакали у воду і з-за ряски виставляли голови.

Тарас боявся, щоб жабеня не сіло йому на ногу. Обережно ступаючи, виламав довгу лозину і забрів у струмочок. Вода чиста, прозора, як з криниці. Довго брів струмочком, далеко ззаду лишилися город, хата. Вийшов на широку леваду. Над ним голубе небо, таке прозоре, як і вода в струмочку. Сонце припікає, і ніде сховатися від його палючого проміння.

Тарас ліг горілиць на траву і знову втупив погляд у голубе небо, але там нічого не побачив. Небо накрило Кирилівку, Моринці, Будище, а що ж далі? А далі — кінець світу. Там, дід казав, залізні стовпи небо підпирають.

— Цікаво, як воно там? Піду, мабуть, подивлюся на залізні стовпи, що небо підпирають.

Ішов довго, і перед ним розгорнувся широкий безкрайний степ, а в степу висока могила.

— Піду на могилу, може, звідтіля видно залізні стовпи.

Рачки видерся Тарас на могилу. Праворуч — село із зеленими садками й білою церквою, ліворуч теж село і така ж церква, а попереду степ і степ без кінця-краю...

— Може, ті стовпи там... далі...

Почав злазити з могили, на траві посковзнувся та покотився вниз. Небо, степ і могила закрутилися перед ним...

Вийшов стежкою Тарас на дорогу і помандрував туди, де залізні стовпи небо підпирають.

Сонце вже зовсім низько спустилося над землею, червонило степ.

Мандрівник підтюпцем біг по дорозі.

Іхали степом чумаки. Рипіли вози, поволі ступали круторогі воли, здіймаючи куряву.

— А ти куди, парубче, мандруєш?

— Я йду он туди, — показує вперед лозиною.

— А відкіля ти?

— З Кирилівки.

— Що ж ти шукаєш?

— Залізні стовпи, що небо підпирають.

Чумаки засміялися, аж степ повеселішав.

— Ну, коли ти з Кирилівки, сідай, підвеземо.

Легкою рукою підняв чумака Тараса й посадив у передку.

— На батога, поганяй, чумаком будеш!

Вдоволений Тарас міцно держав у руках батога... Ось уже й Кирилівка.

— А ото й наша хата, — озвався малий чумака і показав пужалном.

— Ну, коли вже бачиш свою господу, то мерщій додому.

Вже зовсім вечоріло. Сім'я сиділа біля хати, вечеряла. Велика миска стояла на самому шпориші, а навколо всі з ложками. Тільки Катря не вечеряла, не могла їсти — її улюблений братік десь подівся. І де він може бути?

Тимчасом на перелазі з'явилася білява голова. Першою вгледіла її Катря. Підбігла, взяла хлопчика на руки.

— Де це ти був, прибуду?...

Посадила Тараса біля миски, дала велику ложку.

— Он як вечеря наш прибуду, виголодався!

Після вечері Катря його на постіль поклала і ще раз прибуду назвала.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. *Перечитайте це оповідання двічі. Навчіться його виразно читати. Читайте наголос.*

2. *Перекажіть його зміст за таким пляном:*

а) *Що сказала Катря Тарасові?*

б) *Що зробив Тарас?*

в) *Які думки прийшли в голову Тарасові, як він лежав на траві і що він вирішив?*

г) *Що Тарас побачив з могили?*

г) *Куди він пішов з могили й кого зустрів на шляху?*

д) *Що зробили чумаки?*

е) *Як зустріли Тараса дома?*

3. Знайдіть слово *дремнув*. Подумайте, яким іншим словом можна його замінити, щоб було те саме значення?

Слова для довідки: *швидко побіг, шугнув, гайнув, помчав, драпонув*.

Запам'ятайте: Різні слова, але однакові чи близькі за значенням, звучать синонімами (синонім).

Українська мова дуже багата на синоніми. Вони дають змогу точніше і краще висловлюватись. Наприклад, на слово *снігопад* можна подати такі синоніми: *буран* (великий снігопад із сильним вітром), *завірюха* (курява із снігу, що створює замети), *заметіль* (коли сніг мете по землі), *метелиця* (сніг падає при слабкому вітрі), *пороша* (коли йде тихий і не дуже великий сніг), *пурга* (сильна снігова буря), *сніговиця* (коли падає мокрий сніг), *хвища* (сніг із дощем при сильному вітрі), *хуртовина* або *хурделиця* (коли сильний вітер крутить снігом), *поземка* (коли сніг не йде із хмар, а вітер знімає його із землі і створює легку куряву). Інколи *поземка* буває і в соняшні дні при сильному морозі, коли сніг зовсім сухий).

КУДИ СОНЦЕ ХОВАЄТЬСЯ НА НІЧ

Сонце заходило вчора, позавчора і так щодня. Де воно дівається? Питав Катрю — не сказала. Треба буде діда Івана спитати, — він знає, він усе знає.

Тарас стояв над яром обличчям на захід, де сонце червоною жариною спускалося на землю, і сам до себе промовляв.

— Що ти там бубониш?

Тарас махнув рукою, побіг на подвір'я.

Катря старанно підгортала картоплю на городі, поспішаючи, щоб за сонця закінчити грядку. Вона співала пісень, одна одної кращі, та тільки сумні-сумні.

Жалі мої, жалі великі, не малі,

Як майова роса по зеленій траві.

Як вітер повіє, то росоньку звіє.

А моє серденько в тяжкій тузі мліє.

То співала про долю дівочу, панську неволю, то про зелений сад, про калину.

Чи я в лузі не калина була,

Чи я в лузі не червона була?

Взяли мене поламали і в пучечки пов'язали —

Така доля моя!

Гірка доля моя!

Останні слова пісні краjali серце, немов вона про свою гірку долю співає:

*Така доля моя!
Гірка доля моя!*

Сонце сіло перше на вишню, а далі — сховалось. Ось-ось мало погаснути на небі, принести людям вечір і спочинок. Тепер пізно було співати "Сонце низенько, вечір близенько", бо вечір уже спустився на землю.

Глянула Катря, а над яром Тарас стояв, втупивши погляд туди, де сонце сховалось.

— Куди поділося сонце?

— Спати пішло. В яму сховалось...

Катря з сапою на плечі вийшла нагору.

— Катрусю, а де та яма, куди сонце ховається на ніч?

Катря посміхнулась.

Надворі смеркалось. З поля поверталися кріпаки. Прийшла й мати, стомлена сіла на призьбі.

— Мамуню, а де тепер сонце?

— Сонце? Сонце зайшло.

— Воно лягло спати?

— Лягло спати.

— Сонце заплющило очі і стало темно. Правда, мамо?...

А де воно спить?

— Таке тобі треба знати! Ти ще малий. Підростеш — узнаєш.

— Е, мамо, я хочу тепер знати.

Мати простелила рядно під призьбою на траві, Катря винесла вечерю, і вся сім'я з дерев'яними ложками сіла навколо великої череп'яної миски. Сім'я була чималенька: прийшов дід Іван з бабусею, батько, мати, Микита, Катря, Ярина, Тарас. Маленька Марія у ночвах на призьбі голос подавала.

Тарас хотів діда поспитати, куди сонце ховається на ніч, та він, повечерявши, зразу ж пішов до своєї домівки.

Прибрали миску, ложки, розійшлися хто куди, тільки Тарас, лігши горілиць на ряднині, питав у батька:

— Тату, а в сонця є діти?

— Звичайно. Глянь, небо сіється зірками.

Зійшов повнолиций місяць.

— Сонце — батько, місяць — мати, а зірки — діти...

Правда, тату?

— Нехай буде так.

— Ні, я хочу справді знати.

— Хай буде тобі справді.

Тарас, лежачи, лічив зорі, збивався і знову лічив. Знову збивався. А небо все більше й більше сіялось новими зірками...

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. *Яких пісень співала Катерина?*
2. *Що цікавило малого Тараса?*
3. *Випишіть за абеткою всі власні імена, які згадуються в цьому оповіданні.*

У ЛОПУХАХ

Занедужала Тарасова мати, і сьогодні батько з Микитою сам пішов на займище, а йдучи в степ, наказував:

— А ти тут не дуже до роботи берись, відпочинь трохи, сили наберися, а то лиця на тобі немає.

І справді, змарніла мати — робота з'їла. Обличчя бліде, хоч шия й руки засмагли. Чорні брови полиняли, зігнулась постать, і вся вона мов побита ціпами на току.

А втім, хіба мати влечить? Тільки сонце заглянуло у вікно, як вона схопилася, наділа чорну стару запуску, сорочку з вишитими поликами, голову прибрала в очіпок і аж покращала.

— Катре, треба плоскінь вибрати, полотно постелити в долині — нехай білиться.

— Я це й думала сьогодні робить. Ярина й Тарас будуть Марійку глядіти в садку, а я плоскінь вибиратиму.

Мати з Катрею на городі плоскінь вибирали. Коноплі цього року дорідні. У зелені майоріла біла стрічка на голові Катриній, чорний очіпок материн. Іноді піднімалася вгору рука із жмутком конопель і мелькав рукав, вишитий трояндами.

Катря потім виносила плоскінь на гору і ставила курениками. Ярина в саду під старою грушею гляділа Марійку, а Тарас у лопухах під циганівським городом виспівував:

*Ой, у полі вишня,
З-під коріння вийшла:
Не журися, дівчинонько,
Що я не женився.*

Мати слухала пісню й усміхалась.

— Чи не рано тобі, козаче, женитися?

Сонце вже повернуло за полудень, як вибрали коноплі. Мати сиділа під грушею біля Марійки з Яриною, відпочивала, а Катря переставляла коноплі під проміння палючого сонця.

— Катре, піди в долину, полотно помочи.

Зійшла Катря з гори. Недалеко від річки та копанки на зеленій траві довгими білими доріжками лежало полотно. Вона збрала його гармонією, понесла до кладки, кілька разів умочила, а коли вода стекла, винесла і знову простелила понад горою.

— Ку-ку, Катре, де я? — озвався Тарас з лопухів. — Де я? Знайди мене, Катрусю! Ку-ку!

— Підожди, я тебе знайду, як полотно помочу.

Полотно помочила і сіла в садку за вишивання. Тарас довго перегукувався з лопухів, аж поки набридло.

— Ти б краще сів біля мене. Я тобі казку розкажу або пісню заспіваю. Адже ж любиш пісні?

— Люблю, сестричко, люблю!

Набравши духу, Катря почала:

*Доле моя, доле! Чом ти не такая,
Ой, чом ти не такая, як доля чужая?
Що люди не роблять, та в жупанах ходять,
А я роблю, дбаю і свити не маю.*

Пісня сумна і на голос і на слова. Тарас похнюпився, про щось думав. А Катря співала:

*Ой черчику та горобчику,
Полинь, полинь та по садочку!
Полинь, полинь та по садочку!
Розкажи нам усю правдочку:
Кому воля, кому неволя?*

Катря задумалась, а Тарас питав:

— А кому ж неволя?

— Кріпакам.

— А кому воля?

— Вітрові. Куди хоче, туди й віє.

І правда, уздовж яру віяв легенький вітрець і приносив прохолоду та свіже повітря.

Катря вишивала вже п'яту довгу нитку і все співала. Тарас не відходив від неї, заучував слова пісень, намагаючись дійти змісту. Коли чого не розумів — Катрю розпитував. А потім і сам проспівав їй "Куріпочку".

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Перекажіть зміст цього оповідання своїми словами.
2. Перепишіть у зошити пісні, які співала Катерина.
3. Розкажіть своїми словами, як виглядала хвора Тарасова мати.

ДІД ІВАН УЧИВ ТАРАСА

*Лугом іду, коня веду,
Розвивайся, луже!
Сватай мене, козаченьку,
Люблю тебе дуже!*

З яру долітала голосна пісня, щира, від серця.

— Чия то дівка так добре співає? — спитав дяк Павло Рубан у Григорія Шевченка, який стояв на перелазі.

— Та то мій Тарас так виводить...

— Добрий голос і дякові придався б... А скільки ж йому?...

— Та вісім, дев'ятий пішов...

— Е, такого в школу пора послать... На криласі співатиме...

— Та якщо ваша ласка, пане дяче, то прошу...

— З таким голосом прийму, прийму... — Щось ще бубонів дяк, ідучи вулицею повз двір.

Тарас наспівався досхочу, побіг до хати діда Івана. Дід Іван читав Псалтиря і, слинячи пальця, перегортав сторінки товстої книги в шкіряній оправі.

Тарас сів біля діда й почав розглядати малюнки. Яка ж чудна мережка, окремі літери з візерунками, а на всю сторінку намальовано царя Давида, що грає на гуслях.

— Ну, Тарасе, пора й тобі вчитися в школі. Завтра відведу до дяка Рубана, будеш учитись азбуки.

— Дідусю, а воно трудно?

— Ні, треба добре придивлятися, запам'ятати, то й грамота швидко даватиметься. Отже я читаю, батько твій навчився.

— І я навчуся?

— Так, навчишся читати, потім писати.

— А потім малювати?

— Малювати? Як буде кебета, навчишся й малювати. — Дід дав Тарасові Псалтиря в руки, розгорнув першу сторінку і голосно прочитав:

— Блажен муж, іже не іде на совіт нечестивих...

Тарас слухав і очей не відводив од розмальованих червоним і чорним літер.

— Дідусю, а як оту букву звать, що хвостик вгору і хвостик униз?

— Буки.

— Яка вона дивна!

— А це, Тарасе, аз! Ну, кажи: аз! Вона неначе дряпак.

— Це аз! аз! аз!

— А це — буки!

— Буки!

— А це веді!

— Веді!

— А це? — Дід знову показав "А".

— Це дряпак.

— Сам ти дряпак!

Дід аж розсердився.

— Це — аз! аз! аз!

Отак почалося... Глаголь, добро, люди, мисліте... рци, слово... твердо... іжиця.

У Тараса піт виступив на лобі. Він усе старанно повторював за дідом, а запам'ятав одне: що дряпак — це "аз"!

Важко було, а Тарас тішився:

— Навчуся читати, писати, а потім малювать. Буду малярем, а тоді намалюю діда, і нашу хату, і Оксаночку.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Скажіть, що було причиною, що дяк (у ті старі часи дяки були і вчителями) звернув увагу на Тараса?

2. Про що мріяв Тарас, як дід проказав йому азбуку?

1822

НА ТОРГОВИЦІ

Тарасові пішов дев'ятий рік, а він міркував розсудливо, як дорослий. Любив спостерігати природу. Його захоплювало, як з квітки на квітку перелітали бджілки, збираючи мед, як цвіли і відцвітали дерева, як між листям спочатку висіли зелені сливи, вишні, а тепер червоні, аж чорні. Батько з великим кошом переходив від дерева до дерева, збирав сливи, щоб завтра відвезти на торговицю.

— Ти, Тарасе, краще допоміг би добрих слив нарвати.

Син кинувся допомагати.

До вечора всі коші були наповнені і укладені на віз. Рановранці, ще й не починало сіріти надворі, батько запряг волів, щоб їхати на базар. Прокинувся й Тарас, почувши тиху розмову батька з матір'ю.

— Тату, я теж поїду на торговицю.

— Хай їде, світа більше побачить, вже ж не малий, — сказала мати.

Батько погодився. Тарас дуже зрадів — він уперше поїде в Богуслав, у велике місто — на торговицю.

Ще не встигли запрягти воли, як Тарас сидів у передку з батогом на довгому пужалні з червоною китичкою — це так Катря прикрасила.

...Минули кирилівські вулиці. Село лишилося позаду. Де-не-де видно було вогники з вікон хат, що ховалися в зелені садів.

Проїхали кілька довгих гонів. Під лісом замиготіли вогні економії "Шампанія".

— О, вже й пани прокидаються, — сказав батько, — це вже ми спізналися на базар.

...Минали Моринці, Почапінці, Медвин і Сайки. От і Богуслав. Унизу зеленими берегами текла широка річка Рось. З-під землі на березі й подекуди з води виглядало велике каміння. Тарас уперше бачив таку широку річку і такі великі кам'яні скелі. Воли жвавіше ступали з гори, поспішаючи до води.

— Тату, що то?

— То водяний млин, сину. Тут їх більше десяти.

По річці на великому канаті ходила баржа. На ній Тарас з батьком, сидячи на возі, переправилися на другий бік. Воли перегнали вбрід. Особливо широкою Рось здавалася Тарасові на переправі, коли вони були на середині. Навколо вода, а тут ще й баржу гойдало. Другий берег, великі верби з довгими тінями у воді наближались поволі-поволі.

Нарешті переправились. Запрягли воли й поїхали на торговцю.

Під горою, біля кам'яної білої церкви, розкинувся базар. Скільки тут люду! І чого тут тільки немає: рядами стоять гончарі з мисками, глечиками, горшками. Тарасові дуже сподобались малюнки на них, особливо на великій, як діжа, макітрі. А далі стояли вози з сливами, яблуками, грушами. Тут і Шевченки стали в ряд. Воли випрягли, поставили до сіна.

Тарас сидів на возі, оглядаючи зверху великий натовп людей, які, наче хвиля, гойдалися з краю в край. Ось з бандурою через плече йде базарною площею сивий кобзар з поводатарем. Він співає думу про Марусю Богуславку:

*На чорному морі,
На камені біленькому,
Там стояла темниця кам'яная . . .*

Слухав Тарас уважно думу, слухав її й народ.

*Маруся Богуславка
Добре дбає —
До темниці приходжає,
Темницю відмикає,
Всіх козаків-невільників
На волю випускає.*

Отака була Маруся Богуславка!

— Татусю, можна мені туди піти, пісню послухати?

— Можна.

Бриніла жалібно бандура, а кобзар, схиливши голову, вже співав іншої:

*Ой Морозе-Морозенку, ти славний козаче!
За тобою, Морозенку, Україна плаче.*

*Не так тая Україна, як те горде військо.
Заплакала Морозиха, ідучи на місто...*

Довго слухав Тарас Кобзаря. Повернувся до воза, коли батько закінчував розпродувати сливи.

— Уродило нам, нехай буде й людям! За ціною я не гонився, аби додому не везти. А тепер, сину, ходімо базарувати!

Батько відклав з калитки кілька мідяків у кишеню. Калитку цупко зав'язав і сховав. Купив дітям по прянику — розмальованих коників. Потім купив соли та ще деякі дрібниці, що мати веліла. Ледве протовпились на середину майдану, де стояли намети. В одному з наметів продавали ікони, картини, малюнки різні. Такі малюнки Тарас бачив уперше.

"Як то люди вміють так добре малювати", думав він.

Запрігши воли, виїхали з торговиці на вулицю Богуслава. Тільки тепер Тарас розглядив місто: хати одні панські, під черепицею; інші — ні селянські, ні панські, а якісь чудні: віконниці розмальовані, з візерунками, попід стріхою різблення, двері пофарбовані, а на одній хаті навіть димар прикрашений дерев'яним качуром.

Сонце звернуло з полудня. Позираючи на небо, батько підганяв воли, щоб завидна виїхати за Богуслав у степ.

Переїхали Рось. Повіяло вечірньою прохолодою. Мовчазний їхав Тарас з торговиці і всю дорогу думав, передумував, що він бачив, що чув на базарі. На думку спадали народні пісні, думи і, зокрема, дума про Марусю Богуславку — відважну дівчину, яка визволила сімсот козаків з бусурманської неволі. Тарас пригадав навіть мотив думи і замуликав собі потихеньку. Батько почув і похвалив:

— Ти справжній кобзар!

Сонце сідало просто на землю. Червоне коло ховалося в могилу, потім зникло зовсім. Ще деякий час небо освітлювали яскраві заграви. Незабаром смеркло. Батько зупинив воли, випріг і пустив попастись у степ. Тарас лежав на возі, а батько на траві.

Тарасові довго не спалось. То йому здавалось, що незвичайно загадково шумить степ, то з неба зривається зірка, падає, лишаючи за собою яскравий слід, то ніби зірки ворухнуться, мерехтять, міняються незвичайними кольорами. Тарас вдивлявся в одну найбільшу зірку, думав, поки не заснув міцним сном.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Навчіться виразно читати це оповідання. Прочитайте його тричі наголос. Не кваптеся, виразно вимовляйте всі слова.

2. Випишіть з цього оповідання власні імена людей, назви сіл, міст, річок. Зверніть увагу: усі ці слова починаються великою літерою (буквою).

Пригадайте собі: Імена, по-батькові і прізвища людей завжди пишуться з великої літери (букви). Назви країн, міст, сіл, вулиць, річок, морів та океанів теж завжди пишуться з великої літери.

Випишіть у зошити назви десятих міст України.

Випишіть у зошити назви десятих міст країни, у якій ви тепер живете.

3. Запам'ятайте собі назву річки Рось. Зверніть увагу, як про неї сказано в цьому оповіданні. Знайдіть її на карті. Простежте: у яку велику українську ріку впадає Рось? А з якого боку? Яке друге, крім Богослава, старовинне українське місто стоїть на Росі?

Запам'ятайте: Рось — одна з найкращих річок України. Вона оспівана в багатьох піснях, її описують поети й письменники, її змальовують маляри.

4. На що звернув особливу увагу малий Тарас (Шевченко), коли він оглядав на базарі різний посуд? А що думав Тарас, оглядаючи ікони й картини в наметах?

5. Знайдіть у цьому оповіданні опис заходу сонця. Перепишіть цей опис у зошити.

ПЕРШИЙ ДЕНЬ У ШКОЛІ

Сонце сьогодні неначе і сходило не так, як завжди. Не встигло воно зазирнути крізь шибку у хату, як Тарас схопився з постелі, нашвидку одягся. Мати обдарувала його посмішкою. Вона говорила, ніби співала. Слова її такі ласкаві, ніжні. Блакитні очі свіtilись, зморшки розходились, і обличчя ставало зовсім молодим. Мати метушилась, бож сьогодні синок вперше йде до школи, до дядка Рубана в науку.

Ось і дід Іван переступив поріг. Поздоровкався.

— Ну, гаразд. Я бачу, що Тарас уже влаштувався. То, може, підемо, щоб не спізнитись.

Тарас тільки цього й чекав. Мати пригладила йому чуба, одягла нову шапку, у Вільшаній куплену, почепила через плече торбу, куди вкладено Тарасів скарб — буквар.

— Щастя тобі, синку, з легкої руки діда Івана, щоб добре вчився!

Услід їм вибігли Ярина й Маруся. Тільки Йосип лишився серед хати — рачкував до порога й просився на подвір'я.

Дід Іван міряв ковінькою вулицю, швиденько прямуючи понад ярмом до вигону. Тут серед вигону стояла самотньою хата дядка Рубана, якого по-вуличному дражнили Совгир. І

справді, він був дуже схожий на кріпака Совгиря... такий самий на зріст, з такою ж кудлатою бородою, з таким же, сірим підсліпуватим оком.

Певно, побачивши через вікно Івана Шевченка, що з хлопцем прямував до школи, дяк вийшов їм назустріч.

— Здоровенькі були, з понеділком вас! — привітався дід.
— Оце я вам, пане-дяче, в науку хлопця привів.

— А, це син Григорія Шевченка? Запримітив, запримітив. Це той, що співав "Лугом іду, коня веду"? Добрий співак, добрий... — Дяк дивився на Тараса, а той стояв, жужмив у руках шапку, не знаючи, де діти очі, куди сховати руки.

— Ну, коли так, приймаємо до школи.

Дяк прочинив двері і пропустив Тараса в сіни.

— Заходь, заходь до хати. Там уже є такі, як ти.

Тарас з сіней пройшов у невелику хату. Посередині стояв стіл з двома ослонами. Попід стіною — лави. Ліворуч піч без запічка, невеличкий мисник, а в кутку згори й донизу ікони: одні чорні, аж важко було розібратись, що на них намальовано, інші — блискучі, як у церкві.

Хлопці раділи, що прийшов Тарас, а найбільше зрадив Данило Бондаренко, вірний його друг. Вони одразу ж зчинили лемент, сперечаючись між собою, де сяде Тарас. Школа могла вмістити з десяток учнів, хоч у селі була не одна сотня хлопчаків. Прочинились двері, і в хату ввійшов дяк Павло Рубан. Тарас стояв серед хати, а хлопці поприлипали до ослонів, схилились над столом.

Куди сяде Тарас?

— Даниле, посунься! Оце твоє місце, сідай! — промовив дяк до Тараса, і урок почався.

— Аз! Буки! Веді!

Важка грамота, а дід наказував: приглядайся уважно, запам'ятовуй. Тарас весь напружувався, так йому хотілось скоріше навчитись читати, писати й малювати.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Як виражали Тараса перший раз до школи? Що сказала йому мати?

2. По чому пізнав дяк Тараса?

3. Яку дідову пораду пригадав Тарас, сівши вперше на шкільному ослоні? Не відповідайте на ці запитання одним словом, а цілими реченнями.

ВЕСІЛЛЯ КАТЕРИНИ

Чогось наша Катря не така, як завжди: метушиться, з рук усе падає, все вона поспішає й червона, як калина. Заклопотана мати порається біля печі, та все щось їй розповідає, повчає. Тарас прислухається, але второпати не второпа, про що йде мова. Прибігли куми, сусідки і теж шепчуться... Таємницею віє в хаті.

Короткий зимовий день так швидко пролетів, що незчулись, як і вечір настав. Батько засвітив гасничку, сів край столу. Хтось тричі постукав у двері. Малі діти пострибали на запічок, а Тарас перед усіх. У хату ввійшло двоє старих, не тутешніх людей. Чорні свитки підперезані червоними поясами, у руках грушеві ціпки, під пахвою хлібина, загорнута в хустку. Діди тричі вклонилися і повели мову:

— Доброго вечора господарям дому!...

— Здоровенькі були! Проходьте. Хто ви, звідкіля і куди прямуєте?

— Йдемо ми з далекого краю, а самі ми ловці-молодці — мисливці. Полювали на звіра з нашим молодим князем... Прикинулась нашому князю куниця... От і наказав він нам: хоч би що там, а її розушкати. Ми пішли по слідах того звіра. Йшли полями, лісами, вулицями, завулками, а звір то наш та пішов у двір ваш. Тут сховалась наша куниця — ваша красна дівчиця. Оддайте нашому князеві куницю — красну дівчицю. На цьому слові кінець, а ви дайте ділу вінець. Кажіть ділом, чи віддасте, чи нехай ще підросте?

— Отака справа! — мовив батько. — Чуєш, стара, що мовлять оці купці-молодці?

— Таж чую, чую! Рада віддати, але треба й куницю спитати, що з цими мисливцями робити?

— Ага, дочко, чи ти придбала, чим їх пов'язати, щоб за стіл саджати?

Катря стояла біля печі, червоніла й колупала пальцем комин.

— Чи чуєш, дочко? Що з цими мисливцями нам робити? Відпускати чи просити до хати?

Катря соромливо опустила голову.

— От бачте, ловці-молодці, що ви нарobili? Стару, мене і дочку пристидили. Доброго слова ми не чураємось, на діло зважимо, а ловців-молодців пов'яжемо. Так, жінко?

— Так, так!

— Годі тобі, дочко, піч колупати. Давай но валу, якого напряла, надбала. Мисливців пов'яжемо, та тоді й куницю князеві покажемо.

Катря метнулася в комору і винесла на великій дерев'яній тарілці два полотняних рушники. Поклонилася сватам, поцілувала руку батькові та матері й знову відійшла, засоромлена, до печі. Обличчя її пашіло жаром. Батько пов'язав обох старостів рушниками навхрест, посадив за стіл на покуті.

Старости дякували Катрі, батькам:

— Спасибі батькові й матері, що доню рано будили, добру учили.

— Спасибі й дівоньці, що рано вставала, тонко пряла, гарні рушники придбала.

— Тепер можна кликати й самого князя.

Тарас, Микита і Ярина притаїлись на запічку, неначе їх і в хаті не було. Діти слухали про мисливців, про куницю, красну дівицю, і коли Катря принесла рушники, щоб пов'язати старостів, Тарас зрозумів, що куниця — то і є Катря, що її саме і шукали для молодого князя. Але ж хто той молодий князь, що гонився за куницею? Тарас напружено дивився на двері.

Рипнули двері, і в хату увійшов високий, чорнявий, з маленькими вусиками Антін. Тарасові стало легко на серці. Антона Красицького він знав, — не раз цього літа той дарував йому гостинців.

— Добри вечір! — Низько вклонився він батькам.

Підійшла Катря і пов'язала йому на рукав червону хустку.

Усі сіли за стіл, частувались, розмовляли, співали і знову частувались. Старостам і Антонові їхати було далеко — у сусіднє село Зелену Діброву. То й сватання затяглося до ранку:

Тарас кризь сон чув:

— Ну, сватоньки, вже благословилося, скоро і день. Поїдемо до своєї господи. Час молодій і батькам відпочити, та й до весілля почати готуватись.

Слідом за цим вечором сватання пішли веселі дні: заручини, змовини, каравай, дівич-вечір, вінчання, весільне свято, поїзд у Зелену Діброву.

Через тиждень були заручини й змовини. З усієї вулиці зібрались парубки й дівчата. Гуляли, співали весільних пісень, поки Антін не приїхав з Зеленої Діброви. Дівчата заспівали ще однієї веселої пісні, пішли у танок. Залишились в хаті самі родичі. Змовлялись, коли та як весілля згуляти, кого в гості кликати, так щоб не забути кого з родичів, щоб образи не було.

Минув тиждень, а для Тараса — наче один день. Метушня, готування до весілля, спека в хаті, як у жнива: піч топилась безперестанку, молодіці серед хати місили коровай, приспівували та приказували. Напекли й шишечок, щоб молода, запрошуючи на весілля, могла їх рознести родичам. Тарас до всього

придивлявся. Все йому хотілось знати. У суботу справляли дівич-вечір. Дружки співали то веселої, то сумної.

Катря була така гарна, як ніколи. Між стрічками звисали на плечі дві темнорусі заплетені коси. Розплітати її повинен менший брат. Брат Йосип зовсім маленький, йому лише два роки. Тарас — улюбленець Катрусі, йому й косу розплітати. Дружки колом стояли перед Катрею й співали про молоду, що прощається з дівочтвом, з подругами. Катря плакала, та не з горя, а просто як годиться. До пізньої ночі в хаті співали дружки, а надворі парубки і дівчата під скрипку та бубон танцювали польки й гопака.

Катря приголубила свого улюбленця.

— Розійдемося ми з тобою, Тарасе. Я поїду жити в Зелену Діброву до Красицьких, а ти будеш вдома з батьком, матір'ю. Учися, Тарасе, грамоти...

— Я вже всю азбуку знаю, — мовив Тарас.

— От і добре, будеш читати, писати...

— І малювати навчуся. Я хочу малювати, як ти малюєш та вишиваєш.

— І цього навчайся, в житті все знадобиться. Грамота просвітлює розум. Будь розумний, Тарасе!

У міцних обіймах слухав він поради любимі сестри.

Другого дня почалося весілля. Серед двору тонко виграла скрипка, дріботів бубон. Хлопці й дівчата парами носилися в танках. Сонце ясне виглядало з-за хати, мороз пощипував за обличчя, але всім тепло було...

Катря з Антоном у супроводі дружок і бояр підійшли до музик. Ширше роздалося коло. Молоді пішли в танок...

"І яка ж гарна наша Катря", подумав Тарас.

Опівдні почали збиратись від'їжджати до молодого в Зелену Діброву. Молода заметушилась. Настав час прощання з рідною оселею, з батьком, матір'ю, з сестрицями, братами. Катря прощалась з усією ріднею, підійшла до Тараса. Його вона няньчила, доглядала, казки розповідала, пісні співала, навчила бути добрим, любити людей.

Катря міцно поцілувала Тараса.

— А ти, Катрусю, до нас приїдеш?

— Приїду, Тарасе, приїду в гості. Про тебе не забуватиму. Ти слухай батька, матері, допомагай їм. Микита вже працюватиме на панщині, ти тепер будеш дома сам господарювати. Доглядай Марусю, Йосипа... А літом приїдеш у Зелену Діброву.

— Добре, Катрусю, обов'язково приїду... Тільки жалко, що ти ідеш, нас покидаєш, ти ж була наша...

— Була ваша, а тепер я уже Антонова...

З хати винесли скриню. Три пари впряжених у сани коней, завітчаних квітами та дзвіночками, в'їхало в двір. У сани сіли молоді, дружки й бояри, на інші сани — свашки, родичі, із скринєю.

Сани рушили. Тарас виліз на ворота й довго махав рукою вслід весільному поїзду. Очі його були мокрі від сліз.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. *Розкажіть своїми словами, як відбувалося сватання в Україні в давні часи.*

2. *А як весілля?*

Володимир САМІЙЛЕНКО

УКРАЇНСЬКА МОВА

(Пам'яті Т. Г. Шевченка)

Діямант дорогий на дорозі лежав, —
Тим великим шляхом люд усякий минав,
І ніхто не пізнав діяманта того.
Але раз тим шляхом хтось чудовий ішов,
І в пилу на шляху діямант він знайшов.
Камінець дорогий він одразу пізнав.
І додому приніс, і гарненько, як знав,
Обробив, обточив дивний той камінець,
І уставив його у коштовний вінець.
Сталось диво тоді: камінець засіяв,
І промінням ясным всіх людей здивував,
І палючим огнем кольористо блищить,
І проміння його усім очі сліпить.
Так в пилу на шляху наша мова була,
І мислива рука її з пилу взяла.

Полюбила її, обробила її,
Положила на ню усі сили свої,
І в народний вінець, як в оправу, ввела,
І як зорю ясну, вище хмар піднесла.
І на злість ворогам засіяла вона,
Як алмаз дорогий, як та зірка ясна.
І сіятиме вік, поки сонце стоїть,
І лихим ворогам буде очі сліпить.
Хай же ті вороги поніміють скоріш,
Наша ж мова сія щогодини ясніш!
Хай коштовним добром вона буде у нас,

Щоб і сам здивувався у могилі Тарас,
Щоб, поглянувши сам на створіння своє,
Він побожно сказав: "Відкіля нам сіє?"
1885 р.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Прочитайте цього вірша тричі наголос.
2. З чим порівнює поет українську мову?
3. У чому заслуга Тараса Шевченка?
4. Зверніть увагу, коли написано цього вірша.
5. А що можна сказати про українську мову тепер?
6. Запам'ятайте, хто написав цього вірша.

Олена ПЧІЛКА

ВЕЛИКДЕНЬ

В зорі вбрана, нічка гожа
Слухає, як Служба Божа
Відправляється в церквах,
Що палають всі в свічках.

Та не жде лиш до останку:
Уступає місце ранку.
Дня провісник і гонець
З ніччю перший він борець.

Він хапає в неї зорі,
Сягне в доли, понад гори,
І до церкви заодно
Заглядає крізь вікно.

А у церкві і з надвору
Все село людей до збору.
От, по Службі, навкруги
Вже обносять хоругви;

Чує сонце — і зо сходу
Зараз встало до народу
І з радіючих небес
Сяє всім: "Христос воскрес!"

Білі ризи, світлі лица,
А край стежки освятиться —
Виглядає з хустинок
Стільки їжі, писанок.

Свічечки в пасках палають,
Наче б ясні зорі сяють.
Хор веселих голосів
Великодній тягне спів.

А з дзвіниці — у всі дзвони!
Що найбільший — б'є та стогне
"Празник ва-ам...
Праця на-ам!"...

А дрібніші за ним жваво
Відбивають всім на славу:
"Велик-день!"
"Велик-день!"

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Навчіться виразно читати цього вірша. Прочитайте його кілька разів наголос.

2. *Зверніть увагу на слова дзвіниця й дзвони. Літери (букви) ДЗ треба вимовляти не кожну зокрема, а як один звук. Прислухайтесь, як їх вимовляє ваш учитель.*

3. *Запам'ятайте: Олена Пчілка — мати великої української поетки Лесі Українки.*

Гр. ЧУПРИНКА

ВЕЛИКОДНІ ДЗВОНИ

В небі, в зоряній безодні
тонуть дзвони великодні,
тонуть, тонуть, ніби сон,
б'ються, дзвонять тон-у-тон;
з ними дума в небо лине,
з ними никне, з ними гине тьма заслон.
Гаснуть зорі, знову світло,
все радіє, все розквітло.
Зника сила перепон.
Вся земля — святий амвон!
Сяйвом душі всі облиті
і немає їм на світі заборон.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. *Ще раз зверніть увагу на літери ДЗ. Пригадуємо, що їх треба вимовляти як один звук (у словах дзвони, дзвонять).*

2. *Вивчіть цього вірша напам'ять. Запам'ятайте, хто його написав.*

Митрополит ІЛАРІОН

ХРИСТОС ВОСКРЕС!

Ніч суботня кінчалася, тиха, погожа,
На сході горіла денниця ясна.
При Ісусовім гробі дрімала сторожа,
Озброєна грізно, до всього чуйна.

Аж ось сяйвом усе зайнялося знавкола,
І сонм Янголів появився грізний.
У всіх їх сміливо піднесені чола,
Йї відвагою бив їхній погляд ясний.

І впала сторожа на злякані лиця,
Йї, завмерши від страху, валялась безсило...

І вийшов із гробу Христос, мов зірниця,
І янгольське військо Його оточило!...

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. З чим поет порівнює Христа?

2. Навчіться виразно читати цього вірша. Запам'ятайте, хто його написав.

О. ОЛЕСЬ

ЯК ДЗВОНИ РАДІСНО ГУДУТЬ...

Вітри і бурі весняні
Звалили камінь із могили,
В кривавім морі і огні
Її окрадену збудили.

В красі нетлінній чарівній
Вона розкрила очі сині...
Лани й ліси вклонились їй —
Воскреслій мрії — Україні.

І мови рідної річки
Злились в одно широке море:
Дзвенять по-рідному пташки,
І степ по-рідному говорить!

Поглянеш в поле на жита:
Цвінуть в житах волошки сині,
І в небі квітка золота,
І небо — прапор України!

Як дзвони радісно гудуть!
Минула наша ніч осіння:
Ніде ні стогону не чуť,
Ні тихих скарг, ні голосіння.

Злетівсь на свято цілий світ
І слів, здивований, шукає,
І Чорне море свій привіт
Гінцем крилатим посилає.

Шумлять смерекові ліси,
Кубань і Сян взялись за руки...
По вінця сповнені краси
Стоять степи, сади і луки.

Весна! Прекрасна, чарівна.
Скрізь животворча, де не стане

Очам здавалось, що вона
Уже ніколи не зів'яне!

... В кривавім морі і огні
Її окрадену збудили...
Вітри і вихорі страшні
Її в повітрі закрутили.

Над краєм — дим пожеж і мла...
Внизу — страшне криваве море...
На хвилях плавають тіла...
Орач ланів своїх не оре...

Але Вона... Вона живе!
Її все дужче голос чути!
І хто скує життя нове,
Вітрами й бурями розкуте?!

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Про які "вітри і бурі веснянні" говорить поет у цьому вірші?
2. Знайдіть на карті річки Кубань і Сян. Поясніть, чого саме поет згадує їх, а не якісь інші українські ріки?
3. Вивчіть цього вірша напам'ять.

У ЧОРНОМОРСЬКОМУ ЗАПОВІДНИКУ

ГОЛА ПРИСТАНЬ

За сорок хвилин можна катером добратися по Дніпру від міста Херсона до селища Гола Пристань. Правда ж, чудна назва? Старі люди кажуть, що раніше на березі ріки стояла лише пристань, а навкруги було голе місце. От і назвали пристань Голою.

По революції тут виросло велике селище. Поблизу нього виявили озеро з цілющими водами і на мальовничих берегах збудували санаторію. Навколо селища — родючі поля.

Із Голої Пристані ми вирушимо в Чорноморський заповідник, куди вже злітаються тисячі різних птахів. Вони повертаються з Африки, Туреччини, Італії, Іспанії, із берегів Дунаю.

Заповідники — це такі місця, де дбайливо зберігаються недоторканими тварини, птахи, дерева, трави, квіти.

Чорноморський заповідник займає багато тисяч гектарів стенової землі і зелених дібров, має багато озер і одинадцять

островів. Серед них — Тендра, Довгий, острів Орлів, Бабин, Джарилґач та Єгипетські острови.

Об'їзники з рушницями обходять заповідні місця, охороняючи птахів, тварин, рослини.

У зоряну ніч біля яскравого вогнища можна почути від цих людей багато цікавого.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Знайдіть на карті України міста Херсон і Голу Пристань.
2. Що таке заповідник?
3. Випишіть у зошити назви чорноморських островів, які входять у Чорноморський заповідник. Знайдіть їх на карті.

КЛИКУНИ И ШИПУНИ

Вранці прислали записку. Вона була коротка: "На Тендрі сходить останній лід". І все. Але об'їзник одразу зрозумів, у чому справа. Він весело зауважив:

- Чекаємо прилету лебедів. Хочете завтра подивитися?
- Звичайно. Дуже хочу.

І от ми стоїмо на низькому березі Тендровської затоки і, закинувши голови, дивимося на небо. Ранок ясний, сонячний, небо зовсім голубе і здається надзвичайно високим. Приклавши руку козирком до очей, щоб не заважало сонце, старий об'їзник тихо говорить:

— Дивіться!... Перші "ключі"...

Так називають місцеві жителі перелетні зграї лебедів. Вони летять невисоко, один над одним, і на лету перекликаються.

— Киллький-анг... Киллький-анг...

— Наче труба й скрипка, — каже об'їзник. — Правда ж?

— Правда.

— Це кликун. А шипун летить мовчки, — пояснює старик.

— А чому його шипуном назвали?

— Шипить, коли сердиться, — от і назвали.

Лебеді перестають махати крилами.

Ось вони торкаються дзеркальної затоки й сідають.

— Дивіться, які худі прилетіли, — з жалем зауважує мій супутник. — От підгодуються тижнів зо два в Чорноморському заповіднику, наберуться сил і — гайда по домівках!

— І далеко?

— Кликун — у тундру, а шипун — ближче. Шипун людей не дуже любить і гнізда мостить на глухих озерах лісів або в трясовині. Суворий птах...

— Лебеді все життя на воді проводять, — додає об'їзник.— Їм незручно на землі.

— А мені казали, що і в степу сідають.

Старик не зразу відповідає. Він немовби здивований моїм повідомленням.

— Буває, і в степу сідають. Але коли? Під час шторму — от коли. Тоді лебедям на воді незручно. Вони злітають, розправляючи широкі крила, тривожно кричать, метушаться в повітрі і сідають навіть у степу. Тільки, коли шторм затихає, лебеді повертаються до себе додому. Приємно тоді дивитися, як вони сидять, красиво повигинавши довгі шиї і поглядаючи карими очима. Немає в світі птаха кращого за лебедя!

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Яку записку одержав об'їзник (наглядач) заповідника і що вона означала?

2. Коли лебеді сідають у степу?

"ЧОРНА ТАРІЛКА"

Одного разу зайшла мова про лисух і про те, як вони перехитрували орла.

Лисуха схожа на чорну курочку, тільки лапи в неї, як у качки, — перетинчасті. Вона чудово плаває. На лисух старанно полюють білохвості орлани. Рятуючись від лютих хижаків, лисухи вдаються до хитрощів. Ось послухайте про одну з них.

— Було це ясного сонячного дня в листопаді. Я обходив заповідник і натрапив на місце, де паслись лисухи. Вони пустували на воді, шукали корму, пірнали. Лисух у цьому місці було багато — кілька тисяч. Раптом, ляпаючи ногами й крилами по воді, вони почали збігатися в одне місце. За кілька секунд утворився круг, схожий на величезну чорну тарілку. Я був дуже здивований, не розуміючи, що трапилося. Але об'їзник, що стояв поряд, знав про хитрощі лисух. Піднявши голову, він сказав:

“Чорна тарілка”

— Зараз повинен з'явитися орел. Лисухи, хоч і маленькі, а помітили його раніше від нас.

Справді, в ту ж хвилину в небі показався орлан білохвостий. Він ширяв дуже високо і раптом, склавши крила і випустивши страшні кігті, каменем упав на “чорну тарілку”.

Та лисухи були готові до зустрічі. Вони всі перевернулися на спинки і почали бити по воді своїми перетинчастими лапками. Орел, боячись намокнути і жахаючись тисяч гострих кігтів лисух, піднявся в небо.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Розкажіть своїми словами, як качки-лисухи бороняться від орла-білохвоста.

МОРСЬКИЙ САНІТАР

Найкраще ловиться риба на світанку. Сонце тільки но зійшло, а в рибалок уже повні сіті. У той час, коли рибалки витягають свої сіті, з'являються, білокрилі птахи. Це чайки. Здається, немов сотні невидимих рук замахали білими хусточками.

— Хо-хо-хо — кричить чайка-реготуха, ширяючи над рибальськими човнами.

Рибалки не люблять реготухи і, почувши її крик, сердяться: — Сміється... хоче ловлі завадити.

А, насправді, реготуха зовсім не хоче заважати. Вона регоче тоді, коли сердиться або стривожена. Реготуха дуже незадоволена, коли рибалки перестають викидати за борт дрібну рибку, до якої чайка дуже охоча.

Але чайка-реготуха підбирає не тільки мальків, а всіх дохлих і хворих риб, що спливають на поверхню води. За це цій чайці присвоєно почесне звання санітара морів, річок і водоймищ.

Чайка-реготуха — птах розбишакуватий. Вона поїдає яйця інших чайок і безжалюбно б'є гострим дзьобом чужих пташенят, іноді навіть убиваючи їх. Ось чому працівники заповідника примусили реготуху переселитися з Орлового острова, де гніздяться чайки інших видів.

Навесні, коли птахи несуть яйця, важко пройти по Орловому острову. Вся земля вкрита гніздами. Вони прилягають щільно одне до одного, і ніде поставити ногу.

Рано-вранці чайки здіймаються з островів цілими зграями і летять на полювання. Поласувавши рибними покидьками, летять на поля. Тут вони старанно знищують зелених коників і всяких шкідливих жучків, у лісах знаходять вербових вусачів, у садах — гусінь. Наситившись, чайки хочуть напитись. А прісної води поблизу немає. І, шукаючи її, чайка може пролетіти сорок, а то й п'ятдесят кілометрів. Працівники заповідника радять школярам ставити на полях коритця з водою, щоб чайки могли тут і напитись.

Вгамувавши спрагу, скупавшись і відпочивши, чайка знову починає полювати. Вона набиває воло так туго, що комашки стирчать з її дзьоба. Це запас їжі для малят. Зелений коник, довгоносик чи гусінь — найкращі ласощі для маленької чайки.

На полювання чайки-батьки літають по черзі. З малятами в гнізді залишається то самиця, то самець.

Працівники заповідника оберігають тварин, птахів і рослин, щоб використати їх для збагачення України.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Коли регоче чайка-реготуха?
2. Який характер має чайка-реготуха?
3. Чим корисні чайки-реготухи і як їх за це назвали?
4. Розкажіть, яку користь роблять чайки людям?
5. Розкажіть про менших чайок на Орловому острові.

Леонід ПОЛТАВА

СИМОН ПЕТЛЮРА

Чом не спиняються люди?	Пролунали — і згасли,
Чом не схиляються мури?	І не сталося смерти.
Чом ти, сонце високе,	Тільки прапор жалобний
В небесах майориш? —	Піднявся в блакить:
Це ж сьогодні	Честь тому, хто ніколи
Гарячою кров'ю Петлюри	Не може умерти,
Підпливає байдужий Париж!	Бо народжений сам —
	Воскресить!
О, не сім, не сім куль	Не спиняються люди,
Влучали у нього.	Не схиляються мури,
То влучали гармати	І в шинелі із сонця
Із веж Кремля	У оновлений день
В груди, в серце	Йде плянетою гордо
Найбільшого стернового	Симон Петлюра —
Українського корабля.	То безсмертя народу іде!

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Перепишіть цього вірша в зошити.
2. Вивчіть його напам'ять.

Василь СИМОНЕНКО

ЛЕБЕДІ МАТЕРИНСТВА

Мріють крилами з туману лебеді рожеві,
Сиплють ночі у лимани зорі сургучеві.
Заглядає в шибку казка сивими очима
Материнська добра ласка в неї за плечима.
Ой біжи, біжи, досадо, не вертай до хати,
Не пушу тебе колиску синову гойдати.
Припливайте до колиски, лебеді, як мрії,
Опустіться, тихі зорі, синові під вії.

Темряву тривожили криками півні,
Танцювали лебеді в хаті на стіні,

Лопотіли крилами і рожевим пір'ям,
Лоскотали марево золотим сузір'ям.

Виростеш ти, сину, вирушиш в дорогу,
Виростуть з тобою приспані тривоги.

У хмільні смеркання мавки чорноброві
Ждатимуть твоєї ніжності й любови.

Будуть тебе кликати у сади зелені
Хлопців чорночубих диво-наречені.

Можеш вибирати друзів і дружину,
Вибрати не можна тільки Батьківщину.

Можна вибрати друга і по духу брата
Та не можна рідну матір вибирати.

За тобою завше будуть мандрувати
Очі материнські і білява хата.

І якщо впадеш ти на чужому полі,
Прийдуть з України верби і тополі,

Стануть над тобою, листям затріпочуть.
Тугою прощання душу залоскочуть.

Можна все на світі вибирати, сину,
Вибрати не можна тільки Батьківщину.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. *Навчіться виразно читати цього вірша. Прочитайте його кілька разів наголос.*

2. *Як пояснює мати синові: кого й що можна вибирати, а чого не можна?*

У К Р А Ї Н І

Задивляюсь у твої зіниці,
Голубі, тривожні, ніби рань.
Крешуть з них червоні блискавиці
Револуцій, бунтів і повстань.

Україно! Ти для мене диво!
І нехай пливе за роком рік,
Буду, мамо, горда і вродлива,
З тебе чудуватися повік.

Ради тебе перли в душі сію,
Ради тебе мислю і творю.
Хай мовчать Америки й Росії,
Коли я з тобою говорю.

Одійдіте, недруги лукаві!
Друзі, зачекайте на путі!
Маю я святе синівське право
З матір'ю побуть насамоті.

Рідко, нене, згадую про тебе,
Дні занадто куці та малі.
Ще не всі чорти живуть на небі,
Ходить їх добіса по землі.

Бачиш, з ними щогодини б'юся,
Чуеш — битви споконвічний грюк!
Як же я без друзів обійдуся,
Без лобів їх, без очей і рук?

Україно, ти моя молитва,
Ти моя розпука вікова...
Громотить над світом люта битва
За твоє життя, твої права.

Хай палають хмари бурякові,
Хай сичать образи — все одно
Я проллюся крапелькою крові
На твоє священне знамено!

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Як поет звертається до України?
2. Кого треба розуміти під чортами, які "...ходять по землі"?
3. Перепишіть цього вірша в зошити. Вивчіть його напам'ять.
Запам'ятайте, хто його написав.

РАК

Рак колись у став попав
І на все бурчати став:
— Ох, порядки ці тутешні!
Тут нема й одної клешні.
Тут вважають, що й судак
Має право, наче рак...
Тут одна, виходить, дяка,
Що за рибу, що за рака!...

Симон Петлюра

Петро ВОЛИНЯК

СИМОН ПЕТЛЮРА

Симон Петлюра — один з найвизначніших українців нашого часу. Під його керівництвом Україна звільнилась з-під панування Росії.

Народився Симон Петлюра 1879 року в українському місті Полтаві. Походить він з давнього козацького роду. Ще з малих літ Симона Петлюру дуже любили його товариші. Він був завжди привітний, добрий, гарно з усіма поводився.

Учився Симон Петлюра в духовній семінарії, а потім ще багато читав, багато мандрував по Україні та по інших краях. Пізніш він редагував газети та журнали і сам багато писав. Він писав про Україну та про наш народ.

У 1917 році почалася українська національна революція. Українці скинули російського царя. Тоді Симон Петлюра

вернувся з Москви в Київ і почав творити українське військо. Він був головним отаманом нашого війська.

Війна України з Росією була дуже довга й важка. Російські комуністи не раз піднімали повстання проти нашої влади. Їх завжди розбивав Симон Петлюра з своїми козаками. Найбільше повстання було в Києві, коли російські комуністи захватили "Арсенал", де робили зброю. С. Петлюра те повстання придушив, забрав у полон багато росіян. Між полоненими була і найстрашніша комуністка Євгенія Бош. Усі українці дякували Петлюрі за визволення.

Боровся Симон Петлюра і проти німців, які хотіли панувати в Україні. Весь народ підтримував Симона Петлюру, усі його любили й шанували. Коли Петлюра входив у Київ на чолі великого українського війська, то кияни зустрічали його з квітами та музикою. То було всенародне свято.

Пізніше Росія тимчасово перемогла Україну. Наше військо відійшло з України. Та Симон Петлюра і на чужині продовжував боротьбу з Росією: він готував народ до визволення. Це лякало росіян і вони вирішили його вбити. Вони підіслали жида Шварцбарда і він убив Петлюру в Парижі, у Франції. Це сталося 25 травня 1925 року.

Уся Україна оплакувала Симона Петлюру. День 25 травня став сумним днем для всіх українців. Це була найбільша втрата України.

З того часу всі українці по всьому світі у день 25 травня згадують ім'я Симона Петлюри. У той день у церквах відправляють панахиди за душу Симона Петлюри і всіх українців, що загинули в боротьбі за волю України.

Російські комуністи найбільше бояться згадки про Симона Петлюру. Вони бояться його й по смерті. А ми, українці, найбільше Симона Петлюру любимо й шануємо. Бути петлюрівцем — сьогодні найбільша честь, для кожного українця.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Розкажіть, що ви знаєте про Симона Петлюру за таким пляном: а) Де й коли народився Симон Петлюра? б) Де він учився? в) Що він зробив, як почалась революція 1917 року? г) Яку посаду він заняв в українській державі? ґ) Чи Симон Петлюра боровся тільки проти Росії? е) Де й коли згинув Симон Петлюра? є) За що я люблю Симона Петлюру?

2. Напишіть самі оповідання "Симон Петлюра" за цим же пляном. Пишіть лише короткими реченнями.

СЛОВ'ЯНИ

Наші предки звались слов'янами. Українці, білоруси, росіяни, поляки, чехи, словаки, серби, болгари, хорвати та інші менші народи — усі походять від слов'янського кореня.

Тепер слов'яни діляться на східню, західню та південну групи. Українці належать до східніх слов'ян.

Східні слов'яни споконвіку жили на їх сучасній території, себто у Східній та Середній Європі. Ще тисячу років перед народженням Христа вони займали землі між Балтійським та Чорним морями. Яких дві тисячі років тому слов'яни займали землі між Західнім Бугом та Карпатами, землі на верхів'ях Дону та Волги, край по обох боках Дніпра до пониззя на захід і північ. Так між ріками Вислою та Німаном слов'яни доходили аж до моря, а на півночі вони сягали аж до озер Чудського та Ладозького.

У той час, як по Україні перекочувались усякі орди, наші предки міцно сиділи на своїй території. Часто вони ніби були непомітні, були під чужою назвою (Скітія, Сарматія, Готська держава тощо), але вони ніколи не уступались зі своїх земель.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Як звались наші предки?
2. Які ще слов'янські народи ви знаєте?
3. Перепишіть усі слов'янські народи, які ви знаєте, за абеткою.
4. Де жили східні слов'яни? Покажіть це місце на карті Європи.
5. Чи жили слов'яни в Україні, як там була Скітія, Сарматія, Готська держава та інші завойовники?

ЯК І З ЧОГО ЖИЛИ НАШІ ПРЕДКИ

Наші предки споконвіку жили із хліборобства, скотарства, рибальства та мисливства.

Хліборобство напочатку було вирубне, а потім орне. Вирубне означало: вирубувати ліс, спалити його, а в попіл сіяти зерно. Так наші предки робили в найдавніші часи. Але в першому тисячолітті перед народженням Христа слов'яни вже знали дерев'яне рало із залізним наконечником (наральником), у яке запрягали биків та коней.

Про вагу сільського господарства у наших предків свідчить слово "жито" (від дієслова "жити"). "Жито" в ті часи означало

не тільки саме жито, а й пшеницю та ячмінь, себто все, що давало змогу людині жити. З тих давніх часів походять і такі загальні для всіх слов'ян слова, як пшениця, пшоно, овес, зерно, льон, плуг, серп, рало (орало), серп, коса, лопата та багато інших.

Про це ж свідчать і назви наших місяців. Наприклад, назва місяця "січень" походить від того, що тоді рубали ("сікли") ліс; назва "березень" ("березіль") походить від спалювання зрубаного лісу на майбутньому полі; "серпень", або "жнивень" — початок збору врожаю; "вересень" — час обмолоту (від слова "вресци", що означало молотити) і т. д.

Важливе значення для наших предків мало **скотарство. Мисливство та рибальство** мали допоміжне значення. Так само і здобування меду від диких бджіл по лісах.

Яких тисячу літ перед народженням Христа у наших предків був **первісно-громадський лад. Родова громада** володіла землями та майном спільно. На чолі роду-громади був голова роду. В управлінні родом-громадою брали участь усі дорослі члени роду, які сходились на зборі (віча).

Наші предки вміли **витоплювати залізо**. Вони виробляли всякі речі із заліза, бронзи, уміли **ткати** та виробляти **глиняний посуд**.

Будинки наші предки робили з лози і обмазували стіни їх глиною. Жили цілими селищами, а не поодинці.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. З чого жили наші предки?
2. Яка галузь господарства була основною?
3. Яке було хліборобство в ті часи?
4. Від чого походить назва зернової хлібної рослини "жито"?
5. Що ще сіяли наші предки-слов'яни?
6. Які спільні для всіх слов'ян слова залишилися в нашій мові ще з тих давніх часів?
7. Яка ще галузь сільського господарства мала велике значення для наших предків?
8. Чи наші предки жили поодинці чи громадами? Хто керував громадою-родом?
9. Що вміли виробляти наші предки?
10. Як і з чого вони будували свої будинки?

АНТИ ТА СЛОВ'ЯНИ

У давні часи слов'яни ділились на дві великих групи: **слов'яни**, що жили по Дунаю і аж до Дністра і на північ до Висли,

та анти — понад Чорним морем між Дністром та Дніпром. Ті в 6-му столітті по народженні Христа анти вже займають величезну територію: від Дністра аж до Дону. Анти були відокремленим об'єднанням південної частини східних слов'ян. Це була величезна держава, яка воювала не тільки з чужинцями (готами, азарами, з Візантією), а навіть і з слов'янами на Дунаї.

Анти були **прямими предками** українців. На колишній території Антів пізніше було створено могутню Київську Державу — Русь.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. На які групи ділились давні слов'яни?

2. Де жили анти спочатку і як вони поширились у 6-му столітті по народженні Христа?

3. Запам'ятайте: анти були південною віткою східних слов'ян. Анти — прямі предки українців. Білоруси й росіяни походять із слов'янських племен, які жили на північ від антів.

РУСЬ-УКРАЇНА ЗА ЧАСІВ ОЛЕГА

СТАРА НАЗВА УКРАЇНИ

У давнину Україна звалась Руссю (Русь). Ця стара наша назва походить від могутнього слов'янського племені полян, край яких звався Руссю.

Поляни жили в куті, який створюють ріка Дніпро та його доплив ріка Рось, яка теж нагадує назву Русь. Головним містом полян був Київ. У середині IX-го століття було дві слов'янські держави: одна на півночі, столицею якої був Новгород, а друга на півдні, столицею якої був Київ. Першим князем, що об'єднав ці обидві держави в одну, був Олег.

За літописним переказом Олег був раніш князем у Новгороді. У 882 році він спустився на південь аж до Києва, де князували Аскольд і Дир. Олег велів їх повбивати, а сам сів на їх місце. Уже за Олега Руська (українська) держава об'єднавала більшу частину східних слов'ян — ільменських, кривичів, полян, деревлян, сіверян та радимичів. Олегова влада поширювалась з Києва на міста Новгород, Полоцьк, Чернігів, Переяслав, Смоленськ, Ростов (у Верхньому Надволжі) та на інші міста.

З того часу Київ, як каже літописний переказ, став найбільшим містом Руської (української) держави — Київ тоді

звали "матір'ю городів руських". Київського князя звали "великим князем руським", якому підлягали всі інші князі.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Яку назву Україна мала в давні часи?
2. Де жили поляни. Знайдіть на карті ріки Дніпро і Рось.
3. Які дві слов'янські держави були в дев'ятому столітті. Назвіть їх столиці. Знайдіть їх на карті.
4. Відки прийшов Олег до Києва?
5. Як звали в ті часи Київ? А як величали київського князя?

ДАНИНА НА ВЕЛИКОГО КНЯЗЯ КИЇВСЬКОГО

Великий князь київський був власником землі і всього добра. Селяни, які тоді звались смердами, мусіли платити князеві данину (від слова давати), як тепер усі платять податок.

Данина накладалася на "дим" (хату), на "рало" чи на "плуг", себто не на окрему людину, а на господарство. Смерди платили данину хутрами (білками, куницями), медом, воском чи іншими продуктами. Інколи данину платили й грішми.

Добро, зібране на данину, ішло на потреби держави: за неї купувалась чи робилась зброя, укріплювались міста, утримувалась княжа дружина (військо) та княжий двір.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Від якого слова походить дань, данина?
2. Хто платив у ті часи данину: особа чи господарство?
3. Чим платили данину смерди?
4. На що витрачали князі данину?

ПОЛЮДДЯ

Поряд з даниною смерди виконували ще цілий ряд повинностей державі: військову повинність, їздили в підводи (щось перевозити), ремонтували та будували укріплення, замки тощо. Князь час від часу мусів їхати з дружиною в громади, щоб зібрати данину і набрати людей на всякі повинності. Такі княжі походи звались полюддям — ходити по людях.

Більшу частину зібраної данини (хутра, мед, віск тощо) весною звозили до Києва. До Києва звозили й рабів, яких набирали у час воєн із сусідами. З Києва човнами по Дніпру, а потім Чорним морем все це везли у Візантію — до Царгорода. Там, у Царгороді, це все продавалось, а за виручені

гроші купувались дорогої тканини, усякі вироби із золота, вина, південні овочі та всякі інші предмети розкоші. Усі ці речі тим самим шляхом везли назад до Києва.

Спочатку данина збиралася способом полюддя. Вона тоді не мала певних розмірів. Пізніш князі стали нормувати її розміри — данина перетворилася у сталий державний податок.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

- 1. Які ще інші повинності мали люди, крім данини?*
- 2. Що продавали наші предки в Царгороді і що там купували?*
- 3. Простежте на карті шлях з Києва в Царгород: знайдіть на карті р. Дніпро, Чорне море, Царгород (тепер має турецьку назву — Стамбул).*

ВІЙСЬКО І ЗБРОЯ РУСЬКОЇ ДЕРЖАВИ У ІХ-Х СТОЛІТТЯХ

Наші предки були завжди народом відважним, войовничим. Наше військо складалося із двох частин: із княжої дружини, військова справа для якої була ремеслом, і із звичайних вояків, які набиралися із вільних селян і горожан тільки в разі потреби.

Княжа дружина була добре озброєна різноманітною зброєю. Цією зброєю були мечі, шаблі, ножі, списи, бойові сокири, луки, стріли із залізними наконечниками, металеві шоломи, щити, кольчуги. Народне ополчення (тимчасові воїни із смердів) за головну зброю мали тільки прості сокири та рогатини.

Ця частина війська — на відміну від малокількісної дружини — звалася "воями". За командира у "воїв" був хтось із дружинників. Військо ділилося на три роди: піхота (із смердів та громадян), кіннота (дружинники) та фльота — річкова та морська. У разі нападу сильного ворога озброювався весь народ.

Руська держава вже в ті часи була дуже добре організована. Вся земля була поділена на десятки, сотні та тисячі. На чолі десятка був десятник, на чолі сотні — сотник, на чолі тисячі — тисяцький. Тисяцький — начальник усієї землі, воєвода, найвищий військовий начальник. Такий поділ держави давав змогу скоро й добре створити велику армію. Взагалі, воєнне митецтво в Київській Русі було дуже розвинене. Це давало змогу відбивати напади дуже чисельних і сильних ворогів.

Грецькі та арабські історики, як і наші літописи, стверджують, що наші предки були добрими мореплавцями. Вони дуже

добре вміли переправлятися через найбільші і найбистріші ріки. А на своїх, видовбаних з дерева човнах, які обшивали з боків дошками, вони добре плавали не тільки по ріках, а навіть по Чорному, Каспійському та Середземному морях. Велика фльота Руської (української) держави тих часів сприяла розвиткові торгівлі. Торгівля збагачувала державу. Велика й сильна фльота давала князеві змогу боронити Русь від нападів кочових тюркських орд. Особливо треба було обороняти Русь від печенігів, які раз-у-раз нападали на наші приозівські та причорноморські степи зі сходу.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. З яких частин складалося українське військо тих часів?
2. Як і чим озброювались дружинники? А як і чим вої?
3. Як у княжих часах ділилась українська держава адміністративно? Які права мав тисяцький воевода?
4. Чи наші предки тоді були лише добрими кіннотниками чи вони були й мореплавцями?
5. По яких морях плавали наші предки? Покажіть ці моря на карті. Запам'ятайте їх назви.

ЗАМОРСЬКІ ОЛЕГОВІ ПОХОДИ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ

Олег був князем дуже хоробрим і войовничим. Він, як ми вже згадували, підкорив Києву майже всі племена східних слов'ян. Зміцнивши й поширивши Руську державу, він почав заморські походи, щоб забезпечити вигідну й безпечну торгівлю з греками (Візантією). Візантія тоді була найсильнішою, найбагатшою і найкультурнішою державою світу. Щоб перемогти Візантію, Олег мусів створити велике військо.

Олегові у війнах завжди щастило — він стало перемагав ворогів. Люди вірили, що Олег володіє якоюсь вищою силою. Тому прозвали його Віщим. Про його силу й розум та вміння народ створив багато легенд та переказів. Пізніше ці перекази були записані в літописах.

У літописі оповідається, що Олег року 907 пішов походом на Візантію. Похід відбувався на конях і на кораблях. Мав тоді Олег дві тисячі кораблів, а на кожному з них по 40 "воїв", що разом становило 80.000 війська. Коли Олегове військо підійшло до столиці Візантії Царгорода, то греки закрили Суд (Суд — пристань перед Царгородом). Міські брами замкнули і Олег не міг їх проломити.

Олегове військо вийшло з кораблів і почало руйнувати околиці Царгорода. Зроблено велике спустошення, поруйно-

вано багато будинків, повбивано багато людей, але греки на це не зважали — сиділи за міцними мурами столиці й не хотіли здаватися. Тоді Олег звелів витягнути кораблі на берег і доробити до них колеса. Коли піднявся вітер, то Олег звелів підняти вітрила. Кораблі поїхали по землі, наче по воді. Греки, не знаючи про колеса під кораблями, перелякались і вислали своїх представників, які сказали Олегові:

"Не губи города, а візьми данину, яку схочеш". Олег зупинив своє військо, а греки винесли йому їжу та вино. Та Олег не прийняв ні вина, ні їжі, бо знав, що вони отруєні.

Греки перелякались ще більше. Вони сказали:

"Це не Олег, а святий Дмитрій, насланий на нас Богом". І почали просити миру.

Олег сказав заплатити на кожного воїна по 12 гривень. Погодились греки на таку високу данину і почали просити Олега, щоб не руйнував Царгорода. Олег відтягнув трохи військо від города і послав своїх посланців на переговори з греками. Посланці Олегові сказали:

"Погодьтеся на данину!"

Греки відповіли:

"Скажіть, що хочете і ми дамо".

Переговори закінчились вигідною умовою для Русі: Олег одержав велику данину не тільки на кожного воїна, але й на руські (українські) міста: Київ, Чернігів, Переяслав, Полоцьк, Ростов, Любеч та інші, бо в цих містах були князі, підвладні Олегові.

Укладено умову, за якою руські купці мали право торгувати у Візантії без мита; протягом шести місяців купці мали одержувати в Царгороді державне утримання, а потім ще й усі корабельні припаси на дорогу додому та інше.

Крім того у 911 році складено ще й другу умову з греками, яка, мабуть, була доповненням до попередньої.

Київська держава тих часів мала тісні зв'язки з Візантією взагалі: русичі їздили в Царгород, греки їздили в Київ. Часто воювали, але ще частіш жили мирно й торгували. Часто бувало так, що княжа дружина воювала у складі візантійської армії. За цю допомогу греки платили князеві золотом.

Крім дуже вдалих походів на Візантію, Олег зробив кілька походів на береги Каспійського моря, щоб забезпечити себе від нападу тюркських народів, які раз-у-раз нападали на береги Чорного та Озівського морів і часто перетинали Дніпро в його нижній течії. Це дуже заважало в торгівлі з Візантією.

Як бачимо, Олег не тільки підкорив Києву майже всі слов'янські племена, а він ще й дуже вдало воював із зовнішніми ворогами Руської держави.

Є також цікавий переказ про Олегову смерть: один ворожит сказав Олегові, що він помре від свого коня. Олег звелів дати собі іншого коня. Через кілька років він згадав пророкування і сміявся з ворожбита. Захотів побачити кості свого вірного коня. Коли поїхав і став ногою на кінського черепа, то з нього вилізла гадюка, вкусила князя за ногу і від того він і помер.

Дата народження і дата смерти Олега точно невідомі. Вчені здогадуються, що він помер у 914 чи 915 році. Після Олега в Києві почав князувати Ігор.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Яка була причина Олегових заморських походів?
2. Чому народ прозвав князя Олега Віщим (Віщий)?
3. Розкажіть про Олегів похід на Візантію у 907 році.
4. Розкажіть, як Олег налякав греків.
5. Яку данину взяв тоді Олег з Візантії?
6. Яку угоду підписано з греками в 907 році? А як її доповнили в 911 році?
7. Чому Олег зробив похід на Каспійське море? Покажіть це море на карті.
8. Розкажіть, як і від чого помер князь Олег.

Пояснення незрозумілих слів:

Літопис — від слів літо (рік) і писати. Описувати рік за роком визначніші події державного значення. Літописи писали монахи, які перебували в монастирях.

Візантія — грецька держава того часу. Це була тоді найкультурніша, найсильніша, найбагатша держава світу. Пізніше її перемогли турки і її столицю Царгород (Константинопіль) зробили своєю столицею й переіменували на Стамбул (турки вимовляють це слово так: Істамбул).

ІГОР – ВЕЛИКИЙ КНЯЗЬ КИЇВСЬКИЙ

РОДОВІ (ДИНАСТИЧНІ) ЗВ'ЯЗКИ ОЛЕГА З ІГОРЕМ

Згідно літописів та інших (грецьких та арабських) документів після Олегової смерті в Києві князував Ігор. Досі ми не знаємо точно, але вчені припускають, що Ігор почав князувати в 914 чи 915 році.

Нема точних відомостей і про родинні (династичні) зв'язки Ігоря з Олегом. Старі літописи кажуть, що Ігор був Олеговим воеводою. Пізніші ж літописи запевняють, що Олег був Ігоревим дядьком. У всякому разі є одна певність: Ігор не був Оле-

говим сином, а Олег був якимсь дальшим його родичем чи свояком. Та це не було перешкодою Ігореві продовжувати об'єднання і зміцнення Руської (української) Держави.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Які родинні зв'язки були в Олега й Ігоря? Чи був Ігор Олеговим сином?

ПЕЧЕНІГИ ТА ПОЧАТОК БОРОТЬБИ З НИМИ

На півдні і сході України в ті давні часи проходили різні дикі кочові народи. Одною з таких диких орд були печеніги. Печеніги — орда тюркського походження. Печеніги прийшли колись з Азії і осіли на території між Волгою та Уралом. Під тиском ще сильнішої орди торків або узів (торки чи узи) вони прорвалися через хозарські землі і пішли на захід. По дорозі на захід печеніги майже знищили теж дику тюркську орду угрів. Угри, що робили багато шкоди Руській державі, мусіли втікати від печенігів аж у середньо-дунайські краї. Сучасні мадари є нащадками тих давніх угрів.

Уже на початку 890-их років печеніги з'явилися аж на нижньому Дунаї. У той час уся південна і східня частина України була занята печенігами. Печеніги нападали на слов'янські племена.

Печеніги були великим злом для Русі. Населення мусіло втікати з цих небезпечних хмісць. Особливо важко було нашим племенам уличам та тиверцям.

Є дані, що вперше печеніги напали на Русь у 915 році — на початку Ігорєвого князювання.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

- 1. Відки прийшли печеніги?*
- 2. Що їх примусило рухатись на захід?*
- 3. Що вони зробили з ордою угрів? Який європейський народ є нащадком дикої орди угрів?*

ОСТАТОЧНЕ ПІДКОРЕННЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ ПЛЕМЕН КИЄВУ

Літопис оповідає, що деревляни, "примучені" Олегом на данину Києву, зараз же по Олеговій смерті піднялися проти Києва. Ігор пішов на них війною, приборкав їх і "наклав на них дань, більшу від Олегової".

Другу війну ^{Ігор} ~~Олег~~ вів з улїчами — теж слов'янське плем'я, що займало місцевість на південь від полян. Улиці залежали від Києва ще з часів Олега. Та тоді вони не платили данини київському князеві, а тільки були зобов'язані помагати йому у війнах. Це була дуже тяжка й довга війна. Столиця улїчів Пересїчень була взята аж після трирічної облоги. Ігор наклав дань на улїчів і віддав її своєму воеводі Свенельдові на утримання його і його дружини. Свенельд був одним із визначніших Ігоревих воевод, який і вів війну з улїчами.

Остаточно приєднав Ігор до Київської Русі і тиверців, які займали землі між Дністром та Дунаєм.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Що зробив Ігор з деревлянами?
2. Де жили улїчі і що зробив з ними Ігор?
3. Де жили тиверці і що з ними зробив Ігор?
4. Як виглядала Руська (українська) держава за Олега, а як за Ігоря?

ПОХОДИ НА ВІЗАНТІЮ ТА НА КАСПІЙСЬКЕ МОРЕ

Ігор, як і Олег, скеровував свою увагу на південь — на Візантію. У 941 році відбувся його похід на Візантію. Причини, що викликали цю війну, нам невідомі. Ігор мав велике військо на кораблях. Кораблів було з тисячу, а це означало, що в поході брали участь коло 40 тисяч воїнів. На ті часи це була велика сила.

Та цей похід був цілком невдалий. Греки розбили і майже цілком винищили Ігореве військо. Греки застосували так званий "ясний" або "грецький вогонь", яким попалили майже всі Ігореві кораблі. Мабуть, цим вогнем був звичайний сучасний порох, якого не знали наші предки.

У 944 році Ігор знову збирався на греків, але похід не відбувся, бо греки запропонували мир. У цьому році було підписано мирний договір з Візантією, але не такий вигідний, як за часів Олега. Наприклад, руським купцям не дозволялося зимувати в Царгороді та інші обмеження.

Зате Ігор відбув щасливий похід на Каспійське море. Його військо щасливо дійшло до Каспійського моря і пішло берегом аж до Дербента. Далі плвли кораблями до гирла ріки Кури. Курю піднялись у середину краю, взявши столицю краю — Бердаю. Бердая було багате й велике місто. Повернулось Ігореве військо назад із багатою здобиччю аж при кінці 945 р.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Чим кінчився великий похід Ігорів на Візантію в 941 році?
2. Який договір з греками підписав Ігор у 944 році?
3. Простежте Ігорів похід на Каспійське море. Знайдіть на карті Каспійське море і місто Дербент. Знайдіть гирло ріки Кура (Кура).

ІГОРЕВА СМЕРТЬ

За часів Ігоря Руська Держава була дуже великою. Тільки "світлих і великих князів" було з двадцять. І всі вони підлягали великому київському князеві. Було багато і визначних воєвод. Одним з них був Свенельд.

Хоч Ігор віддав данину з улличів Свенельдові, то ця данина не могла його задовольнити: улличі знищені війною та печенізькими наскоками багато дати не могли. Щоб задовольнити Свенельда, ~~Олег~~ дав ще йому данину з деревлян. Деревляни безпечно сиділи в лісах і були багатші від улличів.

Ігорева дружина почала нарікати. Казали, що порівняно із Свенельдовою дружиною "ми наші" (голі). Дружина домагалась від Ігоря зібрати з деревлян ще полюддя й для себе. Ігор послухав дружини й пішов у деревлянську землю. Насильством він вимучив від деревлян нову данину.

Та вертаючись до Києва, він передумав і вирішив вернутися ще раз з невеличкою дружиною, щоб узяти данину ще для себе окремо. Деревляни не витримали такого здирства, напали на малу Ігорову дружину, перебили її всю і вбили самого Ігоря. Сталося це в місті Іскоростень.

У греків записано переказ, що деревляни прив'язали Ігоря за ноги до двох нагнутих дерев, потім пустили ті дерева і так роздерли князя на дві частини. Це було в 945 році по народженні Христа.

Ігор був князь хоробрий і енергійний. Не завжди йому щастило у війнах і в житті, але він не тільки що не дав розвалитись великій Руській державі, а ще більше її скріпив і поширив.

Ігор мав лише одного сина, Святослава, що народився в 942 році. На час Ігоревої смерті він був ще немовлям, тому по Ігореві довший час князувала його дружина Ольга.

Про князювання Ольги літопис оповідає багато переказів. У літописах вихваляється її державну мудрість, добре господарювання, розсудливість, виняткову красу і великий розум.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Як і де загинув князь Ігор?
2. Знайдіть на карті України м. Коростень, що колись мало назву Іскоростень і було столицею слов'янського племені деревляни. Тепер Коростень належить до Житомирської області.

Н І Ч І Д Е Н Ь

- Як тебе звать, Ніч? — спитав День.
— Як звать? Ніяк не звать. Ніч та й годі.
— А як зватимуть тебе завтра?
— Що значить "зватимуть завтра"? Завтра теж зватимуть Ніч.
— А як звали тебе вчора?
— Теж Ніч.
— А мене сьогодні звать Вівторок, завтра зватимуть Середою, а вчора звали Понеділком, — сказав День.

М. Малишевський

ХРЕЩЕННЯ КНЯГИНИ ОЛЬГИ

СТАРА ВІРА НАШИХ ПРЕДКІВ

Наші предки колись не були християнами. Вони мали багато богів і щиро їх почитували та їм молились. Поклонялись наші предки силам природи. Головним богом був Перун — бог грому та блискавки. Бог сонця звався Хорс або Дажбог (від слова давати, той, що дає життя на землі). Бога вітру звали Стрибог, а бога худоби — Волос. Були ще й інші, менші боги.

ПОЧАТКИ ХРИСТІЯНСТВА В УКРАЇНІ

Але в Україні з найдавніших часів були й християни. Християнство заніс в Україну ще апостол Андрій Первозванний. Апостол Андрій був першим учнем Ісуса Христа, тому він і зветься Первозванним — Христос його першого покликав за свого учня.

Княгиня Ольга була дуже розумна, тому вона дуже цікавилась Христовою наукою. Вона розмовляла з священниками, вона придивлялась, як у Києві християни моляться Богові у своїх храмах.

Так Ольга пізнала християнство і сама стала християнкою. Християн в Україні було багато ще й до княгині Ольги.

Наприклад, сто років перед Ольгою був християнин київський князь Аскольд.

ПЕРЕКАЗ ПРО ПОДОРОЖ ОЛЬГИ ДО ГРЕКІВ

Старий переказ оповідає, що Ольга вирішила поїхати в грецьку столицю Царгород, щоб ще краще пізнати християнство.

Грецький цар прийняв Ольгу з великою пошаною. Він розмовляв з нею про всякі справи й дивувався з її мудрости. Врешті, просив її, щоб стала йому жінкою.

Ольга відповіла йому:

— Я ще поганка. Мушу наперед охреститися. Ти, царю, будь мені хрещеним батьком.

Цар згодився. Грецький патріарх охрестив Ольгу. Тоді цар знову просив Ольгу, щоб вийшла за нього заміж. Та Ольга відповіла:

— Якже я можу стати твоєю жінкою, коли ти мій хрещений батько? Християнський закон не дозволяє цього.

Цар подивився на неї і сказав:

— Перехитрила ти мене, Ольго!

Дав їй великі дари: золото, срібло, шовкові матерії, дорогоцінний посуд і поїхала княгиня Ольга в Україну, у Київ, з великою шанобою.

Повернулась Ольга до Києва і почала ще більше ширити християнство в Україні. За її працю українська православна церква, а за нею і всі православні церкви цілого світу, вважає її святаю. Тому ми й кажемо тепер: свята княгиня Ольга.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Які боги були в наших предків у давні часи (іще перед християнством)? Впишіть їх назви у свої зошити.
2. Відколи в Україні почалось християнство?
3. Кого треба вважати основником християнства в Україні?
4. Розкажіть, як і чого їздила княгиня Ольга до грецького царя?

КНЯЗЬ - ЛИЦАР СВЯТОСЛАВ

Український князь Святослав був сином Ольги. Коли Ольга охрестилася, то бажала, щоб і її син прийняв Христову віру, але Святослав казав:

"Якби я прийняв християнство, мої дружинники сміялись би з мене".

І лишився при давній вірі своїх батьків та здобував собі слави великими походами.

Святослав воював довгий час із греками.

Як грецький цар дізнався, що його військо побито, скликав своїх бояр на раду і сказав:

"Що маємо робити? Українського князя не зможемо подолати!"

Царські дорадники відповіли:

"Вишли йому великі дари. Може він любить золото й дорогі убрання?"

Цар вислав до Святослава золото й дорогі убрання. Послав з цим мудрого чоловіка і сказав йому:

"Дивись на зір його, і на лице його, і на його думку!"

Грецький посол прийшов до Святослава, вклонився йому і зложив перед ним золото й дорогі убрання. Князь навіть не глянув на дари, тільки сказав до слуг:

"Візьміть це і сховайте!"

Вернувся посол до царя. Цар скликав старшину й запитався, як прийняв Святослав дарунки. Посол розповів:

"Навіть не глянув на золото і убрання і велів їх сховати".

Тоді один із старших сказав до царя:

"Попробуймо його ще і вишлім йому зброю".

Цар згодився і вислав посла з мечами і всякою зброєю.

Як тільки побачив Святослав зброю, зараз почав оглядати її, хвалив це все і казав вітати царя.

Як почули це грецькі бояри, сказали:

"Ой, хоробрий це князь, коли майна не цінить, а береться за зброю! Треба укласти з ним мир і заплатити йому данину".

Святослав згодився закінчити війну і розпочав мирові переговори.

**

Над Дунаєм відбулася зустріч обох володарів. Грецький цар приїхав на гарно убранім коні, із позолоченою зброєю; його товариші теж сяяли від позолоченої зброї.

Святослав приплив до берега невеликим човном, веслував сам, разом із своїми товаришами.

Був він середнього росту, очі мав сині, брови густі, довгі вуса, бороду голену. Так само мав голену голову, тільки з одного боку висів довгий чуб.

Одіж мав білу, полотняну, таку саму, як інші вояки. Вся краса його — золотий, причеплений до вуха, ковток з двома перлинами і червоним камінцем. Тоді був звичай, що славні вояки носили такі прикраси в ухах.

При царі, що мав блискучу зброю, Святослав виглядав просто. Але він був переможець, а грецький цар переможений.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

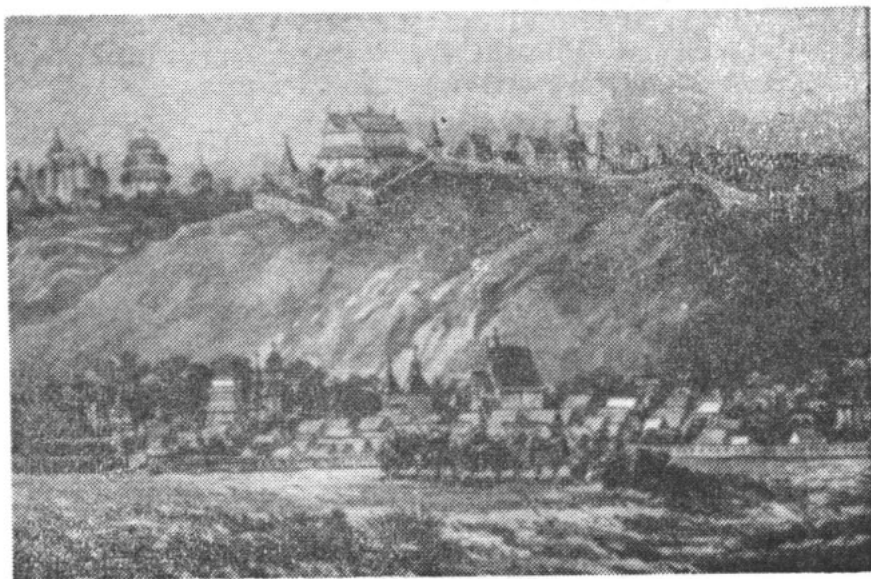
1. Чого Святослав не послухав своєї матері і не охрестився?
2. Що порадили грецькому цареві його дорадники?
3. Як князь Святослав прийняв золото, дорогі одяги, а як зброю?
4. Що вирішили греки?
5. Як виглядав грецький цар, а як князь Святослав Завойовник?
6. Прочитайте другу частину оповідання ще раз. Розкажіть, як виглядав князь Святослав, якого він був зросту, які мав очі, волосся і т. д. Як був одягнений. Закрийте книжку й напишіть у зошитах про вигляд князя Святослава. Пишіть лише короткими реченнями.

КИЇВ ЗА КНЯЗЯ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Український князь Ярослав Мудрий, що княжив по Володимирі, дбав дуже про свою столицю — Київ.

Було це вже велике місто, що мало більше ста тисяч мешканців. Із усіх сторін з'їздилися до Києва свої й чужі люди: чи то купити, чи продати щось, чи за іншою своєю власною або й державною справою: чи до суду, чи до уряду.

Жили в Києві українці з різних племен: поляни, деревляни,

Древній Київ

сіверяни, дуліби, тіверці, уличі. Були тут і чужі народи: греки, німці, італійці, чехи, угри.

У Києві було вісім торговниць, на яких безнастанно збирався народ. Церков і каплиць було аж чотириста!

Київ був тоді найбільшим містом на сході Європи. Називали його другим Царгородом.

Давній город, що стояв на горі, не міг уже помістити під час небезпеки всіх мешканців. Ярослав розширив його втрое й наново укріпив.

Довкола йшли високі вали, збудовані з каміння і з землі, з дерев'яними і мурованими вежами, з глибоким ровом, що через нього вели мости.

До города можна було увійти з трьох сторін через укріплені ворота.

Найславніші були Золоті Ворота з південного заходу. Вони були збудовані з каміння й цегли.

Долем був переїзд. Його замикали на ніч великими воротами з дубового дерева, обкованого залізом. На верху над воротами була церква, покрита золотом. Тому й назва: Золоті Ворота.

Серед валів, побіч Десятинної церкви, Ярослав поставив нову княжу палату й багато церков.

Найбільшу славу мала велика церква св. Софії, або Божої Мудрости, з десятьма банями, прикрашена різьбами, гарними образами та малюнками.

По чужих землях розійшлася слава про наш золотoverхий Київ. Заморські купці, королі й королевичі раді були завітати до Києва, поглянути на його красу, на багатство. Купці чужоземні продавали тут свій крам, купували в наших предків віск, хліб, мед, звіринні шкіри, вивозили те в свої землі.

Звідти знов верталися з іншим крамом. За далекими морями, за Карпатськими горами, за темними лісами, далеко від нашого краю ширилася слава про нашу столицю.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Скільки мешканців мав Київ за князя Ярослава Мудрого?
2. Скільки в ньому тоді було церков і каплиць?
3. А скільки торговниць (базарів)?
4. Що зробив князь Ярослав Мудрий з Києвом?
6. Чи Золоті Ворота справді були із золота збудовані? А з чого? І чого їх так назвали?
7. З яким містом порівнювали тоді Київ?
8. Яку найбільшу і найкращу церкву збудував князь Ярослав Мудрий?
9. Як відповісте на ці питання усно, то зробіть це й письмово: перепишіть запитання і дайте на кожне з них письмову відповідь:

КНЯЗЬ ВОЛОДИМИР МОНОМАХ

Український князь Володимир Мономах був онук Ярослава Мудрого.

Ще малим хлопцем він їздив на коні, стріляв з лука, ходив на лови і брав участь у військових походах. Через те звик він до холоду й голоду, до трудів і небезпек.

Як став князем, жив просто, не дбав про свої вигоди, але все дбав про добро народу.

Уставав раненько, перед сходом сонця.

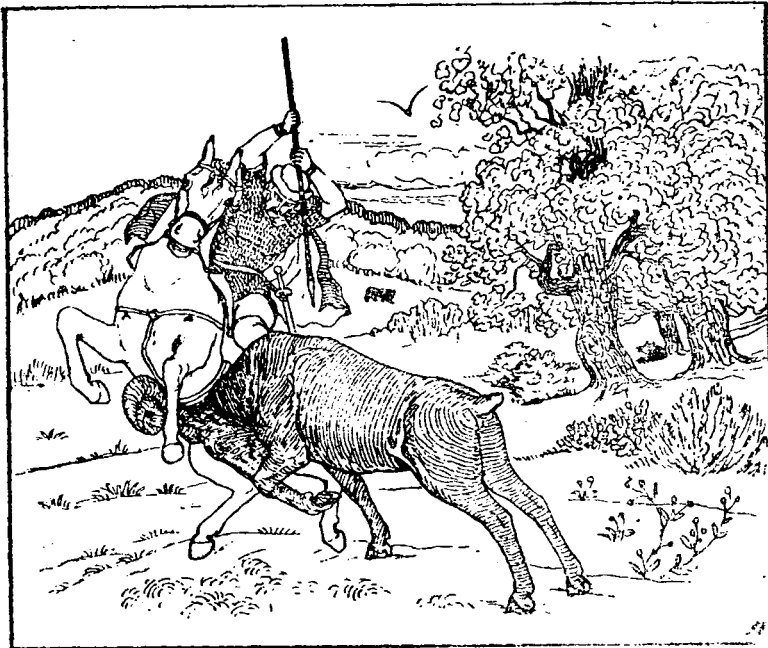
"Нехай не застане вас сонце в постелі!" — казав він своїм синам.

По сніданні сідав перед палатою і відбував суд.

Володимир Мономах пильно вважав на те, щоб не сталося кривди бідному й слабому. Опікувався вдовами й сиротами, заступався за селян. Ніколи не дозволяв своїм людям переїздити через засіяне поле, робити кому шкоду в дворі.

Дуже радо приймав гостей і людей з чужих сторін, чи вони визначні чи прості були.

"Гість, — казав він, — ширить славу про господаря, добру або лиху".

Тур бере на роги князя Володимира Мономаха разом з конем

Усе своє життя він учився чогось. Не соромився допитуватись, коли не знав, або не розумів чого. У кожній справі радився з боярами. Але ні в якому ділі не спускався на слуг і урядовців. Сам доглядав усього в палаті й уряді.

На війні сам доглядав війська, дивився, чи вояки мають усе потрібне, сам ставив сторожі. Їв останній, а спати лягав у зброї, з мечем при боці.

Улюбленою забавою Володимира Мономаха були лови. Ніхто не полював так багато, як він, ніхто не мав стільки ловецьких пригод.

Ходив на диких кабанів, оленів, лосів, турів, ведмедів. Часто ловив власною рукою диких коней, що були тоді в степах. Два рази брав його тур на роги разом із конем. Лось раз топтав його ногами, другий раз поколов рогами. Дикий кабан стягнув з його бедра меч, ведмідь укусив за ногу, рись скочила на плечі і перевернула ураз із конем.

Багато разів падав з коня; двічі розбив собі голову, не раз побив собі ноги й руки. Та на все те не зважав, бо лицар був великий і дуже відважна людина.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. До чого зник Володимир Мономах ще змалку?
2. Про кого він дбає, як став князем?
3. Як він навчав своїх синів?
4. За кого Володимир заступається і ким опікувався?
5. Як ставився Володимир Мономах до гостей із-за кордону?
6. Випишіть у зошити назви диких звірів, на яких полював князь Володимир Мономах. Назви випишіть в однині.

Д и к и й к і н ь (тарпан) — водився на півдні України аж до кінця 19-го століття. Тепер тарпана (дикого коня) нема ніде в світі.

Т у р — дикий бик, що з найдавніших часів водився в Європі, Азії й Північній Африці. Європейський тур — предок свійського сучасного бика й корови. Тур з вигляду й розміру та мастю нагадує сучасну породу сірої української корови. Тура описано в старих українських документах, у народніх казках, оспівано в піснях. Якщо якийсь князь чи воїн був сильний і могутній, то його порівнювали з туром, або й прозивали Туром. Ще й тепер деякі українці мають прізвище Тур.

Т у р и водились в Україні майже до кінця 17-го століття. Тепер тура вже нема.

Р и с ь — великий дикий кіт. У давні часи рись водилась по всій Україні, тепер збереглась лише в найгглухіших частинах Карпат і на Поліссі. Це сильний і могутній хижак. Рись ловить і з'їдає птахів, овець, диких кіз і навіть оленів. В окремих випадках

нападає на людей. Розмір риси сягає більше метра довжини (без хвоста). Нападає на свою жертву із засідки, переважно скаче з дерева. Сучасна українська рись досягає ваги 32-ох кілограмів (71 фунт), то нема нічого дивного, що, скочивши на плечі Володимирові Мономахові, перевернула його разом з конем.

Рись дуже шкідливий і небезпечний хижак, тому в Україні її намагаються знищити зовсім.

ВІДКИ ПОХОДИТЬ НАЗВА НАШОЇ СТОЛИЦІ?

Дуже часто можна почути питання:

— Звідки пішла назва столиці України, міста Києва?

Мабуть, ніхто не зможе точно відповісти на це питання.

Багато легенд створено про заснування Києва і про походження його назви. Найпоширенішою була легенда, що Київ побудували три брати: Кий, Щек та Хорив. Вони, ніби, й назвали місто від імени старшого брата, Кия, — Києвом.

Легенда говорить і про те, що в цих трьох братів була ще й сестра на ім'я Либедь. Ще й досі є в Києві маленька річка, яка зветься Либедь. Колись це була чимала ріка, на якій стояла княжа фльота. ("А на Либеді колихалась білокрила фльотилія князя...")

Друга легенда каже, що Кий був не князь, а перевізник на Дніпрі. Колись казали: "Ходім на Київ перевіз". Відси, нібито, й походить назва Київ.

Виводять цю назву і від слова "кий" — палиця...

У самому ж місті колись протікала річка Киянка і ріс густий, непроходимий ліс — дебр Киянська.

-Деякі історики догадувались, що ім'я нашого міста узято від чужих народів. Мовляв, тут колись пропливли Дніпром фінікійці. На горі вони побачили печеру. По-фінікійському печера зветься "кієхв". От відси й походить назва нашого міста...

У дуже давні часи десь коло Києва було місто Азагоріум. Місцеві люди називали те місто Загорієм. Це значить, що воно було за горою. Отже, десь поблизу була гора. А сармати, що жили тоді тут, звали гору "кива". Це теж нагадує назву Київ.

Араби називали нашу столицю "Куявія". Але це все тільки здогади, а назва Київ таки наша, українська.

Мабуть тому, що слава Києва ішла далеко по землі, цим ім'ям наші предки й називали свої міста, села і місцевості. Отже, Київ — чисто українська назва.

Є переказ, що апостол Андрій Первозванний плив по Дніпру вгору зі своїми учнями, щоб проповідувати слово Боже

в Україні. І приплив апостол Андрій аж до того місця, де тепер стоїть Київ. Усі гори на правому березі Дніпра були вкриті великими гарними лісами. Зійшов святий Андрій на найвищу гору, поставив на ній хреста і сказав:

— І засяє на цих горах благодать (ласка) Божа. Збудується тут місто велике, і з міста цього піде слово Боже у всі краї.

Так і заснувався Київ. Першим будівничим Києва був святий апостол Андрій Первозванний, бо він закопав першого хреста на київських горах.

Справдилось і пророцтво апостола Андрія: християнська віра поширилась з Києва не тільки по всій Україні, а й по всій Східній Європі. Київ став колискою християнства для багатьох народів.

Це було коло двох тисяч років тому. З того часу Київ дуже розбудувався, розрісся по всіх горах. Став він великим і гарним містом. У Києві збудовано багато церков та монастирів. Колись ті всі церкви мали позолочені бані. Коли дивитися здалеку, то здавалось, що Київ накритий золотою шапкою. От люди й прозвали його за те Золотоверхим.

Сьогодні в Києві мільйон двісті тисяч мешканців. Київ тепер — одне з найкращих міст світу.

П. Волиняк

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Які українські перекази є про заснування Києва?
2. Розкажіть переказ про апостола Андрія Первозванного та його подорож Дніпром.

Вадим СВАРОГ

НАШ КИЇВ

Про довічну нашу славу
Заспівайте кобзарі, —
Про столицю величаву
На розлогому Дніпрі!
Є немало в Україні
Гарних міст і любих сіл,
Та для нас із них єдине
Найдорожче над усі!
В бій за київські святині
Йшли в оспівані віки

Княжих витязів дружини,
Славних гетьманів полки.
Наша пісне, наша мріє,
Ти лети у рідний край,
Привітай наш древній Київ,
Давню волю пригадай!
Скільки мужніх і завзятих
Там лишили вічний слід!
Ворогам не подолати
Золотих його воріт!

На Москви орду похмуру
В бій скликаючи народ,
Голос Симона Петлюри
Пролунав з його висот.

І не вбити нашу мрію,
Нашу правду, нашу міць —

Знову славен буде Київ
Як найкраща із столиць!

Час настане — буря гряде,
Скинуть люди пута злі, —
Знову славен буде Київ,
Серцем рідної землі!

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Вивчіть цього вірша напам'ять. Запам'ятайте, хто його написав.
2. Яким іншим словом можна замінити слово "древній"?

Володимир ЛАДИЖЕЦЬ

СКОРОМОВКИ

Кіт котові каже: — Коте,
До комори кадуб вкотим.
В кадуб вкинем капустину,
Кілька китичок калини.

Зелен-зелен льон у полі.
Буде лялі з льону льоля
Білим-білим білована,
Мов лілея мальована.

Наш Прокіп
Зварив окріп.
До окропу
Вкинув кропу,
Буде юшка
Для Прокопа.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Запам'ятайте: Скоромовки — жартівливі народні твори, спеціально складені із важких для вимови словосполучень. Скоромовки розвивають кмітливість і чітку вимову слів.

Прикладом народньої скоромовки може бути така: "Прийшов Прокіп — кипить окріп, пішов Прокіп — кипить окріп, як кипів окріп при Прокопі, так кипить і по Прокопі".

Як бачите, тут дуже часто вжито звуки п, к, та р.

Тепер скоромовки пишуть і поети.

2. Навчіться виразно читати скоромовки, які подані вище. Починайте їх читати повільно, виразно вимовляючи всі слова. Після кожного повторного читання збільшуйте швидкість читання, але бережіть, щоб не перекрутити слів.

Василь СИМОНЕНКО

КУРДСЬКОМУ БРАТОВІ

Борітеся — поборете!
Т. Шевченко

Воляють гори, кровію политі,
Підбиті зорі падають униз,
В пахкі долини, зранені і зриті,
Вдирається голодний шовінізм.

О, курде, бережи свої набої,
Але життя убивців не щади!
На байстрюків свавілля і розбою
Кривавим смерчем, бурею впади!

Веди із ними кулями розмову,
Вони прийшли не тільки за добром:
Прийшли забрати ім'я твоє, мову,
Пустити твого сина байстрюком.

З гнобителем не житимеш у згоді:
Йому — панянь, тобі — тягнути віз!
Жириє з крові змучених народів
Наш ворог найлютіший — шовінізм.

Він віроломство заручив з ганьбою,
Він зробить все, аби скорився ти...
О, курде, бережи свої набої,
Без них тобі свій рід не вберегти.

Не заколисуй ненависти силу.
Тоді привітність візьмеш за девіз,
Як упаде в роззявлену могилу
Останній на плянеті шовініст.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Чому поет не міг звернутись просто до українців, а мусів писати про курдів?

2. Коли поет каже бути привітним і добрим?

3. Чого поет зве курда братом?

Пояснення деяких слів: Курди — тюркський народ, розкиданий по кількох державах: в СРСР, Туреччині, Ірані та інших. Курди дуже войовничі — вони хочуть з'єднатись в одну державу.

Шовінізм — розпалювання ворожнечі між народами, зневаж-

ливе ставлення до інших народів, накидання їм своєї мови, культури, поневолення їх.

Шовініст — людина, яка проводить шовінізм у життя. Поет Василь Симоненко має тут на увазі росіян, які поневолюють українців та багато інших народів.

Василь СИМОНЕНКО

НАЙОГИДНІШІ ОЧІ ПОРОЖНІ...

Найогидніші очі порожні,
Найгрізніше мовчить гроза,
Найнікчемніші дурні вельможні,
Найпідліша брехлива сльоза.

Найпрекрасніша мати щаслива,
Найсолодші кохані уста.
Найчистіша душа незрадлива,
Найскладніша людина проста.

Але правди в брехні не розмішуй,
Не ганьби все підряд без пуття,
Бо на світі той наймудріший,
Хто найдужче любить життя.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Перепишіть цього вірша в зошити. Вивчіть його напам'ять. Запам'ятайте, хто його написав.

Олександр ОЛЕСЬ

ВЕСНЯНКА

А вже красне сонечко
Припекло, припекло,
Яснощире золото
Розлило, розлило.

Засиніли проліски
У ліску, у ліску...
Швидко буде землянка
Вся в вінку, вся в вінку.

На вулиці струмені
Воркотять, воркотять.
Журавлі курликають,
Та летять, та летять.

Ой, сонечку-батечку,
Догоди, догоди,
А ти, земле-матінко,
Уроди, уроди.

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Навчіться виразно читати цього вірша.

ЦАРІВНА-ЖАБА

Десь-не-десь, у якимсь царстві, жив собі цар та цариця, а в них — три сини, як соколи. От дійшли вже ті сини до зросту, — такі парубки стали, що ні здумати, ні згадати, хіба в казці сказати! Дійшли літ, — час їм женитися. Цар, порадившись гарненько з царицею, покликав синів та й каже: — Сини мої, соколи мої! Дійшли ви літ, — час уже вам подружжя шукати.

— Час, — кажуть, — таточку, час!

— Забирайте ж, — каже, — діти, сагайдаки срібні, накладайте стрілочки мідні й пускайте в чужі землі далекі: хто до кого влучить у двір, там тому й молоду брати.

От вони повиходили, понатягали луки — та й нумо стріляти. Старший стрельнув, — загула стріла попід небесами та й упала аж у іншому царстві, у царя в садочку. Царівна на той час по саду походжала, підняла стрілу, любиться. Прийшла до батька, хвалиться:

— Яку я, таточку, гарну стрілу знайшла!

— Не віддавай же, — каже цар, — її нікому, тільки віддай тому, хто тебе за дружину візьме!

Коли так: через якийсь там час приїздить старший царенко, просить у неї стрілу.

— Не дам, — каже, — цієї стріли нікому, тільки віддам тому, хто мене за дружину візьме.

— Я, — каже царенко, — тебе візьму.

Намовились. Поїхав він.

Середульший царенко стрельнув, — звилась стріла нижче від хмари, вище від лісу та й упала у князівський двір. Князівна на той час на рундучку сиділа, побачила, підняла стрілу і понесла до батька:

— Яку я, таточку, гарну стрілу знайшла!

— Не віддавай же її, — каже князь, — нікому, хіба тільки тому, хто тебе за дружину візьме.

От приїздить і другий царенко, середульший, просить стрілу. Вона відказала так, як і та. І цей каже:

— Я тебе візьму.

Погодились. Поїхав.

Приходиться найменшому стріляти. Іван-царенко, — його звали Іваном-царенком, — як стрельне, — загула стріла ні високо, ні низько — вище хат, та й упала ні далеко, ні близько — коло села в болоті. На купині сиділа жаба і взяла ту стрілу. Приходить Іван-царенко, просить:

— Верни мою стрілу!

— Не дам я, — каже жаба, — цієї стріли нікому, тільки віддам тому, хто мене за дружину візьме.

Іван-царенко подумав: "Як таки його зелену жабу за дружину брати?" Постояв над болотом, пожурився, пішов додому, плачучи.

От уже їм час до батька йти, казати: хто яку собі молоду найшов. Ті два — старший і підстарший — такі раді, що й не сказати! А Іван-царенко іде та й плаче. Батько питає в них:

— Ну, розкажіть же, сини мої, соколи мої, яких ви мені невісток понаходили?

От старший каже:

— Я, татку, найшов царівну.

Підстарший:

— Я — князівну.

А Іван-царенко стоїть та й слова не вимовить: так плаче, так плаче!

— А ти чого, Іване-царенку, плачеш?

— Як же, — каже, — мені не плакати, що у братів жінки як жінки, а мені доведеться з болота зелену жабу брати. Чи вона мені рівня?

— Бери, — каже цар, — така вже, видно, твоя доля!

От і поодружувалися царенки: старший узяв царівну, середульший — князівну, а Іван-царенко — зелену жабу з болота. От вони поодружувались та й живуть собі.

А це якось цар забажав дізнатися: яка з невісток уміє краще рушники ткати. Загадує: "Щоб на завтра, на ранок, рушники виткали і принесли показати: яка з них краща ткаля?"

Іван-царенко йде додому та й плаче, а жаба вилізла назустріч, питає:

— Іване-царенку, чого ти плачеш?

— Та як же мені не плакати, загадав наш батько, щоб на завтра, на ранок, кожна невістка йому рушника виткала.

— Не плач! Усе гаразд буде; лягай та спи!

Він ліг, заснув. Вона взяла кожушок жаб'ячий з себе скинула, вийшла надвір, гукнула, свиснула — тут де не взяли дівчата-служниці, виткали рушники, гарно півнів понашивали і віддали їй. Вона їх взяла, поклала біля Івана-царенка, знову кожушок наділа — і стала такою жабою, як і була.

Прокидається Іван-царенко, — аж такі рушники, що він ще й не бачив таких зроду! Він зрадів, поніс до царя. Батько йому дякує за рушники дуже. Тих невісток рушники — так собі, простенькі, цар на кухню повіддавав, а жабині в себе на образи почепив.

От цар знов загадує, щоб невістки напекли гречаників і принесли йому: хто краще пече? Іван-царенко йде додому та й знову плаче. Жаба вилізла проти нього, квакає:

— Іване-царенку, чого ти плачеш?

— Як же ж мені не плакати: загадав батько гречаники пекти, а ти не вмієш!

— Не плач, напечемо! Лягай та спи!

Він ліг, заснув. А ті дві невістки пішли під вікно, дивляться, як вона буде робити. От вона взяла, ріденько вчинила, ріденько підбила, ріденько й замісила; потім полізла на піч, пробила дірку, вилила туди, — гречаники так і розпливлися по черіні... Ті невістки швидше додому та нум і собі так робити. Напекли таких гречаників, що хіба тільки собакам повикидати. А вона, як ті пішли, — кожушок з себе, вийшла надвір, гукнула-свиснула — тут де взялися дівчата-служниці. Вона їм загадала, щоб до світу були гречаники! Ті незабаром принесли їй гречаники — як сонце, такі гарні! Вона взяла, положила коло Івана-царенка, а сама кожушок на себе — і знов стала такою ж зеленою жабою, як і була.

Іван-царенко прокидається, бачить — біля нього гречаники, як перемиті. Він зрадів, поніс до царя. Батько йому дуже вдячний. Тих невісток гречаники собакам повіддавав, а ці звелів до страви подавати.

От знов загадав цар своїм синам, щоб у такий і в такий день "були до мене з жінками на бенкет". Ті ж, старші брати радіють, а Іван-царенко йде додому, похнюпивши голову, та й плаче. Жаба вилізла назустріч, питає:

— Іване-царенку, чого ти плачеш?

— Як же мені не плакати, батько загадав нам із жінками на бенкет приїхати. Як же я тебе повезу?

— Не плач, — каже, — лягай та спи, якось поїдемо.

Він ліг, заснув. От діждали того дня, що бенкет, — Іван-царенко знов зажурився.

— Не журись, — каже жаба, — Іване-царенку, їдь попереду сам! А як стане дощик накрапати, то знай, що твоя жінка дощовою росою вмивається; а як блискавка заблісне, — то твоя жінка в дорозі убрання вбирається; а як грім загримить, — то вже їде.

Іван-царенко убрався, сів і поїхав.

Приїздить, аж старші брати з своїми жінками вже тут. Самі повбирані гарно, а жінки у золоті, в оксамиті, у намистах дуже дорогих. Брати почали з нього сміятися:

— Що ж ти, брате, сам приїхав? Ти б її хоч у хустку зав'язав та привіз...

— Не смійтесь, — каже, — потім приїде...

Коли це став дощик накрапати, Іван-царенко каже:

— Це моя жіночка люба дощовою росою вмивається!

Брати сміються з нього:

— Чи ти, — кажуть, — здурів, що таке торочиш?

Коли це блискавка блиснула, Іван-царенко й каже:

— Це моя жіночка в дорозі убрання убирається!

Брати тільки плечима здвигають: був брат такий, як треба, а то здурів.

Коли це як зашумить, як загримотить грім, аж палац затрусився, а царенко й каже:

— Оце ж уже моя голубонька їде!

Коли так, приїхав під рундук повіз шістьма кіньми, — як змії! Вийшла вона з повозу... Аж поторопіли всі — така гарна!

От посідали обідати; і цар, і цариця, і обидва старші брати й не надивляться на неї: така гарна, така гарна, що й сказати не можна! Обідають, то вона оце шматочок у рот, шматочок у рукав, ложку в рот, ложку в рукав. А ті невістки дивляться на неї та й собі: ложку в рот, ложку в рукав, шматочок у рот, шматочок у рукав.

Ото пообідали; вийшли в двір. Почали музики грати — цар став запрошувати в танець. Ті невістки не хочуть: "Нехай вона танцює!" От вона як пішла з Іваном-царенком у танець, як зачала танцювати, то й землі не черкнеться — легко та гарно! А це: махнула правим рукавцем, що шматочки кидала, — став сад, у тому саду стовп і по тому стовпу кіт ходить: догори йде — пісень співає, а донизу йде — казки каже. Танцювала, танцювала, — далі махнула лівим рукавцем — у тім саду стала річка, а на річці лебеді плавають. Усі так дивуються з того дива, як малі діти. От потанцювала вона, сіла спочивати; а це й ті невістки пішли у танець. Танцюють, та як махнули правим рукавцем — кістки вилетіли та просто цареві в лоб; махнули лівим — цареві очі позабрискували.

— Годі, годі, ви мені очі повибиваєте!

Вони й перестали. Посідали на призьбі всі; музика грає, двораки царські вже танцюють.

А Іван-царенко дивиться на жінку та й собі дивується: як-таки з такої зеленої жаби та зробилась така гарна молодичка, що й очей не відірвеш! Далі сказав дати собі коня, махнув додому довідатися, де вона все те понабирала? Приїздить, пішов у світлицю, де вона спить, — аж там лежить жаб'ячий тулубець. У грубі топилося, — він той тулубець у вогонь, — тільки димок пішов... Він тоді знову вертається до царя, — саме поспів на вечерю. Довго вони ще гуляли, — перед світом уже пороз'їджались. Поїхав і Іван-царенко з своєю жінкою.

Приїздить додому, вона ввійшла в світлицю, огляділася, — аж козушка й нема... Шукала-шукала...

— Чи ти, — питає, — Іване-царенку, не бачив моєї одежі?

— Якої?

— Тут, — каже, — я кожушок скинула.

— Я, — каже Іван-царенко, — спалив його!

— Ох, що ж ти наробив мені, Іване! Якби ти не займав, то я вічно б була твоя, а тепер доведеться нам розлучитися, може, й навіки.

Плакала-плакала, кривавими слізьми плакала, а далі:

— Прощавай! Шукай мене в тридесятім царстві, у баби-Яги, костяної ноги!

Махнула рученьками, перекинулась зозулею; вікно було відчинене — полинула...

Довго Іван-царенко побивався за жінкою, довго плакав гірко, розпитувався, що йому робити? Ніхто нічого не радив. От він узяв лучок срібний, набрав у торбину хліба, тикву почепив через плече, — пішов шукати.

Іде та й іде, коли зустрічає його дід, такий, як молоко, сивий, і питає:

— Здоров, Іване-царенку! Куди це ти путь держиш?

— Іду, — каже, — дідусю, світ-за-очі, шукати своєї жінки: вона десь у тридесятім царстві, у баби-Яги, костяної ноги, іду, та й не знаю куди... Чи ви, дідусю, не знаєте, де вона живе?

— Чому, — каже, — не знати? Знаю.

— Скажіть, будь ласка, дідусю, й мені.

— Е, що тобі, сину, казати: кажи — не кажи, не потрапиш!

— Потраплю — не потраплю, скажіть: я вам увесь вік буду дякувати!

— Ну, коли вже, — каже, — тобі так треба, то от тобі клубочок, пусти його — куди він буде котитися, туди й ти за ним іди: саме дійдеш аж до баби-Яги, костяної ноги.

Іван-царенко подякував дідові за клубочок, узяв пустив: клубочок покотився, а він пішов за ним.

Іде та й іде таким густим лісом, що аж темно. Зустрічається йому ведмідь. Він наложив мідну стрілу на срібний лучок — хотів стріляти. Ведмідь йому й каже:

— Іване-царенку, не вбивай мене. Я тобі у великій пригоді стану!

Він пожалів його, — не вбив.

Іде далі, вийшов на край лісу, — сидить сокіл на дереві. Він наложив мідну стрілу на срібний лучок, хотів стріляти. Сокіл йому й каже:

— Іване-царенку, — не вбивай мене! Я тобі у великій пригоді стану!

Він пожалів його, — не вбив.

Іде та й іде, клубочок попереду котиться, а він позаду йде за ним та й дійшов до синього моря. Аж бачить: на березі

лежить щука зубата, без води пропадає на сонці. Він хотів її взяти з'їсти, а вона і просить:

— Іване-царенку, не їж мене; кинь лучче в море. Я тобі за те у великій пригоді стану!

Він її кинув у море; пішов далі.

От і зайшов уже аж у тридесяте царство. Аж стоїть хатка на курячій ніжці, очеретом підперта, а то б розвалилася. Він увійшов у ту хатку — аж на печі лежить баба-Яга, костяна нога, ноги на піч відкинула, голову на комин поклала.

— Здоров був, Іване-царенку! Чи по волі, чи по неволі? Чи сам від кого ховаєшся, чи кого шукаєш?

— Ні, — каже, — бабусю, не ховаюся, а шукаю свою жінку любу — жабу зелену.

— Знаю, знаю! — каже баба-Яга.

— Де ж вона, бабусю? Скажіть мені!

— У мого братіка за наймичку служить.

От він як узяв просити, щоб сказала, де її брат живе. Вона й каже:

— Там на морі є острів, там його й палац. Тільки гляди, щоб тобі лишенька не було: ти її як побачиш, то хапай швидше та й тікай з нею, не оглядаючись.

От він подякував бабі-Язі, пішов.

Іде та йде, дійшов до моря, глянув — море, і кінця йому не видно; і де той острів, хто його зна! От він ходить понад морем, голову похнюпивши, журиться. Аж ось впливає щука:

— Іване-царенку, чого ти журишся?

— Так, — каже, і так: на морі є острів, та ніяк не можу туди дістатись.

— Не журись! — каже.

Ударила хвостом об воду — став такий міст, що й у царя нема такого: палі срібні, побічніці золоті, а поміст склом настелений, — як ідеш, так мов у дзеркалі. Іван-царенко пішов тим мостом та й дійшов аж на острів.

Дійшов на острів, аж там такий ліс густий, що ні пройти, ні просунутися, та темний-темний. Іван-царенко ходить попід тим лісом та й плаче, ходить та й плаче. А тут уже й хліба не стало — нічого їсти. От він сів на піску та й зажурився. "Пропав!" — думає. Коли це біжить заєць повз нього; тут де не взявся сокіл, ударив зайця, убив. Іван-царенко взяв того зайця, оббідував, витер вогню деревом об дерево, спік, з'їв.

От наївся та й став думати: як його до палацу добратись? Знову ходить попід лісом; а ліс — сказано — просунутися не можна. Ходив, ходив, коли — зирк! — іде ведмідь.

— Здоров, Іване-царенку! Чого ти тут ходиш?

†

— Хочу, — каже, — як-небудь у палац дістатись, та не можна за лісом.

— Я тобі поможу!

Як узяв той ведмідь дуб'я троцтити; такі дуби вергає, що по півтора обіймища! Вергав, вергав, аж утомився, — пішов, напився води, як зачав знову ламати!... От-от стежечку проламає! Знову пішов, води напився, знову ламає. Проламав стежку аж до палацу; пішов Іван-царенко.

От пішов Іван-царенко тією стежкою — аж серед лісу така гарна долина, а на тій долині скляний палац стоїть. Він туди пішов, у той палац. Відчинив одні двері, залізні, — нема нікого; відчинив другі, срібні, — і там нема нікого; як відчинив треті, золоті, — аж там, за золотими дверима, сидить його жінка, мички миче — і така зажурена, що й дивитися на неї страшно. Як побачила Івана-царенка, так і впала йому на шию:

— Ти ж, мій голубе сизий, як я за тобою скучила! Якби ще трохи, може б, ти мене більше й не побачив ніколи.

Аж плаче з радощів! А він то вже не знає: чи на цім, чи на тім світі. Обнялись, гарненько поцілувалися; вона знову перекинулась зозулею, взяла його під крило — полетіли!

От прилетіли у його царство, вона перекинулась знов людиною й каже:

— Це мій батенько мене прокляв і зміюці віддав аж на три роки на послуги; а тепер уже я свою покуту відбула!

Прийшли додому та й стали гарно собі жити.

У ХАЩАХ КАРПАТ

Бурі ведмеді — нині одні з найбільш нечисленних представників колишньої фауни України.

У минулому вони водились в усіх лісах Полісся, Лісостепу, їх зустрічали навіть у степу, поблизу берегів Озівського та Чорного морів. Але вирубування лісів і посиленій промисел призвели до зникнення ведмедя майже на всій території України. Тепер він водиться лише в карпатських лісах, у глухих хащах Чорногор — найвищого пасма Карпат. Гірські схили й долини вкриті густими смерековими й буковими лісами, заростями ліщини, малини та різноманітними трав'янистими рослинами. Ось тут і треба шукати "хазяїна", як називає його місцеве населення, — ведмедя.

Але треба знати, що протягом року він міняє місце свого перебування. Так, наприклад, весною після виходу з барлогів ведмеді блукають переважно по гірських долинах, де сніг уже розтанув. Пізніше, в міру танення снігу, вони піднімаються в гори. Влітку вони ласують ягодами малини й ожини на ви-

рубках. Восени, коли дозрівають горіхи, ведмеді вчащають у ліщинові зарості й букові ліси. Пізньої осені вони переходять у район верхньої границі лісу, де й готуються до зимової сплячки.

Незважаючи на те, що ведмідь є хижаком, за характером живлення його можна вважати всеїдною твариною. Він охоче споживає як тваринну, так і рослинну їжу. Він їсть різноманітних безхребетних, земноводних, риб, а також дрібних і великих ссавців, таких, як дикі свині, козулі і навіть свійські тварини. Але не гребує він і соковитими травами, корінням, грибами, ягодами, фруктами, горіхами. Нерідко вони заподіюють шкоду молодим смерековим посадкам, обдираючи весною кору дерев.

Карпатські ведмеді — скоріш "вегетаріанці" і на свійських тварин нападають досить рідко. Щоправда, трапляються коли ведмеді, покусивши м'яса великої тварини, стають небезпечними хижаками, і їх тоді необхідно нищити.

Отже, у теплі сезони року ведмідь ситий. Інша справа зимою. Промерзла земля вкрита снігом, зелені нема, а дрібні тварини поховалися. До цієї скрутної пори ведмеді готуються заздалегідь. Восени десь у ямах чи заглибленнях під вивернутим корінням бурелому, а то й у печері вони намощують сухе листя й траву і з настанням зими ховаються там і засинають. Перед тим як залягти в свій барліг, звірі, посилено живлячись, нагромаджують багато товщу. Коли ж з тих або інших причин вони відгодуватись не зможуть, то в сплячку не залягають і взимку ведуть активний спосіб життя. Таких ведмедів звуть шатунами. Голодний шатун є небезпечним і для людини.

На відміну від інших зимосплячих звірів сон ведмеда неміцний і скоріше нагадує дрімоту. Ось чому, перебуваючи в барлозі, ведмідь здатний чути все, що відбувається довкола. Ця особливість здавна використовується мисливцями: своїм галасом вони будять звіра, який, розлютившись, вискакує з барлога і — потрапляє під кулю. У минулому в таких випадках на нього чекала загострена рогатина.

Поширена думка, що під час зимової сплячки ведмідь безперестану ссе свою лапу нібито для вгамування голоду. Насправді він смочє її, щоб вгамувати свербіння шкіри на підшвах, яка в цей час линяє.

Ведмеді розмножуються досить повільно. Парування у них відбувається в травні, і через 8,5 місяця самка приводить одного, рідко — двох немічних малюків. Ведмежата народжуються в неї під час зимової сплячки. Спершу вони живляться виключно материним молоком, а після виходу з барлога, невесні, поступово привчаються до тваринної й рослинної їжі.

Дитинчата живуть біля матері ціле літо. Разом з цьогорічними біля неї перебувають і ведмежата минулого літа — пестуни, які вже самостійно здобувають собі корм, але ще потребують охорони.

У минулому ведмеді цінилися своїм смачним м'ясом, з якого виготовляли шинки, ковбасу. Ведмежий товщ використовувався для лікування. Найціннішим трофеєм при полюванні на ведмедя була його шкіра.

Нечисленні звірі, ведмеді нині на території України перебувають під охороною закону. Щоправда, завелике збільшення їх кількості є небажаним, оскільки може завдати шкоди мисливському господарству.

М. Воїнственський, І. Сокур, М. Щербак

ЗАПИТАННЯ, ЗАВДАННЯ І ВПРАВИ:

1. Де водились бурі ведмеді в Україні в давніші часи? А де вони залишились тепер?

2. Чим харчується бурий ведмідь? Як відповісте на це питання усно, то напишіть власну розповідь на тему: "Чим живляться ведмеді?"

3. Як ведмеді зимують?

4. Чи всі ведмеді залягають у зимову сплячку?

5. Чого ведмідь, лежачи в барлозі, смоче свою лапу?

6. Коли і де ведмедиця народжує малят?

Тамара КОЛОМИЄЦЬ

У К Р А Ї Н І

Причащаюсь із твоїх долонь,
Україно, найсвятіша нене!
Попіл в муках посивілих скронь
Нині в душу стукає до мене.

Світяться зіниці скорбних віч,
Болями прадавньої наруги.
На лице кладе тягар сторіч
Темних зморщок невігоїні смуги.

Скільки раз святинею степів
Потоптом котилися навали!
Скільки раз недолюдки сліпі
На розпутті кров'ю шинкували.

Скільки раз ставала ти на прою
З ворогом і явним і дволиким!

У твоєму огнищі горю,
Я — твоя іскринка невелика.
Очищаюсь у вогні віків
І світлію, ставши над віками,
Щоб прийняти щастя від батьків
Мужнім серцем, чистими руками.

СЛОВО ДО ВЧИТЕЛІВ І БАТЬКІВ

Ця читанка видана за ухвалою вчительської конференції православних українських шкіл Східньої Канади, яка відбулася у вересні 1967 р. в м. Гамільтоні. На тій конференції вчителі і священники висловили думку, що в наших умовах (4-6 годин навчання на тиждень) історія і хрестоматія української літератури "Дніпро" для 5-ої і 6-ої клас заважка, тому її бажано пересунути на рік-два у старші класи, використовуючи в основному на курсах українознавства. Мені запропоновано видати ще одну або й дві читанки. Я погодився на одну й оце пропоную її ласкавій увазі вчителів і батьків.

Зміст читанки обговорено на засіданні РУШ (Рада Української Школи православних парафій Сх. Канади). На тому засіданні висловлено бажання мати в цій читанці чимало матеріалів з історії України, бо доступного і якісного підручника з історії України в нас, на жаль, і досі нема. Деякі вчителі висловили також думку, щоб не розпочинати історію з хрещення Русі, а тим більше з козаччини, а піти трохи в давніші часи. Я вважав таке бажання цілком слушним, тому дав кілька нарисів про народи, які населяли Україну в давніші часи: кімерійці, скіти, сармати, алани.

Уважав також за потрібне дати матеріали з нашої найновішої історії — з доби Великої Національної Революції 1917-1921 років, чого в нашій підручній літературі також бракує.

Намагався все це подати у формі найпростіших нарисів, хоч основою нарисів є фактичні історичні дані.

Завдання опрацьовував так, щоб привчити дитину самостійно мислити, примусити її розвивати техніку усної й письмової мови. В окремих випадках є і граматичні вправи. Та вчителі мусять самі подбати про поширення завдань і вправ, якщо їх виявиться мало. Треба знати, що ніхто не складе підручника, який вчитиме дітей сам, без великих зусиль вчителя й учня. Щоб не було учням дуже нудно від поважних матеріалів, я свідомо дав частину матеріалів легших і навіть розвагових. Пригадую вчителям, що учні мусять мати спеціальні зошити для запису нових для них слів. Учитель має радити їм, які слова в ті зошити записувати. Пояснення тих слів треба робити виключно українською мовою, а не давати їх переклад англійською.

Укладаючи цю читанку, я мав на увазі учнів, для яких українська мова рідна, бо вони до 5-6 літ іншої мови не знали взагалі.

Я свідомий того, що при повторному виданні тієї книжки будуть зроблені поправки і зміни (на підставі порад учителів). Автор

З М І С Т

Франко Іван — У долині село лежить	3
Франко Іван — Заєць і ведмідь	4
о. Федорович М. — Воздвиження Хреста Господнього	5
Сосюра В. — Ти воскреснеш, Україно!	11
Познанська М. — Журавлі летять	11
Гундич Ю. — Іжак-господар	12
Іваненко О. — Казка про золоту рибку	13
Волиняк П. — Давні народи, що населяли Україну	18
Нова радість стала, коляда	32
Ой, сів Христос..., щедрівка	32
Волиняк П. — Перемога над арсенальцями	33
Сварог В. — Ще зброї греміти	36
Олесь Олександр — Під Крутами	37
Грінчеко Б. — Наша вдячність	38
Забіла Наталя — Рукавичка	39
Шевченко Тарас — І золоті й дорогої	41
Красицький Д. — Тарасове дитинство	42
Самійленко Вол. — Українська мова	57
Пчілка Олена — Великдень	58
Чупринка Гр. — Великодні дзвони	59
Митрополит Іларіон — Христос Воскрес!	59
Олесь О. — Як дзвони радісно гудуть	60
У чорноморському заповіднику	61
Полтава Леонід — Симон Петлюра	66
Симоненко Василь — Лебеді материнства	66
Симоненко Василь — Україні	67
Рак	68
Волиняк Петро — Симон Петлюра	69
Волиняк Петро — Слов'яни	71
Волиняк П. — Русь-Україна за часів Олега	73
" Ігор — великий князь київський	78
Малишевський М. — Ніч і день	82
Волиняк П. — Хрещення княгині Ольги	82
" — Князь-лицар Святослав	83
" — Київ за часів Ярослава Мудрого	85
" — Князь Володимир Мономах	87
" — Відки походить назва нашої столиці?	89
Сварог В. — Наш Київ	90
Ладижець В. — Скоромовки	91
Симоненко В. — Курдському братові	92
Симоненко В. — Найогидніші очі порожні	93
Олесь О. — Веснянка	93
Царівна-жаба, казка	94
Воїнственський М., Сокур І., Щербак М. — У хащах Карпат	100
Коломиєць Т. — Україні	102
Слово до вчителів і батьків	103

1,60

Ціна: 1.80 дол.